

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 12

**ІСТОРИЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
християнський вимір**

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР
(пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 12

Хмельницький, 2023

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 12. –
Хмельницький, 2023. – 158 с.

УДК 001.2:[008+37, 001.2:[008+37
ББК 63.3 (4УКР) 6-7я43 і-90
З 140

З 140 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. – Вип. 12. – 158 с.

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104490

У збірнику наукових праць вміщено статті XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір». Авторами статей розкрито такі питання: духовна спадщина Блаженнішого Митрополита Володимира; питання духовності та війни; феномен існування зла у світі та ін.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Гаюр І.Й.**, кандидат юридичних наук; **Гуменникова Т.Р.**, доктор педагогічних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук; **Костенко Д.В.**, кандидат педагогічних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Петрушенко О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент; **Петлюк Ю.С.**, кандидат юридичних наук, доцент; **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук.

Рецензенти:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук, доцент.

Єсюнін С.М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 10 від 27 листопада 2023 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2023
© автори статей

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ АРХІЄПІСКОПА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО ВІКТОРА	6
Білий Л.Г. ВІЙНА І ДУХОВНІСТЬ: ЗРОЗУМІТИ СЕБЕ.....	11
Блажевич Ю.І. СИН ПОДІЛЬСЬКОЇ ЗЕМЛІ – ДУХОВНИЙ АРХІПАСТИР УКРАЇНИ.....	15
Дацюк О.А. БОГОСЛОВСЬКА СПАДЩИНА МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА (САБОДАНА).....	26
Дацюк О.А. ТЕОДИЦЕЯ. АБО ПРО ІСНУВАННЯ ЗЛА У СВІТІ, ДЕ Є ВСЕБЛАГІЙ БОГ.....	38
Добош О. СВЯТО-УСПЕНСЬКА ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА У 1831 – 1840 РОКАХ.....	53
Зелінський Р.М. МИКУЛИНЕЦЬКИЙ МОНАСТИР НА ПОДІЛЛІ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ ХІХ - ПОЧ. ХХ СТСТ.....	76

Прокопчук В.С., Пентюк Б.М. ІЄРАРХИ З ПОДІЛЛЯ В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ.....	90
Причишин-Кліновський С.М. ПРАВОСЛАВНА ЕКЛЕЗІОЛОГІЯ БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА (САБОДАНА) У ВІТЧИЗНЯНОМУ БОГОСЛОВ'І.....	101
ДОДАТКИ.....	122
ДУХОВНИЙ ЗАПОВІТ ПРЕДСТОЯТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ, БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА.....	123
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	154

ЗВЕРНЕННЯ

архієпископа Хмельницького і Старокостянтинівського Віктора
до організаторів та учасників наукової конференції
“Історія, культура та освіта: християнський вимір”,
присвяченого дню пам’яті спочилого у Господі
Митрополита Київського і всієї України Володимира

23 листопада 2023 р.
Хмельницький інститут МАУП

Шановний Леоніде Григоровичу, всечесні отці,
викладачі та студенти Хмельницького інституту МАУП,
організатори та учасники конференції, брати і сестри!

Мені надзвичайно приємно зустрітися з Вами сьогодні у
стінах нашого Хмельницького інституту МАУП імені спочилого
Предстоятеля Української Православної Церкви Митрополита
Київського і всієї України Володимира (Сабодана). Наша
зустріч – це данина його світлій пам’яті та вшанування його
самовідданого служіння як пастиря Церкви, вчителя і
наставника молодих поколінь, справжнього патріота нашої
Держави України.

Митрополит Володимир відійшов до Господа 5 липня
2014 року, на 79 році життя, після тривалої і виснажливої
хвороби. А народився Блаженніший Владика 88 років тому, 23
листопада 1935 року, у мальовничому подільському селі
Марківці колишнього Летичівського, а сьогодні Хмельницького

району Хмельницької області в селянській родині. Цей зв'язок з простим українським народом він не втрачав ніколи. Владика відвідував рідне село по декілька разів на рік, де щоденно спілкувався зі своїми односельчанами. Одне з його останніх прижиттєвих бажань, яке мені довелося чути особисто, було поїхати в рідні Марківці і напитися води з криниці біля батьківської хати, де проходило його дитинство. Ця така проста, а на той час доволі ускладнена станом здоров'я мрія Митрополита Володимира все таки збулася, а невдовзі по тому ми з сумом дізналися, що Блаженнішого не стало.

Протягом усього життя Митрополит Володимир натхненно служив Богові й Україні та був її справжнім патріотом. Свою першу проповідь як Предстоятель Української Православної Церкви у 1992-му році він розпочав словами: *«Я прибув не у відрядження, я прибув на рідну землю служити людям і незалежній Україні»*. Протягом свого нелегкого служіння, у всіх ситуаціях і обставинах він залишався щирим патріотом України, людиною з великим, люблячим та вірним серцем, завжди близьким до кожного. Протягом десятиліть, коли Митрополит Володимир стояв біля керма Української Православної Церкви, ним була вирошена ціла генерація патріотично налаштованих ієрархів і духовенства нашої Церкви.

Первосвятительське служіння Українській Православній Церкві Митрополита Володимира тривало з 1992-го по 2014-й роки. Саме протягом цих 22 років, завдячуючи його духовній мудрості, українське Православ'я сягнуло могутнього злету, посівши провідну роль у суспільстві. Тільки кількість парафій Української Православної Церкви за цей час збільшилася з 5 до 12 тисяч.

Не дивлячись на важке становище, в якому опинилася Українська Православна Церква в 1992 році, Митрополит Володимир зумів вивести її з ізоляції у відносинах з Державою

та налагодити конструктивний діалог у справі пастирської опіки усіх верств населення та державних інституцій, а також встановити партнерські стосунки з діячами освіти, науки і культури, громадськими організаціями, тощо.

Митрополит Володимир був людиною високої культури, багатогранних інтелектуальних та духовних обдарувань і, разом з тим, євангельської простоти та смирення. Вболіваючи всією душею за Україну, Митрополит Володимир бачив майбутнє нашої Держави у великій цивілізованій сім'ї європейських країн. Він явив нам своїм життям справжній приклад щирої любові до рідної землі та свого народу. На підтвердження цих слів слід згадати хоча б той факт, що у зверненні до 75-ї річниці трагедії Голодомору 1932-1933 років в Україні, Священний Синод УПЦ під головуванням Митрополита Володимира правдиво назвав штучний голод *«геноцидом українців та намаганням знищити саму душу народу, привести її до повного духовного рабства»*.

Маючи турботу про єдність українського Православ'я, Блаженніший Митрополит Володимир свого часу благословив роботу спеціальної Синодальної комісії УПЦ з питань діалогу з іншими конфесіями з метою розробки канонічних моделей виходу з церковної кризи та об'єднання всіх українців в єдиній Помісній Церкві.

Будучи чутливим до суспільних процесів, Митрополит Володимир робив усе можливе, щоб Церква була однаково прийнятною для людей з різними політичними поглядами та ідеологічними вподобаннями.

Так, ще у 2003 році на Архієрейському Соборі він виступив з декларацією про те, що УПЦ об'єднує людей різних переконань та історичного походження. Таким чином, по слову апостола, він був *«усім для всіх»* (1 Кор. 9:22). Це дозволило не лише відроджувати духовність, але й плекати любов до Бога та

Вітчизни не тільки серед духовенства та вірян, а й серед можновладців та громадських діячів, а найголовніше – в середовищі студентів навчальних закладів України.

Митрополит Володимир, реагуючи на різні виклики сучасності, жодного разу у своїх проповідях, словах та зверненнях не вживав заполітизованих ідеологічних штампів, з його вуст завжди лунали тільки Євангельські слова. Він ніколи не підіймав теми, які могли б розділяти людей чи взагалі приносити хоч найменшу шкоду суспільству. Ми ніколи не чули, щоб спочилий Предстоятель розмірковував на тему так званого “руського міра”, який характеризує хибну світоглядну модель, що сьогодні лягла в основу ідеології російської військової агресії проти миролюбивого українського народу, яку ми рішуче засуджуємо з першого дня вторгнення ворожих військ в Україну.

29 березня 2013 року, в рамках IV Міжнародного проекту «Україна і українці – цвіт нації гордість країни», Митрополиту Володимирі вручили зірку «Патріот України», а найвищим визнанням Предстоятеля з боку Української держави стало його нагородження орденом Держави та званням Героя України.

Живим проникливим словом, сповненим патріотизму, духовної мудрості та художніх образів, Блаженніший Владика мав дар торкатися найпотаємніших глибин душі людини, спонукаючи її переглянути своє життя та намагатися йти у слід за Христом.

Золотим правилом Його Блаженства були слова: *«Нічого не просити і ні від чого не відмовлятися»*. Ці слова Митрополита Володимира, як й інші його прості і водночас глибокі настанови, ми намагаємося застосовувати і у своєму житті, адже це справжня вершина християнського смирення і послуху – задовольнятися тим, що маєш. І тому сьогодні ці

слова звучать як заповіт всім нам – вірним Української Православної Церкви. Тож, споглядаючи життєвий шлях приснопам'ятного Блаженнішого Митрополита Володимира, будемо і ми, за словами апостола Павла, *«наслідувати його віру»* (Євр. 13:7).

Ми віримо, що разом з блаженною кончиною Митрополита Володимира наш український народ отримав того, хто невинно молиться за Україну і за всіх нас, стоячи перед престолом Божим. А сьогодні ця молитва особливо гаряче підноситься за наших мужніх та самовідданих воїнів-захисників України.

Молитвами спочилого Предстоятеля, нехай Господь допоможе нашій Українській Державі вийти переможцем у цій війні, знайти вихід із важкої внутрішньо-політичної ситуації, і дає сили подолати усе гріховне й бути гідними дітьми Святої Православної Церкви, нашої Вітчизни та спадкоємцями вічного життя!

Бажаю усім, хто навчає та навчається, а також нашим гостям миру, успіхів, натхнення та усякого благополуччя для життя на землі і спасіння на небі!

Дякую за увагу!

Білий Л.Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ВІЙНА І ДУХОВНІСТЬ: ЗРОЗУМІТИ СЕБЕ

*Духовність — це зміст серця і розуму: розум повинен
проходити через серце, а серце через розум.
Духовна людина має орієнтир людини розумної...
(Блаженніший Митрополит Володимир)*

Сьогодні ми всі глибоко переживаємо події, що до самих коренів перевертають основи нашої суспільної свідомості, нашої системи цінностей, нашої персональної самоідентифікації. Та країна, яку ми знали протягом більш, як двадцяти років, як ілюзорний міраж зникла назавжди, а за останні неповних десять років ми без жодного перебільшення прожили цілу епоху.

Навколо ревуть сирени, а обстріли примушують усіх раз-по-раз кидати справи та вибігати в коридор чи укриття. Новини сповнені трагічної інформації і усі ми часто повторюємо фразу: «Господи допоможи!».

Але так само ми весь час у думках згадуємо тих, хто боронить нас від ворога. Коли звучить молитва про перемогу Збройних Сил України, Господь водночас відповідає на супутні молитви про: безпеку населеного пункту, перемогу України, захист місцевих жителів та їх здоров'я, збереження місцевої природи та полів, мирне небо над дітками, безпеку водіїв, що везуть гуманітарку, та багато інших!

Ми розуміємо, що успіх у війні ЗСУ – успіх у війні України.

Паралельно з закликами до Бога, український

інфопростір заповнила російська лайка. Молитви піднімають дух українців та запалюють до бою Армію, формують прохання до Бога та надають полегшення через зміцнення віри. А лайка, тим паче російська, дає лише миттєве емоційне полегшення, на місце якого швидко повертається гнів та роздратування. [1]

Якщо ми забороняємо російські товари, то буде, як мінімум, послідовно те саме зробити з лайливими словами.

На війну з Україною путін зібрав дуже колоритну армію з досвідчених солдат, кадировців, курсантів, бурят, злочинців... І частина з цієї суміші людей потрапила в український полон. Військовослужбовці ЗСУ записали серію допитів полонених на камеру та опублікували їх. Українці думали, що зможуть подивитись в очі цим «безстрашним» солдатам, а натомість побачили там лише страх, вимушене каяття та сором (від того, що їх спіймали).

Більшість з полонених виглядають просто і мають банальну біографію. Але саме руками простих людей виявляється банальність зла. Отримавши в руки зброю, сп'янілі від влади над чужим життям, вони вбивали українців, поки не були спіймані. Те саме стосується мародерів та диверсантів серед українців, які зрадили своїй Батьківщині, спокусившись на фінансову вигоду.

Якщо ви спілкувалися з людьми, що мають проросійську позицію, ви могли помітити величезний бар'єр у спілкуванні. І, хоча ми можемо намагатись переконати таких людей поцікавитись дійсним фактажем щодо війни, мусимо визнати, що частина з них ніколи не змінить позиції, бо не хоче і аргументи у такому випадку не працюють, до цих людей має прийти власне усвідомлення.

Війна стала певним ситом на мотиви та погляди людей. В мирний час багато хто декларував свій патріотизм та готовність боронити Україну, показував певну міру праведності чи

хоробрості. Проте перші ж дні виявили для нас самих хто ми є. На фоні страху невизначеності почали з'являтися впевнені обличчя тих, хто взяв на себе відповідальність діяти та надихати на дію інших.

До війни ми намагалися планувати наступні тижні, місяці та роки, відкладаючи на потім певні завдання. Проте, коли над Україною нависла темна хмара смерті, всі строки були тимчасово анульовані. Відкладати якісь завдання на завтра стало не надто надійною справою, адже хаотичний хід війни не дає гарантії мирного ранку.

Останнім часом все частіше можна почути про необхідність реалізації у післявоєнній Україні своєрідного Плану Маршалла з метою відродження нашої економіки та проведення відповідних структурних реформ. Це безумовно вірно. Але при цьому важливо не забути і те, без чого досягнути реального успіху у справі розбудови по справжньому національної держави навряд чи вдасться. Мова йде про засади, про основу, про фундамент, на якому базується вся піраміда суспільного та соціально-економічного устрою держави – про глибоку християнську духовність, про споконвічний національний ментальний код, про генетичну історичну пам'ять. Від цього залежить майбутнє не лише нашої країни, а й майбутнє всієї Європи. [2]

«Гнівайтесь, та не грішіть» (Еф.4:26), «Ні про що не тривожтесь» (Фил.4:6), «Плачте з тими, хто плаче» (Рим.12:15), «Завжди радійте!» (1 до Солунян 5:16) – це лише частина біблійних віршів, які заторкують людські емоції. В цей час ми відчуваємо спектр різних переживань за день: від триумфу перемог – до горювання та відчаю.

Християнство закликає нас любити ворогів, тож мусимо перестати вбивати ворожу армію? Серед проросійських священиків та псевдопацифічних християн шириться риторика,

згідно з якою українці мусять скласти зброю.

«Люби свого ближнього, як самого себе» (Матвія 22:39). А хто є ближнім? Передусім своя сім'я. Ми не можемо слідувати риториці про любов до ворога, якщо ми не захищаємо свою сім'ю від вбивства. І, якщо немає іншого способу зупинити небезпечну людину, окрім фізичної сили, то це, за законом людським і Божим, є самозахистом. «Якщо хто про своїх, а найбільше про домашніх, не дбає, той зрікся віри і є ще гірший від невірного» (1 Тим. 5:8).

Духовних висновків, які можна зробити за ці дні, насправді сотні. Кожен з українців, зрештою, винесе ті уроки війни, які допомогли йому осмислити цей важкий час і зберегти себе духовно та фізично.

Список використаних джерел та літератури:

1. 27 духовних висновків за час повномасштабної війни. Режим доступу: <https://c4u.org.ua/27-duhovnyh-vysnovkiv-za-27-dniv-vijny/>. (дата звернення: 29.11.2023 р.).
2. Оленчик А. Українська війна: духовний вимір. Режим доступу: <https://vsirazom.ua/cabinet/ukra%D1%97nska-vijna-duhovnij-vimir/>. (дата звернення: 29.11.2023 р.).

УДК 2-726.1:929-051 митрополит Володимир (477)(045)

Блажевич Ю.І.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

СИН ПОДІЛЬСЬКОЇ ЗЕМЛІ – ДУХОВНИЙ АРХІПАСТИР УКРАЇНИ

Автором на основі документальних та історичних матеріалів, публікацій місцевих періодичних видань, особистих зустрічей висвітлено життєвий, церковний і творчий шлях уродженця с. Марківці на Летичівщині Блаженнішого Володимира (в миру Віктора Маркіяновича Сабодана), митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української православної церкви. На основі його спогадів, а також спогадів людей, богословів, краєзнавців розкрито світ його дитинства і період навчання в духовних навчальних закладах, показано, в якій непростій, а деколи й ворожій, обстановці формувалися воля і характер майбутнього митрополита, його непереможне бажання служити Всевишньому, православній церкві і українському народові на всіх церковних посадах, які довелося йому обіймати за життя. Проаналізовано також його наукову і творчу діяльність.

Ключові слова: Поділля, Марківці, Бог, церква, вірячи, Головчинці, Митрополит, предстоятель, богослов, митець.

Актуальність проблеми та стан її дослідження.
Життєва і церковна доля непересічного земляка, уродженця Летичівщини, митрополита Володимира, Предстоятеля

Української православної церкви, завжди була в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників, вчених, богословів, краєзнавців, тому що православна церква протягом останнього тисячоліття формувала суспільний світогляд, займалася культосвітньою діяльністю, відкривала церковні школи, друкарні, монастирі, займалася добродійною діяльністю, плекала видатних богословів, архієреїв, митрополитів і патріархів. Серед них було і є чимало земляків, вихідців з Поділля. Серед них – Кирило II (1206-1281 рр.), уродженець с. Бакота, визначний церковний і державний діяч Київської Русі, Митрополит Київський і всієї Русі, Герасим і Мелетій Смотрицькі, Арсеній Станіславський, Ісайя Кам'янчанин, Іоанікій Полонський та ін. гідним продовжувачем їхньої справи, справжнім світочем православ'я в Україні, зокрема й на Хмельниччині, був Блаженніший Володимир.

Його діяння досліджували та описували такі вчені, богослови та краєзнавці як В. Бондаренк, О. Саган, митрополит Антоній (Фіалко), архімандрит Євлогій (Гутченко), митрополит Олександр (Драбинко), В. Коцаба, Г. Коваленко, А. Колодний, В. Косовський, Т. Івановська, Л. Білий, митрополит Агафангел, архімандрит Платон (Ігумнов), Д. Гостинна, І. Олійник, В. Мілюков, автор цієї статті та багато інших. Деколи в їхніх дослідженнях звучали й полярні думки щодо багатогранної діяльності митрополита Володимира, однак всі відзначали його глибокий розум, широчінь думок, велику людяність, чуйність і милосердя до ближніх і далеких співвітчизників, толерантність у ставленні до інших релігійних конфесій і течій, його великий авторитет в церковних і світських кругах всього світу.

Виклад основного матеріалу. Наш земляк, уродженець Летичівщини, Блаженніший Володимир (в миру – Віктор Сабодан), Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Української православної церкви народився 23 листопада 1935

року в селі Марківці в селянській сім'ї Феодосії Іванівни та Маркіяна Арсеновича Сабоданів. Серед своїх чотирьох братів Віктор був наймолодшим. З розповіді митрополита Володимира, побувавши з матір'ю у 1943 р. у Головчинецькому Спасо-Преображенському монастирі, де його, до речі, таємно охрестили при народженні, восьмирічний підліток почув пророцтво про свою майбутню важливу життєву місію від незрячої провидиці монахині Архілаї. Однією рукою вона взяла за руку матір, іншу поклала хлопчику на голову і сказала мамі, щоб та не побивалась, бо син її стане великою людиною і буде служити Богові.

У рідних Марківцях й розпочалося його служіння Богу, Церкві і людям. Батько був церковним старостою і малий Віктор десь у четвертому класі почав паламарити у вівтарі Свято-Михайлівського храму в Марківцях. Мудрий, освічений старенький священик Сильвестр і його матушка навчили хлопчика читати по-церковнослов'янськи, зацікавили поезією, літературою, давали читати книги зі своєї великої бібліотеки. Інтерес і любов до церкви прививали і в родині, де шанували молитву, піст, батько ж часто читав Євангеліє, а у свята та вихідні сім'єю відвідували храм Божий. У дитинстві разом з матір'ю Віктор неодноразово бував у Чернігові, зустрічався із преподобним Лаврентієм Чернігівським, відомим старцем, який згодом був приєднаний до лику святих, і який благословив Віктора на служіння церкві [1, с. 1-2].

Необхідно також відзначити, що селянське босонозне дитинство, щоденна посильна праця у домашньому господарстві біля землі, худоби і птиці тощо загартовували підлітків. Батьки працювали в колгоспі, заробляли копійки й прагнули, щоб сини все вміли по господарству, вчилися самостійності. Водночас мати навчала синів народним пісням, знайомила з поезіями Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Франка та інших відомих

майстрів слова. Як і всі діти, Віктор любив хлоп'ячі ватаги, був їх заводієм, а деколи й шибайголовою. Улюбленим заняттям була рибалка на Південному Бугу. У важкі окупаційні роки це рятувало від голоду. До восьмого класу Віктор ходив до школи у сусіднє село Іванинці, старші класи закінчував у Меджибізькій середній школі, де, до речі, нині є великий стенд, присвячений славетному учню.

Як бачимо, ще з дитинства майбутній православний Владика обрав свій життєвий шлях – служіння Всевишньому і людям. Він отримав ґрунтовну богословську освіту (Одеська духовна семінарія, Ленінградська духовна академія, аспірантура Московської духовної академії), захистив кандидатську та магістерську дисертації, отримав докторську наукову ступінь. А все почалося 27 серпня 1954 р., коли на ім'я ректора Одеської духовної семінарії протоієрея Василя Кремльова від Сабодана Віктора Маркіяновича поступило прохання такого змісту: «Бажаючи після закінчення середньої школи отримати духовну освіту і, якщо Бог благословить, навіть носити духовний сан, переконливо прошу ректора Одеської Духовної Семінарії зарахувати мене до числа вихованців Вашої духовної семінарії. Прошу не відмовити в моєму проханні» [2, с. 73-74]. До прохання додавалась рекомендація місцевого священика, в якій підкреслювалося, що з дитячих літ він відрізнявся від інших підлітків любов'ю до церкви та богослужінь і, починаючи з 1944 р., став прислужувати у вівтарі, брав участь у церковному хорі, співав і читав на клиросі. Навіть під час навчання він постійно відвідував храм і брав участь у церковних богослужіннях. Враховуючи все це, священик рекомендував його для вступу до духовної семінарії.

Варто зазначити, що вступ у духовну семінарію в ті часи майже прирівнювався до зради Батьківщині. Дізнавшись, що Віктор Сабодан вирішив навчатися в духовному закладі,

керівництво школи і села примушувало батьків відговорити сина від такого кроку, лякало всілякими бідами, навіть відправило гнівного листа на ім'я ректора семінарії. Однак це не злякало 18-річного юнака. За спогадами однокласників-семінаристів церковні науки давались Віктору легко. В семінарії майбутній митрополит користувався великим авторитетом і повагою, вирізнявся самодисципліною, акуратністю і любов'ю до книги. Цьому сприяло й те, що він ніс послуг як помічник бібліотекаря, що давало можливість допитливому студенту допізна засиджуватися за богословською та художньою літературою, періодичними виданнями тощо [2, с. 75]. Особливу увагу в житті і духовному становленні зіграв митрополит Одеський Борис, який побачив під час занять талановитого юнака, наблизив до себе, зробив іподияконом, постійно опікувався ним. Значний вплив на майбутнього архіпастиря мали викладачі семінарії, а також афонські старці, які прижились в Одесі ще з революційних часів і також досить часто зустрічалися із семінаристами, сповідали їх, давали цінні поради.

31 травня 1958 р. Віктор закінчив Одеську семінарію і вступив в Ленінградську духовну академію. Чотири роки навчання пролетіли швидко і випускник Віктор Сабодан з вченим ступенем кандидата богослов'я направляється Навчальним комітетом при Священному Синоді в розпорядження митрополита Херсонського і Одеського Бориса, який 16 червня 1962 р. рукопокладає свого вихованця в диякона, наступного дня – секретарем Одеського єпархіального управління. 26 серпня 1962 р. в Свято-Успенському Патріаршому Одеському чоловічому монастирі відбувся монаший постриг і Віктор Сабодан одержав нове ім'я Володимир, а його духовником став преподобний старець Кукша. Після закінчення аспірантури в 1965 р., згідно з

резолуцією Святійшого Патріарха Алексія I, ігумен Володимир був призначений на посаду ректора Одеської духовної семінарії. На цій посаді він проявив себе невтомним трудівником і організатором, ерудованим богословом, блискучим проповідником і наставником.

На такі здібності і активну діяльність Володимира звернули увагу в Патріархії Руської православної церкви і у 1966 р. архімандрит Володимир призначається заступником начальника Руської духовної місії в Єрусалимі, а трохи пізніше, в цьому ж році в Одесі, в Патріаршій резиденції, відбулось засідання Священного Синоду під головуванням Алексія I, на якому архімандрит Володимир був вибраний єпископом Звенигородським, вікарієм Московської єпархії, представником Руської православної церкви при Всесвітній раді церков в Женеві і настоятелем Женевської парафії в честь Різдва Пресвятої Богородиці.

28 листопада 1968 р. він був назначений єпископом Переяслав-Хмельницьким, вікарієм митрополита Київського і Галицького Філарета (Денисенко), Патріаршого екзарха України. 20 березня 1969 р. переведений на Чернігівську і Ніжинську кафедру, тимчасово назначений керуючим Сумською єпархією. 3 грудня 1970 р. по квітень 1973 р. – редактор журналу «Православний вісник» (Екзерхат України). 18 квітня 1973 р. назначений єпископом Дмитрівським, вікарієм Мисковської єпархії, ректором Московських духовної академії і семінарії. 9 вересня 1973 р. отримав сан архієпископа. 16 липня 1982 р. переведений на Ростовську і Новочеркаську кафедру, одержав сан митрополита. 28 березня 1984 р. призначений Патріаршим екзархом Західної Європи. 30 грудня 1987 р. призначений Керуючим справами Московської Патріархії і постійним членом Священного Синоду.

Як бачимо, авторитет Митрополита Володимира дуже

великий і за кордоном – він працював у ЮНЕСКО, на Конференціях Європейських Церков, у Всесвітній Раді Церков; він – академік та почесний доктор престижних міжнародних інститутів, академік Академії інформації при ООН, Міжнародної кадрової академії Ради Європи ЮНЕСКО. Як видатного церковного лідера його було обрано Почесним головою Оргкомітету ООН щодо святкування 2000-річчя Різдва Христового.

У 1992 р. Блаженніший Володимир став першим соборно, вільно, демократично, відповідно до церковних та етичних норм, обраним Предстоятелем Української Православної церкви. За роки його предстоятельства українське Православ'я досягло могутнього злету, стало провідною силою в суспільстві, набуло великого морального авторитету. Завдяки старанням Владики в Україні, яка перебуває на шляху духовного відродження, збільшується кількість церковних громад, відкриваються нові храми; Церква через свої благодійні програми та акції активно впливає на суспільство, сприяє гуманізації його пріоритетів, оптимізації соціального клімату; зростає робота з майбутнім нації – молоддю.

Завдяки старанням митрополита Володимира Українська православна церква нині складається з 35 єпархій і кількість парафій зросла із п'яти з половиною тисяч (на 1 січня 1992 р.) до 12714 (станом на 1 січня 2014 р.). Нині в розпорядженні цієї конфесії 214 монастирів (4876 ченців і черниць), 14 місій, 35 братств, 20 навчальних духовних закладів (4115 студентів), 4232 недільних школи, виходить 109 періодичних видань, духовною працею займаються 10456 священнослужителів, діють більше 300 бібліотек духовної літератури, низка виробничих підприємств (випускається різноманітна церковна продукція: свічки, ікони, церковна утвар, одяг священнослужителів, корогви, картини на біблійні теми тощо) [3]. Особливу увагу

наш славетний земляк приділяв Хмельниччині, яка за кількістю зареєстрованих православних релігійних організацій впевнено лідирує в Україні. Нині, при повній підтримці митрополита, створено три православні єпархії: Хмельницька і Старокостянтинівська (керуючий митрополит Антоній), Кам'янець-Подільська і Городоцька (керуючий архієпископ Феодор), Шепетівська і Славутська (керуючий єпископ Діонісій). Досить динамічно розвивається Хмельницька і Старокостянтинівська єпархія. Високопреосвященний Антоній, митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський, дбає про розвиток мережі православних організацій в області: при його сприянні відновлено діяльність 6 монастирів, збудовано і відреставровано біля 400 храмів, діють 20 бібліотек духовної літератури тощо [4, с. 1-2]. Враховуючи, що мала батьківщина митрополита Володимира знаходиться в межах Хмельницької єпархії, обидва ієрархи найбільшу турботу надавали парафіям Летичівського району, зокрема Головчинецькому жіночому монастирю з його цілющим джерелом і чудодійною іконою святого Онуфрія. На Летичівщині за цей час постало майже 20 збудованих і відреставрованих храмів, більшість з яких, попри зайнятість були підтримані матеріально і освячені особисто Володимиром. В січні 2013 р. Священий Синод УПЦ ухвалив, за волею митрополита, рішення про передачу вотчини разом з будинком і землею Головчинецькому монастирю, де створено Свято-Михайлівський жіночий скит [5, с.16].

Блаженніший митрополит Володимир – не тільки відомий церковний діяч, православний проповідник, богослов, але й відомий духовний письменник і поет. В кінці 90-х років ХХ ст.. вийшло в світ шеститомне видання його праць. Деякі вірші були покладені на музику і стали популярними народними піснями.

За роки служіння Господу Богу і людям Предстоятель

Української православної церква став, як це вже зазначалось, добре відомим у всьому світі. Не випадково Міжнародний біографічний центр «Кембрідж Англія» за великий вклад у справі служіння високим християнським ідеалам визнав його видатною людиною XX століття. За свою церковну і громадську діяльність Блаженніший Володимир був нагороджений найвищими церковними відзнаками багатьох патріархій Вселенського Православ'я, став «Героєм України», одержав орден Свободи, орден Ярослава Мудрого I – V ступенів та інші нагороди Української держави. Однак наприкінці свого життєвого шляху, коли хвороби розпочали свою руйнівну діяльність, знайшлися проросійські сили у найвищих державних колах і в його найближчому оточенні, які намагалися зламати його волю, змушували відрікатися від свого сану предстоятеля церкви, піддавали нечуваним духовним і тілесним тортурам, відмовляли навіть у кваліфікованому лікуванні. І все це за те, що на його беззаперечному авторитеті тримався, нехай для когось і відносний церковний мир в Україні, домінували проукраїнські настрої і впливи. Це й, на нашу думку, прискорило кончину Великого Українця. 5 липня 2014 року рано-вранці закінчився земний шлях цієї Людини. Поховали митрополита Володимира біля дзвіниці храму, поруч з корпусом, у якому він жив тривалий час. Україна провела свого сина в останню путь якраз в день великого церковного свята Різдва Івана Хрестителя.

Висновки. В одній невеличкій статті неможливо передати розмаїття і глибину духовного світу Митрополита Володимира, значення його пасторської діяльності. Розповідь про Владику хочеться закінчити цитатою з одного його звернення до студентської аудиторії, що яскраво характеризує духовну і житейську мудрість Першопастира української землі: «Життям своїм, працею, молитвою, знанням, загальним розвитком зміцнюйтесь й удосконалюйтесь, щоб життя ваше було і

корисним і радісним... Любіть свій народ, його прекрасні традиції, вивчайте його історію. Виховуйте себе естетично. Світ щедро наділений красою. А вона багатолика: це і добрий погляд, і м'якість інтонації, і душевна чуйність. Краса – це рух хмарин, це квітка у склянці, звуки рояля, вірші, картини... Любіть свою Батьківщину, бо це так природно, як любити свою рідну матір. І моліться, щоб Бог дарував мир і розквіт нашій країні, щастя і добробут нашому народові, а нам сил служити їм до останніх днів своїх».

Матеріал статті можна використовувати в курсах релігієзнавства, історії релігій, історії України, краєзнавства, історії української культури, різноманітних виховних заходах, дослідженнях членів МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гостинна Д. Блаженніший Володимир, предстоятель УПЦ: Мрію ще якусь користь принести Церкві, особливо в Україні, наскільки Господь відміряє років / Гостинна Д. // Подільські вісті. 16 листопада 2010 року, № 173.
2. Архимандрит Евлогий (Гутченко). Блаженнейший митрополит Владимир и Одесская духовная семинария / Евлогий (Гутченко) // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Церква і Держава у служінні народові» (2-4 листопада 2005 р.). Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2005. с. 73-80.
3. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2014 р.). Електронний ресурс: доступ <http://risu.ua>.

4. Поточний архів Хмельницького обласного управління культури, національностей і релігій ОДА. Папка № 1: Інформаційний звіт за 2013 рік «Про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації, державно-церковних відносин у Хмельницькій області». 78 с.

5. Олійник І. Особливий дарунок: В батьківській хаті Митрополита Володимира буде... монастир / Олійник І. // Газета Поділля. 28.02.2013. № 9.

Summary Yu.I.Blazhevych

Son of Podillya Land – Spiritual Archbishop of Ukraine

Based on documentary and historical materials, publications in local magazines, personal meetings the author has discovered life, church and career of Blessed Volodymyr (born Victor Markiyanovych Slobodan), Metropolitan of Kyiv and All Ukraine, Primate of the Ukrainian Orthodox Church who was born in Markivtsi village in Letychiv district. Based on his memoirs and reminiscences of people, scholars, local historians the author described the world of the childhood and the period of study in religious schools, showing how in not easy and sometimes hostile environment the will and character of the future Metropolitan was formed as well as his overwhelming desire to serve the Almighty, Orthodox Church and the Ukrainian people on all church positions that he had to hold during his lifetime. The author also analyzed his scientific and creative activity.

Keywords: Podillya, Markivtsi, Lord, church, believers, Holovchyntsi, Metropolitan, Primate, theologian, artist.

Дацюк О.А.,
кандидат богослов'я, протоієрей
(м.Хмельницький)

БОГОСЛОВСЬКА СПАДЩИНА МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА (САБОДАНА)

Анотація: Стаття присвячена аналізу наукової праці видатного церковного діяча сучасності – Митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана), уродженця Подільського краю.

У статті проведено аналіз двох основних богословських робіт Блаженнішого: «Христос Спаситель – Начальник світу» та «Екклезіологія у вітчизняному богослов'ї».

Ключові слова: Митрополит Володимир, УПЦ, Володимир (Сабодан), Предстоятель, Блаженніший.

5 липня 2014 року відійшов у вічність Предстоятель Української Православної Церкви, Митрополит Київський і всієї України Володимир, уродженець нашого Подільського краю: мудрий духовний наставник, видатний науковець, педагог.

Владика отримав ґрунтовну богословську освіту (Одеська духовна семінарія, Ленінградська духовна академія, аспірантура Московської духовної академії), захистив кандидатську та магістерську дисертації, мав докторський науковий ступінь.

Аналізу двох основних наукових праць Митрополита Володимира і присвячена ця стаття. Це кандидатська дисертація «Христос Спаситель – Начальник світу» і магістерська дисертація «Екклезіологія у вітчизняному богослов'ї».

На початку хочу зазначити: багато хто думає, що

богословські праці, умовно кажучи «падають з неба», як мана небесна разом з перепелами, як то було у роки поневірянь синів Ізраїлевих у пустелі. Але насправді, хоч богословські ідеї і приходять гідним та чистим серцем людям через Святого Духа, та щоб їх висловити, потрібно мати не абиякі здібності, знання та освіти, без яких ніяк не можливо передати ідеї та богословські парадигми і концепції так, щоб вони стали зрозумілими читачеві.

Людиною високої, по-справжньому європейської освіти був наш колишній Предстоятель, увібравши з молоком матері щире віру та перейнявши від свого батька трудолюбство, від односельчан благочестиві релігійні народні звичаї Подільської землі, а від класиків української літератури, яку він завжди перечитував і любив, красу слова, він став гідним продовжувачем справи церковних ієрархів та великих богословів минулого, збагативши нашу сучасну богословську науку новими працями. Окрім того, Владика був талановитим педагогом і дипломатом, а особистий потяг до науки Митрополит Володимир втілював у спрямуванні на відродження і розвиток Духовних навчальних закладів та освіти.

Тож, розпочну аналіз наукової спадщини Митрополита Володимира з його кандидатської дисертації «Христос Спаситель – Начальник світу», яка була захищена у 1962-му році.

Ця робота досліджує одну з найбільш важливих та важких сторін християнського богослов'я – христологію – науку про Христа та співвідношення в Його Особі людської і Божественної природи. Щоб взятися за розкриття такої теми потрібно було мати особливу «євангельську закваску». Один лише огляд джерел та літератури говорить про не абияку начитаність автора, його виняткову компетентність, а також про солідний рукописний та архівний фундамент роботи. А якщо

взяти до уваги епоху, а це був 1962-й рік, то можна сміливо стверджувати, що обрана тема свідчить про особливу життєво-релігійну позицію автора, мужність характеру та свободу волі дисертанта, адже в умовах радянської держави, де офіційною ідеологією був марксистсько-ленінський матеріалізм, про Христа було майже неможливо говорити та писати, а також цілим подвигом було розшукати потрібну літературу по темі дисертації, застосувати архівні першоджерела. Ще більш небезпечним було, як відомо, висловлювати у ті часи правдиві твердження щодо людини та її місця у світі. Але це робив у своїх трудах Блаженніший Митрополит Володимир, стверджуючи в епоху тоталітарної брехні, страху і антирелігійної пропаганди, що «Усі старання «облагородити» людину без Божої допомоги є подібними до ялинкових прикрас. Можна прикрасити ялинку яблуками, цукерками та золотими горіхами, але це не означає, що вони на ній зможуть вирости самі. До такого «прикрашання» зводиться вся сучасна цивілізація, - констатує Митрополит Володимир, - сучасна криза, банкрутство гуманності, моральне падіння людини – це і є цивілізація без істинного шанування святині Божества, «християнство без Христа»... Ця криза у наші дні морем крові і сліз підтверджує велику правду Євангелія...» [5; ст.194-195].

Аналізуючи вказану роботу, слід зазначити, що кандидатська дисертація Блаженнішого була не просто літературною творчістю та юнацьким захопленням, вона, насамперед, показала глибину релігійних почуттів, сталих світоглядних позицій, святоотцівську начитаність автора і вірність історичним традиціям Православної Церкви.

На початку роботи Митрополит пише: «Єдність є головною ознакою миру. Свята Трійця – джерело єднання, миру та любові. «Ми почитаємо, - говорить свт. Григорій Богослов, - любов, бо, за словом Святого Духа, «Бог є любов» (1 Ін. 4, 8), і

найменування це є найбільш приємним Богові. А що головне в Законі і Пророках? – І на це не дозволяє євангеліст дати іншої відповіді, окрім попередньої. Чому ж ми, ті, що почитаємо любов, є такими ненависними? Чому ми, хто почитає мир, так немилосердно та непримиримо ворогуємо? І все це припинити та зупинити може лише Бог, Який все зв'язує; не можуть цього зробити люди, навіть ті, хто ревнує про добро і знає ціну одностудності... » [5; ст. 9]. Якими актуальними й ці слова Митрополита є сьогодні!

З точки зору богословської думки, розділи даної роботи являють не лише науковий інтерес, але й мають практичне духовне значення і застосування та містять чисельні відповіді на хвилюючі запитання, наприклад робота має такі розділи: «Старозавітні пророцтва про Христа Спасителя», або «Відчуття гріховності у різних народів» і т. д.

У науковій роботі Предстоятеля є відповіді на цікаві запитання, наприклад, він розкриває «таємницю», якими джерелами користувалися великі філософи давнини: «Піфагор, Сократ, Платон були добре знайомі з текстами Святого Письма; найбільш важливі та найкращі елементи своєї філософії вони запозичили саме з нього. Майже усі релігії прямо чи опосередковано користувались Біблією, як одним з основних джерел віровчення...» - пише Митрополит Володимир [5; ст. 34-35].

Далі, підходячи до основної теми дисертації, Митрополит Володимир піднімає питання пришествя у світ Месії та оновлення світу, а також основне для кожного віруючого – питання особистого спасіння: «Своїм пришествям у світ Син Божий озорив світ світлом істинного богопізнання... дарував вітшну істину, що всі люди браття, яких Отець Небесний збирає в єдину Церкву, щоб ми духовним спілкуванням являли у собі Царство Боже... Ось величне духовне значення пришествя у світ

Сина Божого...» [5; ст. 50-55]. Ось такими короткими та влучними словами писав Митрополит Володимир про основні питання християнства в зовсім несприятливу епоху хрущовських гонінь, коли з 1 січня 1960 року по 1 січня 1961 року діючих релігійних громад в Україні, стараннями атеїстів, зменшилось з 8207-ми до 7462-х [9; ст. 283], читалися лекції з «наукового» атеїзму, а горе-лектори отримували навіть зарплатню за свою роботу, яка формувалася з обов'язкових відрахувань у держбюджет, у тому рахунку, звісно, і з гаманців віруючих людей.

Цей невеликий екскурс в радянське минуле я привожу не випадково, а для кращого розуміння історичної канви у яку з'являлися основні науково-богословські твори Блаженнішого Митрополита, що надає їм особливої цінності.

Що дає людині віра? У своїй дисертації Владика дає відповідь і на це непросте запитання. «Християнство вказує нам на самий надійний фундамент... Господь наш Ісус Христос, проповідуючи Своє вчення, Сам перший виконував моральні заповіді, які Він приніс. Це означає багато, але не все... Нарешті, Спаситель постраждав та прийняв смерть, в третій день воскресав з мертвих... Це вже означає «все», якщо Він Своєю силою воскрес, то Він не просто людина, а Бог... Якщо так, то проясняється усе інше: вчення Господнє істинне, а Сам Воскреслий може воскресити й нас. Воскресіння Христове – найголовніша подія в історії... «Якщо Христос не воскрес, то і проповідь наша марна, марна і віра наша...» (1Кор. 15, 14) – говорить святий апостол Павло [Сабодан Володимир, Митрополит. Христос Спаситель Начальник мира. – К., 1998. – ст. 86-87].

Отже, роботою, за яку Митрополит Володимир отримав вчену ступінь кандидата богослов'я, почався особливий період його життя та пастирського служіння, який можна назвати

«церковно-науковим», подальшим результатом якого стали чисельні статті, дослідження, труд на посаді голови редакційної колегії єдиної на той час і до цих пір найбільш авторитетної наукової збірки «Богословські труди» (з 1967-го по 1986-й рр.), праця на посаді редактора українського журналу «Православний вісник», ректорство у МДА і С та захист магістерської дисертації (яка тоді у духовних навчальних закладах була еквівалентом сучасної докторської).

Починаючи аналіз магістерської дисертації Владики «Екклезіологія у вітчизняному богослов'ї», слід згадати, що 18 квітня 1978 року тодішньому архієпископу Володимиру було присвоєне звання професора Московської Духовної Академії, а 5 червня 1979 року він захистив свою магістерську дисертацію [6]. Тут слід також зробити короткий відступ і зазначити, що історично це вже були інші часи – при Л. Брежнєві до Церкви почали відноситися лояльніше, але права віруючих все ж продовжували притискувати. Магістерська робота Владики була про Церкву (що у перекладі з грецької слово «ἐκκλησία» означає «церква»).

Владика Володимир почав роботу словами: «Труд завжди приносить людині задоволення... Але якщо це праця богословська, то вона носить ознаки й релігійної творчості... Зішестя у світ Духа Святого робить християнство єдиною у світі релігією, яка дає людині дослідну перевірку її надії... Церква є найвеличнішим явленням історії – серцем світу та Всесвіту... Ця праця не є у власному сенсі книгою про Церкву. Вона була задуманою як досвід розкриття вітчизняної релігійної думки в області православної екклезіології. Задум теми народився не одразу, однак спочатку було очевидним, що у нашому каталозі сучасних богословських проблем одне питання, зокрема, - це питання про те, у якому смислі богослов'я виправдане у житті Церкви... у чому його суть.

Насправді, у єдиному та виключному смислі богослов'я є функцією Церкви, воно виправдане та існує, оскільки існує Церква... Отже, вибір теми не був випадковим, але здійснився з великою внутрішньою необхідністю» [6, ст. 6].

З іншої сторони – це було прагнення автора вирішити еклесіологічну проблему у тому вигляді, в якому вона була представлена сучасним екуменічним рухом...

«Православ'я на нашій землі було успадкованим від Візантії. Разом з прийняттям форм церковного життя відбувався процес творчого засвоєння візантійського богослов'я на нашому ґрунті...»- писав у своїй роботі Митрополит Володимир [6, ст.7-10.].

«Навіть не маючи богословських трактатів у певні епохи, наш народ, - стверджує Митрополит Володимир, - свідчив про свою віру через церковне життя, іконопис та архітектуру... Наші предки були релігійно-свідомими учнями візантійського богослов'я, а їх богословський досвід був свідомим сприйняттям Божественної Істини у всіх формах її духовного та матеріального прояву. У нас не було тоді ще релігійного богослов'я, але була глибока та сильна релігійна творчість і містичний досвід.

Еклесіологія як наука, - пише Митрополит, - виникає у нас лише у XVII ст. У богослов'ї цього періоду вирішальною була зустріч із Заходом та впливом на вітчизняну школу Святителя Петра Могили, Митрополита Київського, який втілював у нас західну систему богословської освіти (яка на той час була значно вищою і ефективнішою за діючі системи).

«Церква, - за визначенням свт. Петра, - є зібранням вірних в Ім'я Господа Ісуса Христа до пізнання віри та науки апостольської, як членів у єдиному Тілі Христовому під Єдиним Главою...». [10, ст. 124].

Окремо Митрополит Володимир характеризує тенденції у

богословській науці про Церкву XIX-го ст., називаючи його «одним з найбільш знаменних у культурному житті та «золотим» у філософії, літературі, мистецтві» [11, ст.108.]. У сфері церковного життя це було сторіччя самозреченої праці багатьох місіонерських спільнот, час початку екуменічних контактів. «На зміну відчуженості і ворожби прийшов дух миролюбства і взаємоповаги, - пише про той час Митрополит Володимир, - став можливим міжконфесійний діалог. XIX ст. стало часом розвитку вітчизняного богослов'я. В Духовний Академіях богословська наука розробляється в усіх аспектах. Ніколи ще Святе Письмо не досліджувалося так ретельно; ніколи історія Церкви не розроблялась з таким старанням; ніколи догмати християнства, його мораль, обрядність, його форми керування і сама суть релігії не вивчались у всіх формах з такою наполегливістю...» [6; ст. 15].

Особливу роль у формуванні вітчизняного богослов'я митрополит Володимир відводить митрополитові Філарету (Дроздову, 1782-1867), для якого богослов'я стало задачею життя, необхідною сходинкою духовного досвіду. Його богослов'я завжди розвивалося, поглиблювалося і вдосконалювалося. Найбільшу цікавість для дисертанта склало вчення митрополита Філарета про Церкву, про яке ми можемо судити з його «Катехизису», де у визначенні Церкви він розкриває дві основні її природи – Божественну та людську. На це звертає особливу увагу у своїй роботі і Митрополит Володимир, стверджуючи, що з поняттям синергізму у митрополита Філарета пов'язане глибоке вчення про Церкву, як про явище Божого домобудівництва нашого спасіння, яке постійно триває у людській історії. Філаретівське богослов'я дивовижним чином поєднувало богословську творчість і науковий пошук як вчених духовної академії, так і світську інтелігенцію.

Далі Блаженніший Митрополит Володимир досліджує у своїй роботі неоднозначну творчість слов'янофілів (Хом'якова, Соловйова та ін.) та їхнє бачення Церкви, а також яскравого представника богословської думки вже ХХ ст., репресованого і страченого радянською владою – протоієрея Павла Флоренського (1882-1937), який у своєму фундаментальному труді «Стовп і ствердження істини» дав відповідь на невирішені запитання і релігійні пошуки попередників, свідчаючи про Церкву, як про живу істину, вказуючи на Неї, як на постійну опору і сенс життя християнина.

Предстоятель згадує у своїй роботі і про сучасника о. Павла Флоренського – новомученика архієпископа Іларіона (Троїцького), який досконало розкрив догмат про Церкву у зв'язку з раціоналістичними та протестантськими поглядами на історію християнства поч. ХХ ст.

Особливу увагу дослідника привернув ретельний аналіз спадщини священика Сергія Булгакова. Тут слід окремо відзначити, що спадщина талановитого богослова і вченого – о. Сергія Булгакова, професора догматичного богослов'я Свято-Сергіївського богословського інституту у Парижі, є складною та неоднозначною, такою, що викликала чисельні спори серед його сучасників і нащадків. З цього приводу Митрополит Володимир писав: «Екклезіологія о. Сергія Булгакова відноситься до числа важких розділів його богослов'я. Широта обсягу та глибина проблематики його вчення про Церкву проливають нове світло на сакраментально-ієрархічну будову Церкви. Висновок о. Сергія про двоприродний метафізично-інституційний характер Церкви має важливе прикладне значення в області екуменічних досліджень: церковний плюралізм, - відповідно до думки о. Сергія, - є феноменологією Єдиної Церкви, однак він мислиться як багатолікність єдиного православного світу». [6, ст.40-45.]

Булгаковське богослов'я складає особливу цікавість і

прагне до неорганічних можливостей пошуку і нових форм творчості, усе це багатогранно показав у своїй дисертації Владика Володимир.

Детально цитуючи роботу Митрополита, ми мали на меті якомога глибше представити у статті фундаментальність вказаної праці, яка розкриває науку про Церкву і приводить до розуміння основних принципів екуменізму та їх оцінки з православної точки зору.

Особливе значення, як про це вже писалося вище, має історичний період, у який була захищена магістерська дисертація Блаженнішого, тоді церковний екуменізм, який сьогодні має у православних колах здебільше негативну оцінку, в епоху, коли Церква була затисненою в рамки тоталітаризму, був виправданим історично, розвиваючи у дискусії богословську науку, а також даючи можливість свідчити світові на міжконфесійних зустрічах, більшість з яких проходила за кордоном, про життя Православної Церкви в тодішньому СРСР і, водночас, не даючи можливості компартії остаточно знищити Церкву Христову, яку підтримувало міжнародне співтовариство через екуменічний рух.

Висновком магістерської роботи стало твердження, що Церква є таємницею Божою, яка переживається людьми у живому релігійному досвіді, який є єдиним можливим пізнанням догмату про Неї, він є «каменем віри», на якому стоїть Свята Церква, а проти Неї завжди повстають «врата пекла», але, за Божественною обіцянкою, ніколи Її не здолають.

Ось так, коротко, про дві головні наукові роботи Блаженнішого Митрополита Володимира. Звісно, у цій невеликій статті ми не змогли глибоко ознайомитися з його основними роботами – це компетенція цілого навчального курсу, але і невеликий аналіз свідчить про те, що спочилий Владика був видатним науковцем та великим богословом

сучасності, а збірки його праць – це вираз лише однієї грані дивовижно талановитої особистості нашого земляка, велич духу якого неможливо передати у повній мірі і у даній статті була лише спроба згадати у рамках роботи вченого зібрання про одного з найвеличніших науковців, богословів та церковних діячів України, який явив нам своїм життям приклад служіння на благо Церкви та народу і творчої реалізації Богом даних талантів. Нехай буде вічна пам'ять Блаженнішому Митрополитові Володимире, а його благородна справа нехай продовжується нащадками у благо Церкви та народу!

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Святе Письмо Ветхого і Нового завіту. К., УБО, 1988.
2. Івановська Т. МИТРОПОЛИТ ВОЛОДИМИР – ПАСТИР, ВЧИТЕЛЬ, ПАТРІОТ // Церква і Держава у служінні народові. Матеріали науково-практичної конференції. Хмельницький, 2005.
3. Пастир. Митрополит Володимир (Сабодан) очима сучасників. – К., 2000.
4. Сабодан Володимир. Митрополит Київський і всієї України. Доповіді, промови, звернення. 2007-2011. К.: Видавничий відділ УПЦ, 2011.
5. Сабодан Володимир, Митрополит. Христос Спаситель - Начальник мира. К., 1998.
6. Сабодан Володимир, Митрополит. Екклезиологія у вітчизняному богослов'ї. Київ, 1997.
7. URL: <http://cerkva.info/>
8. URL:
<http://risu.org.ua/ua/index/resources/directory/48781>
9. Поспеловский Д. В. РПЦ в XX в. М., 1995.

10. Петро Могила, святитель. К.: «Українські пропілеї», 2004.
11. Соменок Георгий, протоиерей. Богословие Блаженнейшего Митрополита Владимира. К., Изд. отд. УПЦ, 2007.

Дацюк О.А.,
кандидат богослов'я, протоієрей
(м.Хмельницький)

ТЕОДИЦЕЯ. АБО ПРО ІСНУВАННЯ ЗЛА У СВІТІ, ДЕ Є ВСЕБЛАГИЙ БОГ

У світлі останніх подій в історії України та повномасштабною війною, яку розпочала РФ із вбивствами дітей, мародерством, гвалтуваннями, нищенням інфраструктури, житлових будинків, тощо, для усіх нас, а особливо віруючих людей гостро повстає проблема існування зла у світі, де є Всеблагий, Люблячий та Всемогутній Бог... Де був Бог, коли творилися насильства та вбивали людей у Бучі, Харкові, Миколаєві, Херсоні та в інших містах України?..

Це питання складне. Як відомо, сукупність релігійно-філософських доктрин, покликаних узгодити існування Бога як Творця Всесвіту з існуванням у цьому світі темних сторін буття, з існуванням зла, має назву «теодицея» (від новолат. theodicea – боговиправдання від грец. theos – Бог і dice – право, справедливість).

Насправді, страждання, аморальність та інше зло породжують питання морального сенсу, які пов'язані з вірою та метафізичною теорією існування Бога. Одним з питань тут є те, як ми повинні діяти, реагуючи на зло, у світлі наших переконань і віри в Бога (або її відсутності).

Підносячи таку тему, ми, насамперед, згадуємо відчуття покинутості Богом, яке характеризують слова Спасителя на хресті: «Боже Мій, Боже Мій, нащо Мене Ти покинув?» (Мф. 27:46. Пс. 21:2) [1; 1108; 587]. Ці слова з однієї сторони

вказують на те, що Христос сприйняв на Себе усю людську природу для її викуплення і зцілення, а з іншої ілюструють душевний стан під час страждань, коли не лише кожна людина, але й Боголюдина – Господь Ісус Христос, страждаючи людською природою, відчують стан на межі зневір'я.

Тож, питання, які будуть піднесені у статті є полемічними і досконалої відповіді на певні антиномії ми не отримаємо, проте проговорення гострих моментів з піднятої теми вже є для нас важливим.

Однією з проблем є правомірність наших емоцій, які ми відчуваємо, реагуючи на зло. Наприклад, зло може викликати у людини відчай, безнадію, гнів по відношенню до Бога і непросто примирити будь-яке з цих відчуттів з вірою у те, що Всемогутній Бог нас любить.

Перш, ніж вирішити як саме ми маємо реагувати у відповідь на зло, за думкою американського філософа Пола Дрепера, «... ми маємо визначитися відносно того, у що ми повинні вірити, у тому рахунку відносно Бога, з урахуванням зла, яке існує у світі...» - тут йдеться про питання «...чи дає світове зло матеріал для доведення не існування Бога (точніше чи воно показує, що логічно не є сумісним з існуванням Бога)?» [7; 496]. У будь-якому випадку, роздуми над вказаною проблемою дають привід замислитися над тим, чи не робить факт існування світового зла віру у Бога ірраціональною, беручи, водночас до уваги те, що невірне переконання може бути цілком раціональним, а істинне може виявитися ірраціональним.

Враховуючи те, що Бог є Всемогутнім, Всезнаючим, морально досконалим, тощо, існування зла, яке може уособлюватись у стражданні, аморальності, хворобах і смерті дітей, неблагополуччі певних людей і благополуччі лише небагатьох, досить сильно дисонує з поняттям існування Бога і є

логічним аргументом зла проти теїзму. Хоч такий аргумент був популярним серед багатьох філософів середини ХХ ст., він відкидається сучасними дослідниками філософії релігії: «...були зроблені спроби довести, що існування зла логічно є сумісним з існуванням Бога. Наприклад, впливовий «Захист свободної волі» Елвіна Платінга (1974 р.) переконав багатьох у логічній можливості того, що Бог існує, і що Він створює людей зі свободною волею, і що дехто з цих людей приймає морально невірні рішення...» [7; 499].

Більше того, Платінга у своїй праці доводить сумісність теїзму з існуванням «природнього» зла, тобто такого зла, яке ніяк не пов'язане з людською аморальністю та зла, яке може бути результатом дії темних сил (демонів).

Продовжуючи дослідження логічних аргументів і припускаючи, що Бог, будучи Всемогутнім та морально досконалим міг би знищити будь-яке зло, але не робить цього, можна було б заперечити, що ніяке благо не виправдовує мук невинних дітей (ця думка часто приводиться у контексті твердження Івана з «Братів Карамазових» Достоевського [6; 282]). Відомо, що й деякі філософи намагалися оспорювати «переважаюче» благо як таке, але, допускаючи, зокрема, існування життя після смерті, зло може виправдовуватися тим, що великі блага отримують ті, хто у земному житті став жертвою найбільших зол ...

Також у певних випадках ми стоїмо перед дилемою, що не лише зло, але і благо, парадоксальним чином, може нести для нас зло ...

Водночас, за твердженням Дрепера, слід брати до уваги, що у світі, окрім зла, існує також благо, окрім болю існує задоволення. «Вказівка на те, що різні факти болю свідчать проти теїзму, не має великого значення, якщо паралельні факти про задоволення так само, настільки ж вагомо, свідчать на його

користь. Звісно, окрім болю та задоволення, існують і інші види блага і зла, але факти про них містяться у тих свідченнях, які визнаються рівними у цьому аргументі». [7; 513].

Тут слід зазначити і те, що біль та задоволення можуть бути однаково «біологічно недоречними» для людини, а у християнській аскетиці страждання можуть вести як до морального вдосконалення, так і можуть деморалізувати... Врешті, у Бога є і невідомі нам моральні причини допускати зло та відвертати його.

Перед проблемою теодицеї втрачали дар слова чимало богословів та ієрархів, серед них і колишній Папа Бенедикт XVI, що сталося після відвідання ним нацистського концтабору Аушвіц. Оглядаючи меморіал пам'яті півтора мільйонам жертв, він зрозумів, що не може знайти слів для пояснення цього чи духовної настанови: «У цьому місці бракує слів. І тут може бути лише мертва тиша – тиша, яка зі своєї глибини волає до Бога... Як міг ти допустити таке?». [9; 525].

У «Вашингтон пост» Річард Коен дав такий коментар цим словам: «Релігійним людям могло б стати не по собі від таких слів Папи. Що означало мовчання Бога? Що Він схвалював це? Що Йому подобалося те, що Він бачив?.. Я не знаю. А що означає, що Він міг «допустити таке»? Нацисти були Йому до душі? Навіть вбивство католицьких священиків не було приводом стати на захист? Я просто не можу пояснити цього. Я не можу вірити в такого Бога...». [2;10].

Ту ми знову повертаємося до факту, що як теїстам, так і атеїстам важко дати чітку відповідь на протиріччя між існуванням Доброго й Люблячого Бога і зла у цьому світі. Тим більше, що розподіл зла у земному житті здається абсолютно випадковим. Тут пригадуються слова пророка Єремії: «Праведний Ти, Господи, будеш, коли б я судився з Тобою, проте буду говорити з Тобою про правосуддя: чому шлях

нечестивих сприятливий і усі віроломні благоденствують?» (Єр. 12:1) [1; 854]. Тож, відповідно і біблійним авторам, образ зла у світі не завжди співпадає з нашими очікуваннями того, як мав би виглядати світ при істинності теїзму...

Протягом останніх трьох століть теїстичні спроби пояснити допущення Богом зла у світі іменувалися терміном «теодицея», який був введений Ляйбніцем [11; 355]. Назва теодицеї запропонована Ляйбніцем у 1710-му році з публікацією «Розвідок про Теодицею на Благо Боже, свободу людини і походження зла». Цим твором Ляйбніц прагнув виправдати Бога перед випадками П'єра Бейля (1647—1706) у статті «*Rorarius*» свого «Історичного і критичного словника», показуючи, що існування зла у світі не протиставляється справедливості, мудрості й Божому благу. Назва «теодицея» потім перейшла до означення філософського пошуку довкола Бога, і не лише стосовно вказаних Божественних атрибутів.

У творі «Теодицея» (боговиправдання) Ляйбніц дав космологічний доказ буття Божого. Усе мусить мати причину й достатню основу свого існування, через що виходить ланцюг кінцевих речей, який повинен, нарешті, мати кінцеву причину, ні від чого не залежну. Такою причиною є Бог.

Також «...існує чимало версій теодицеї: інтерпретація зла як посланого людині випробування, тлумачення зла як покарання людства за гріхи, як наслідок наділення Богом людини свободою волі, тощо». [11 ; 355].

Так, з часів Ляйбніца до 70-х років ХХ ст. слово «теодіцея» використовувалося для того, щоб пояснити допущене Богом зло. Однак, з появою книги Елвіна Платінги «Бог, свобода і зло» [4] з'являється розділення зла на два типи. Якщо перший тип являє собою вже відому нам рефлексію, яка говорить про неможливість співіснування Бога і зла, то другий тип сам Платінга називає «логічною сумісністю» такого

поєднання і пояснює, що існування зла не є чимось малоймовірним при умові існування Бога. Такого роду пояснення Платинга теж називає «теодицеями», у цьому сенсі вони будуть також використатися і у цій статті.

Отже, слід зазначити, що спроби пояснити зло, навіть беручи до уваги успішність таких пояснень, не роблять його менш реальним. Так, пацієнт, руку якого ампутували через гангрену, міг би розуміти цю втрату як необхідність зберегти життя, але таке пояснення не применшує страждань...

Деякі критики також праві у тому, що спроби пояснити зло часто пов'язані з гординою та лицемірством. Досить подивитися на коментарі багатьох віруючих людей щодо жертв чергової війни, голоду та стихійних лих: дехто сміливо, без особливих вагань, відносить це до кари за гріхи. Такого роду оцінки свідчать про пихатість і відчуття власної моральної переваги, а у результаті про звичайну байдужість до людських страждань. Але тут слід зазначити і те, що у Святому Письмі часто висувуються пояснення саме такого роду: смерть кара за гріх і каяття є єдиним порятунком. Хоч деякі місця Біблії, наприклад книга Йова, ясно свідчать про марноту людських зусиль зрозуміти зло [1; 569-607], а у Новому Завіті страсті Христа пояснюються необхідністю для здійснення більшого блага – відновлення союзу людини з Богом.

Існує й цікава думка, яка пояснює Божественне попущення зла, відповідно до якої зло є необхідною умовою, або побічним продуктом більш значущих благ. Тут виходить, що, бажаючи пояснити світове зло, ми маємо взнати які блага Бог хоче здійснити у світі і як наявне зло пов'язане з їх реалізацією. Але слід брати до уваги, що багато видів благ нам невідомі, тож і спроби пояснити чи є у Бога досить підстав допускати зло є марними.

Водночас, навіть якщо ми переконані, що знаємо точно

певні блага, ми не можемо досконало бути впевненими чи грають конкретні види зла якусь роль у породженні цих благ, щоб виправдати їх. Наприклад, певні види зла можуть бути умовою благ, які настануть через сотні, або тисячі років. Тобто, не володіючи всезнанням, ми не можемо зрозуміти які події є необхідними умовами інших подій, віддалених від нас у просторі і часі. Тож наша здібність судити про зв'язок зла з переважаючим благом у цій перспективі є досить умовною. Водночас, ми не можемо судити й про мотиви, які могли б виникнути у Бога при допущенні зла. Тож усвідомлення цих обставин не повинне забрати в нас бажання далі займатися теодицеєю та шукати відповіді на поставлені питання.

Продовжуючи, приведемо відомий приклад, що ніхто не вважає злим хірурга, який причиняє біль операцією, якщо ця операція є необхідною для збереження життя, і чим більш він сумлінний, тим безжалісніше він буде різати. Але ми будемо вкрай обурені, якщо після операції хірург скаже, що лікування настільки ж могло б бути дієвим і пігулками, а біль і страждання, спричинені операцією, зовсім не були необхідними для збереження життя. Аналогічно, якщо Бог допускає зло і страждання, то це має відбуватися лише тому, що благо не можна було забезпечити меншим злом.

«Це важливий момент при роздумах про теодицею, - підкреслює Майкл Мюррей, - бо він означає, що зло може бути пов'язаним з перевищуючим благом такими способами, які інколи важко уявити...» [9;531]. Водночас, за думкою деяких представників «відкритого теїзму», «...світ може стати вмістилищем таких зол, які не переважаються ніяким благом... і у будь-якому випадку, пішовши на творіння, Бог пішов на великий ризик...» [9; 533].

За думкою сучасних теологів, аргумент «перевищуючого блага», взагалі, не є досконалим у плані достатнього підґрунтя

існування зла. Зокрема, Річард Свінборн стверджує, що «спасіння життя двох людей шляхом вбивства однієї людини не є благом, яке перевищує це зло... ми не маємо морального дозволу на допущення таких зол, які є необхідними для забезпечення перевищуючих благ» [5; 11]. Застосовуючи до такої ситуації життєвий приклад: ми не можемо позбавити життя одну людину, для того, щоб віддати її нирки і спасти інших двох...

Водночас, за думкою деяких теїстів, Бог допускає зло з метою здійснення блага для стражденного, яке не лише значно перевищує страждання, але є взагалі неможливим без них. Але тут існує дилема. Звичайна мораль каже, що я мушу допомагати стражденим, однак, якщо мислити у вказаних категоріях, то, допомагаючи, я позбавляю страждаючого якогось більш високого блага... Тобто, допомагаючи, я у результаті причиняю шкоду жертві. Дану модель можна припустити і у відношеннях між людьми. Так, обмежуючи права людини, держава може хворого на небезпечну хворобу помістити на карантин з метою убезпечення від зараження інших громадян (як це відбувається у період загострення епідемії COVID-19).

Приведені аргументи, хоч і дуже недосконало, але показують, що існування Всеблагото Бога не протирічить наявності зла у світі.

Мюррей класифікує теодицеї, відповідно до мети, які не протирічать теїзму і пояснюють чому певні види зла можуть забезпечувати переважаючі блага. Це: теодицеї покарання, природних наслідків, свободної волі, природного закону, становлення особистості і теодицеї страждання тварин. [9; 537-553]. Нижче будуть коротко розглянуті означені види теодицеї.

Теодицея покарання стверджує, що християни, іудеї, мусульмани, індуїсти та інші віруючі стверджують, що наявність зла пояснюється Божественною карою за певні

злочини. Про це йшлося вище: священні тексти різних релігійних традицій підтверджують, що наявність зла у світі є, зокрема, карою Божою за гріх.

Мюррей, мислячи у цьому напрямку, ставить логічне запитання: «чи є обґрунтування вважати, що зло, пов'язане з Божою карою, гарантує якісь більш значимі блага?.. який меті служить кара?.. Прихильники теодицеї покарання стверджували, що кара може слугувати одній з чотирьох речей, а саме: «реабілітації, залякуванню, соціальній захищеності або відплаті...». [9; 538].

Як ми бачимо, перші три блага описують позитивні наслідки для самої людини. Тобто Бог карає людину, як батьки карають дитину. Він не чинить помсти, не платить злом за зло, але робить це виключно на користь для самого покараного.

«Блага залякування або соціальної захищеності приносять вигоду людині. У випадку залякування кара або стримує тих, хто хотів би зробити злі вчинки, або спонукає їх до зміни поведінки. Соціальна захищеність може бути забезпечена тоді, коли кара позбавляє людину можливості здійснювати нові злочинні дії. Подібна кара може приводити до обмеження фізичних або психологічних можливостей злочинця, а у випадку смертної кари, до його смерті.

Четвертою і найбільш спірною карою є відплата. Багато теїстичних традицій наполягають, що коли хтось веде себе неправильно, він заслуговує кари, яка є більшою за причинену шкоду...» [9; 538]. Прихильники концепції відплати у теодицеї наполягають на тому, що відплата має бути більшою, ніж причинене зло.

Фома Аквінський доводить, що відплата є аспектом Божественної кари, оскільки є умовою підтримки світової справедливості: «...до порядку універсуму належить і порядок справедливості, який вимагає кари грішників. І, відповідно до

цього, Бог є Творцем і зла, яке є карою...» [10].

Отже, за вказаними вище критеріями, Божественна кара може слугувати благу, а зло, відповідно до такої логіки, може бути виправдане тим, що у ньому Божественне покарання знаходить свою реалізацію.

Окремо дослідники виділяють «Теодицею природних наслідків» [9; 539] яка вказує, що певне зло може бути результатом невірних рішень. Тобто – морально невірні рішення можуть вести до негативних наслідків. Наприклад, якщо я вирішую жити, реалізуюючи усі свої бажання та схильність до насолоди, то рано чи пізно я перетворююсь на ледачого товстуну і це не є Божественною карою. Це зло є прямим наслідком невірних рішень.

Як писав Ляйбніц, «Мета кари – виправлення; але вона не є предметом прагнень Бога... Первородний гріх не є карою за гріх: він є його природним наслідком... Це як сп'яніння, яке як кара за необмежене вживання алкоголю, є лише його природним наслідком, що веде до нових гріхів...» [8; 213-214]. Тож, розумно припустити, що створений Богом світ, влаштований так, щоб погані рішення оберталися чимось поганим для нас. «Божий план викуплення складається у тому, щоб визвати в нас незадовільненість нашим станом відірваності від Нього... ми живемо у жахливому світі, жахи якого багато в чому пов'язані з відсутністю в нас здібності контролювати себе і керувати власним життям...» [9; 540]. Звісно, «теодицея кари і природних наслідків» досконало не пояснює наявності зла у світі і має бути доповнена іншими поясненнями, які обґрунтовують чому Бог взагалі допускає моральне зло.

Тут варто згадати про «Теодицею свободної волі», яку філософи ділять на категорії морального і природного зла, де «моральне зло – це зло, яке породжене свободним творінням, що використовує свою свободу в аморальний спосіб. Природне зло

– це зло, яке не пов’язане з аморальними вчинками творіння...» [9; 541]. Пояснюючи моральне зло, зазвичай звертаються до теодицеї свободної волі: як теїсти, так і атеїсти згідні з тим, що створення світу можна вважати благом і благом є те, що світ містить розумне творіння, яке володіє здібністю приймати самостійні свободні рішення. Можливість приймати такі рішення є благом для творіння, яке окрім того здатне породжувати моральне благо, проявляючи любов, дружбу, милосердя, мужність, тощо. Але свобода дає можливість творінню ставати і на сторону зла.

Свобода полягає у тому, що розумні створіння можуть обирати не лише добро: сама наявність можливості вибору добра і зла є тією ціною, яку Бог платить, щоб отримати світ, де є благо, що складається в існуванні створінь, які здібні вільно приймати рішення. Така теодицея пояснює нам, чому світ, населений свободними створіннями, може допускати їх морально злі рішення, адже існування свободи вибору невід’ємно пов’язане з можливістю невірних моральних рішень. Але тут виникає питання чи не міг би Бог, допускаючи невірні рішення, зробити так, щоб вони не могли мати поганих наслідків? Це нагадувало б гру дітей у манежі. Чи могло б таке працювати? У певному сенсі так: «Якби Бог просто заблокував погані наслідки... рішення зробити зло було б настільки ж неможливим для нас, як не є можливим спробувати політати у повітрі (без спеціальних засобів)... у подібному світі ми могли б лише фантазувати про вчинення зла іншим...» [9; 543; 554]. Але такий світ був би гіршим за той, у якому ми реально живемо зараз, по причині того, що цінність світові сповіщає не лише свобода у прийнятті рішень, але й можливість змінювати реальний стан справ через наші власні рішення.

Окрім реалізації свободної волі, про що йшлося вище, наша свобода у певній мірі передбачає сприятливі закони

природи для її втілення без допущення зла. Але ті самі закони природи можуть як слугувати во благо, так і породжувати проблеми, причиняючи шкоду. Розглядаючи такі «теодицеї природного закону» [9; 546], ми стикаємося з протиріччям: чому Бог, створивши світ, не застосував до нього кращі закони, які б унеможливили зло. Наприклад, щоб урагани не руйнували міста і села, та не забирали життя людей і тварин... Але нам відомо, що у законах світу відсутній простір для маневру: якби його закони були б іншими, він не зміг би підтримувати життя.

Але, окрім теодицеї свобідного вибору і природного закону, існує думка про зло, як умову блага: якби світ був сповненим лише радістю та задоволеннями, ми ніколи б не мали зросту, або прогресу, який можливий тільки тоді, коли ми стикаємося з реальними стражданнями, труднощами та невдачами. Тому деякі теїсти стверджують, що Бог допускає зло у світ для того, щоб дати нам можливість культивувати чесноти, які у протилежному випадку було б неможливо реалізовувати. Так, ми не могли б бути милосердними, якби не було тих, хто терпить скруту; не могли б проявити мужність, якби не було реальних небезпек; не могли б любити, якби не було можливості втратити ці почуття, тощо. Усі подібні приклади доводять, що однією з умов становлення особистості, або формування характеру є наявність зла у світі.

Про це ще у II ст. писав відомий християнський мислитель Іринеї Ліонський, а вже у XX ст. – філософ Джон Хік, який виставляв чотири умови, необхідні для розвитку особистості: здібність живих істот обирати між добром і злом; наявність такого середовища, де можливо приймати і реалізовувати свобідні рішення; це середовище має кидати виклики особі з можливістю вибору між добром і злом; наявність можливості відповідати на ці виклики, щоб формувати свій характер [3].

Продовжуючи тему існування зла, слід торкнутися ще однієї теодицеї страждання тварин. За твердженням деяких сучасних філософів ця тема є важкою для пояснення. Філософ Філіп Кітчер говорить про неможливість підтримання теїстами віри у Премудрого Творця у світлі «еволюційної бійні» [9; 550].

За думкою дослідників, два факти, відносно страждання тварин, особливо перешкоджають їх поясненню у рамках традиційних теодицей. По-перше, більшість страждань тварин було раніше появи людини. А це означає, що будь-яка теодицея, яка намагається пояснити зло у якості наслідків невірного вільного вибору людини, становлення особистості, тощо, у намаганнях пояснити страждання тварин буде мати не аби які труднощі. По-друге, у світлі таких роздумів, неясно навіщо Богіві взагалі знадобилося створювати тварин, які б переживали страждання та біль (тобто мали б усі органи для того).

У XIX-му ст. проблема страждання тварин викликала живий інтерес у філософів та науковців, але потім на певний час, майже до сучасності, втратила свою гостроту. Водночас, це питання може розглядатися у кількох ракурсах. Деякі теїсти пояснювали страждання тварин наявністю демонів, які існували ще до створення Богом людей, а інші, взагалі, висловлювали сумніви щодо наявності у тварин ментальних здібностей і «складних нейронних і когнітивних механізмів» для переживання болі і страждань.

Означені думки заставляють замислитись про можливість об'єктивного пояснення того, навіщо Богіві знадобилося створювати на еволюційних сходинках недосконалі проміжні творіння перед створенням людини. На це питання намагається відповісти французький філософ Ніколя Мальбранш, стверджуючи, що кращим є такий світ, різнобарвність якого є наслідком регулярних та спрямованих дій Божественно впроваджених законів природи. Тож, досить переконливим є те,

що цей світ розвивається від простих до більш складних пізніх стадій і тварини в такому випадку і є необхідними стадіями розвитку світу, який постійно розвивається і у майбутньому приходить до все більш досконалих та складних форм [9; 552-553].

Звісно, піднята у статті проблематика існування зла при наявності Всеблагого Бога є досить глибокою, являє собою цілу метафізичну систему і не може бути досконало розкритою на кількох сторінках друкованого тексту і остаточної раціональну відповідь на розкриття природи зла та причин страждань невинних з усвідомленням Божої присутності та Його творчої дії у нашому житті і світі знайти важко, але це не звільняє нас від необхідності докладати зусиль у цьому напрямку. Вище була здійснена спроба підняти цю важливу тему, проговоривши деякі її аспекти на прикладі філософських та богословських систем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Святе Письмо Старого та Нового завіту. УБТ, 2002.
2. Cohen, Richard (2006). «Whose Silence», Lancaster Intelligencer Journal, 6 June 2006.
3. Hick, John (1977). Evil and the God of Love. New York: Macmillan.
4. Plantinga, Alvin. God, Freedom and Evil. Grand Rapids: Eerdmans, 1974.
5. Swinburne Richard. Providence and the Problem of Evil. Oxford: Oxford University Press 1998.
6. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы. Т. 11. М. «Правда», 1982.

7. Дрепер Пол. Проблема зла. Оксфордское руководство по философской теологии. *Lengviges of Slavic culture*. М., 2013.
8. Лейбниц Г. В. Сочинения в 4-х т. Т. 4. М., 1989.
9. Мюррей Майкл Дж. Теодицея. Оксфордское руководство по философской теологии. *Lengviges of Slavic culture*. М., 2013.
10. Православна енциклопедія. Фома Аквинський // режим доступу: <https://www.pravenc.ru/text/199913.html>
11. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014.

Добош О.,
доктор богослов'я, професор
(м.Київ)

СВЯТО-УСПЕНЬСКА ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА У 1831 – 1840 РОКАХ

2 жовтня 1831 року імператор Миколай I видає указ про виселення із Почаївського монастиря монахів-василіан і передачу обителі Православній Церкві, в той же день Священний Синод видав розпорядження № 11183 Єпископу Волинському і Житомирському Амвросію (Мореву) про формування приймальної комісії і проведення процедури прийому монастиря.

Робота комісії тривала із 10-го жовтня по 25 листопада 1831 року, і ця процедура прийому-передачі монастиря була доволі проблемною і неоднозначною. Насамперед комісія стикнулася із повною відсутністю керівництва монастиря: провінціал волинських монахів-василіан Білінкевич, помер ще у 1830 р., суперіор монастиря архімандрит Ян Скитський та казначей Постанкевич були заарештовані Військовою слідчою комісією ще в кінці травня 1831 р. Тому працювати прийшлося по факту наявного – значна частина коштів, фінансова документація, цінні папери були вивезені. Робота комісії досить детально описана архімандритом Амвросієм [6, С. 152 - 175] та митрополитом Іларіоном (Огієнко) [8, С.253 – 258]. Було обліковане нерухоме майно, підсобне господарство, кошти – які змогли знайти, коштовності із ризниці та убранства ікон.

В результаті роботи комісії те, що не могло бути використаним для життєдіяльності православного монастиря – друкована продукція греко-католицького змісту, одіяння

священнослужителів – передавалось греко-католицькій консисторії.

8 монахів-василіан та 2 послушники (новики) ще на початку травня 1831 р. вступили до польського війська Дверницького;

Суперіор Ян Скитський та казначей Постанкевич - рішенням суду їх відправили на заслання;

21 ієромонах, 9 монахів, 4 ієродіакони та 1 послушник були переведені в інші греко-католицькі монастирі

1 монах перейшов у Православ'я і залишився в Почаєві.

Розпорядженням Священного Синоду Почаївський монастир ставав місцем осідлості Волинських архієреїв, які отримують статус священно-архімандритів цього монастиря. Окрім архієрейського штату було визначено набрати дванадцять священнослужителів (ієромонахів та вдових священників) і чотири ієродіакони «которые все были бы довольно образованности, способны добрым своим поведением подавать назидательный пример» [6, С. 4].

24-го жовтня 1831 р., ще у період роботи комісії, Єпископ Амвросій (Морєв) прибув у монастир, і наступного дня – у неділю 25-го жовтня 1831 р. була звершена Божественна Літургія – перша, мабуть від 12 вересня 1712 року, коли спеціальним рішенням Конгрегації поширення віри було затверджено перехід Почаївського монастиря до «Унійної Церкви», а Варшавському нунцію доручено було прийняти і допустити почаївських ченців до сповідання віри, у відповідності до інструкції, наданої йому з цього питання. 1721-й рік – офіційно висвітлена у православній історіографії дата переходу Почаївської обителі в унію – мусить бути визнаною, як мінімум, неоднозначною: другий намісник монастиря Григорій (Немеловський) у своїй праці вказує, що обитель перебувала в руках монахів-василіан 118 років – з 1713 по 1831 [5].

Першочерговими завданнями єпископа Амвросія (Морєва) стали наведення духовного, адміністративного та богослужбового порядку. Насамперед його розпорядженням була утворена духовна рада монастиря, яку тимчасово очолив ректор Волинської семінарії архімандрит Флавіан; присланий Київським митрополитом Євгенієм (Болховітіновим) ієромонах Феодосій (Карбила) був призначений благочинним та виконуючим обов'язки намісника монастиря (в майбутньому його кандидатура буде подаватись у Синод на затвердження намісником монастиря). Для врегулювання богослужбової сфери та хорового співу із Петербурга був присланий протодіакон Павло Дашковський та псаломщик Нікітін, які ввели у Почаївському монастирі богослужбовий порядок Олександрівської лаври Санкт-Петербурга.

Як констатує митрополит Іларіон (Огієнко): «Унія жорстоко вдарила українську церковну культуру: вона перервала її на 110 років (1721 – 1831). Церковну українську культуру унії-василіяни замінили польсько-латинською,, якої народ не прийняв і яка була чужа...І вже відразу з 1832 р. єпископ Волинський Амвросій розпочав чисто православні Богослужби в монастирі....) [8, С. 266].

Плани подальшого розвитку життєдіяльності монастиря єпископ Амвросій виклав у своєму рапорті Священному Синоду №57 від 15 лютого 1832 р, але їм не суджено було звершитись: 1-го лютого 1832 року вийшло розпорядження про його переведення у Нижній Новгород, а на Волинську кафедру з повноваженнями управління Почаївським монастирем був призначений єпископ Інокентій (Сельнокринов) із Курська, який прибув у Почаїв 23 березня. Єпископ Інокентій перебуватиме тут до 1840 року, і ці вісім років його правління стануть періодом фундаментальних досягнень у житті і Лаври і Волинської єпархії.

Буквально у перші дні свого перебування у Почаєві він постановив служити щосуботи акафіст Почаївській іконі Пресвятої Богородиці в честь повернення монастиря в Православ'я, невдовзі було запроваджено повний добовий круг щоденного Богослужіння, яке розпочиналось о четвертій годині ранку, по недільних та святкових днях у загальній кількості Літургія звершувалася на 10-и престолах.

Основну увагу єпископ Інокентій приділив відродженню почитання найбільших святинь монастиря – мощей преп. Іова та Почаївської чудотворної ікони Пресвятої Богородиці.

Повністю оволодівши монастирем, василіяни у 1721 р. закрили Печерську церкву, де з 1659 р. перебували нетлінні мощі преп. Іова. В кінці 1740-х доступ до мощей відкрили, в подальшому ще декілька разів то закривали, то відкривали, але в загальному, не рахуючись навіть із проською свого основного мецената графа Потоцького про канонізацію преп.. Іова в стані ГКЦ, намагалися відсунути почитання преподобного у повне забуття, тому його мощі зберігали у занедбаному стані.

Єпископ Амвросій (Морев) у своєму рапорті від 15 березня 1832 р. повідомляв Синод, що у храмі святої великомучениці Варвари знаходяться «мощі ієромонаха Желізо... вони абсолютно ціні й нетлінні» (енциклопедія). Зразу ж після свого прибуття в Почаїв єпископ Інокентій (Сельнокринов) ініціював роботу синодальної комісії по дослідженню та освідченню стану мощів, в результаті чого 28-го серпня 1833 р. відбулось урочисте відкриття мощів преподобного Іова Почаївського [5].

На відміну мощей преподобного, чудотворна Почаївська ікона була оточена загально величним шануванням монахів-василіан, у 1773 р. відбулась її урочиста коронація. Але, залишивши монастир осінню 1831 р., греко-католицькі монахи розпустили слух, що оригінал ікони перенесений ним у

Підкамінь, а тут, у Почаєві лише копія. Ця спокуса виявилась настільки дієвою, що «Летопись Почаевской Лавры» констатує вельми неприємний факт: « Враги Православия усердно распространяли слух о том, будто бы Почаевская чудотворная икона ушла за границу в подкаменский Доминиканский монастыр, слух этот распространен со злою умыслю от клонить простой народ от посещения Почаевской святыни» [4, С. 21].

З настанням весни (1832 р.) очікували богомольців. Їх було зовсім мало. « Но Небесная Царица, заступница православных христиан, с первых дней возвращения обители Почаевской в Православие Своим милостивным ниспосланием исцелений от чудотворной иконы и от источника следа стопы своєї разрушила злые козни врагов» [4, С.21]. Зцілення від Почаївської ікони стали настільки численними, що народу наяву відкрилась духовна значимість чудотворного образу, і вже із середини літа 1832 р. люди масово потягнулись у святу обитель.

Той же літопис подає нам окремі відомості:

15 травня 1832 р. засвідчено зцілення перед іконою дружини унтер-офіцера Матвія Миропольського Єлізавети Миропольської, яка до заміжжя була лютеранкою [4, С. 22-23];

17 червня 1832 р. – зцілення Олександри Золозовської села Доробужна острозького повіту;

3 липня 1832 р. – зцілення Дарії Звишковської із Старокостянтинова [4, С.23];

8 липня 1832 р. у молитві перед іконою отримав зцілення від важкого ревматизму священник Микита Голінкевич з села Цвіклівці, Подільської губернії Кам'янецького повіту [4, С.24].

Детально і повно під датою 13 серпня 1832 р. описується історія зцілення Анни Якимчукової, дочки солдата, яка, перехворівши віспою, повністю втратила зір на одне око, і майже не бачила на друге, після втрати батьків проживала у своєї бабусі міщанки Аглаї Каменської у Кам'янці-

Подільському. « В августе месяце 1832 г. Каменская, дряхлая старушка, имевшая 70 лет отроду, расположилась было идти пешком в Почаевскую Лавру для поклонения чудотворному образу Богоматери. Узнав об этом, девятилетняя внука Анна стала убедительно просить, чтоб и её взяли в Почаев... Во время Акафиста Каменская подвела слепую свою внуку к стопе Божией Матери и промыла глаза ея святою водою... Отошедши затем на середину Церкви... вдруг малолетняя Анна воскликнула: «Ах, бабушка, я вижу Божию Матерь обеими глазами... Пораженная этим чудесным исцелением благочестивой Анны, своей внучки, Каменская, державшаяся унии, тут же в Лавре, приняла Православие» [4, С.25-27]. В ознаменування цієї події з того часу щороку у серпні звершується хресний хід із Кам'янця-Подільського у Почаїв.

Традиція хресних ходів на великі празники у самому Почаєві теж була відроджена по ініціативі єпископа Інокентія. «По случаю первого стечения народа, впрочем немногочисленного, в праздник Св. и Чудотворца Николая 9 мая 1832 года , преосвященным Иннокентием, обще с братиею положено было... свечера свершить крестный ход в Николаевскую Церковь на Почаевском кладбище, состоящую расстоянием от монастыря в половине версты. В сем крестном ходу сам Архиерей, лично участвуя, изволил нести на главе копию Чудотворной Иконы Божия Матери» [5, С.42].

Соціально-політична ситуація у Волинському краї на 1830-і роки була дуже складною: більша частина земель і майже всі засоби виробництва знаходились в руках польських магнатів; жорстоке подавлення Варшавського повстання породжувало глухий опір і затасне бажання помсти; доходило до того, що місцева знать відмовлялась продавати будівельні товари монастирю. З іншої сторони: Волинсько-Житомирська єпархія була дуже обширною, її територія займала три сучасних області

– Волинську, Рівненську та Житомирську. Справи по її впорядкуванню не дозволяли єпископу Інокентію безпосередньо керувати життєдіяльністю монастиря.

Тому 20 листопада 1832 року він направляє у Синод подання з проською дозволити постригти у монашество протоієрея Григорія Рафальського і призначити його намісником монастиря. Антоній (Рафальський) стане першим намісником Лаври і виконуватиме цей послух впродовж двох років (1832 – 1834). Випускник Волинської семінарії, виходець із білого духовенства, він реально усвідомлював стан справ як із внутрішньої церковної сторони, та і з зовнішньої - суспільно-політичної. Тому його нетривале правління започаткує процеси відродження життєдіяльності монастиря.

Збільшувалось число братії: згідно доповіді єпископа Інокетія на 25 березня 1833 р. в обителі несли службу 16 ієромонахів, 2 ієродіакони та 37 послушників, на повному окладі утримувались 24 півчих монастирського хору [7, С.155]; звершувались величні богослужіння, зростали масштаби місіонерської роботи, в монастир потягнувся безперестанний потік паломників; монастирське господарство виробництва потребувало робочих рук – це спричинило зріст населення Почаєва.

Вже через пів року після свого призначення єпископ Інокентій започатковує потужні будівельні процеси. У рапорті від 27 червня 1832 р. він просить, щоб прислали архітектора із Санкт-Петербурга, а поки архітектор не прибув, здійснюються перебудови хлівів, кузні, конюшні під керівництвом вчителя Кременецького ліцею Меховича.

3-го листопада 1832 р. був відкомандирований із Петербурга архітектор Франц Іванович Руска (брат знаменитого Луїджі Руска), який прибув у Почаїв 24 січня 1833 року. За півтора місяця він провів величезну роботу і виготовив проектну

документацію на проведення будівельно-реставраційних робіт кошторисною вартістю майже 3,5 млн. рублів. Такої суми у монастирі не було, більше пів року тривала переписка єпископа Інокентія із Петербургом, в результаті указом Священного Синоду № 8082 від 30 жовтня 1833 року було предписано здійснити найнеобхідніші постройки: звести кам'яну загорожу навколо монастиря, поремонтувати галерею, дзвіницю і стіни «головного храму», провести доцільне внутрішнє облаштування храмів, прах Потоцького «залишити на своєму місці, тільки вхід наглухо закрити плитами» [6, С. 178] збудувати приміщення для паломників.

Тим часом в кінці квітня 1833 р. архітектор Руска відбув у Петербург, на зміну йому в жовтні того ж року призначається постійний архітектор Михайловський, який і буде керувати проведенням всіх робіт.

Указом Синоду № 4094 від 1-го червня 1833 р. відновлена робота Почаївської типографії з дозволом друку богослужбової, законовчительної літератури, та Священного Писання по зразках Московської синодальної типографії [6, С.180].

Впродовж всього 1833-го року благодатною силою святинь Почаївських звершуються щораз нові чудесні зцілення, про що описує «Літопис Почаївський»:

2 квітня 1833 р. – запис про чудесне зцілення жителя Аккермана Трифона Бурки [4, С.29];

25 травня 1833 року – запис про чудесне зцілення римокатолички Олександри Миліантови із Володимир-Волинського повіту [4, С. 30-31];

25 травня 1833 р. – зцілення Матрони Шльогової із Оренбурзької губернії [4, С. 31-33].

Абсолютно об'єктивною і вельми знаковою є характеристика успіхів відродження Почаївської обителі, подана

у доповідній записці обер-прокурора Нечаєва 2 вересня 1833 року: «... долгом почитаю довести до Высочайшего сведения, что день Успения Божией Матери празднован в оной с крестным ходом и вообще с особенною торжественностию. Народу стеклось по сему поводу тысячъ до двенадцати, вдвое против прошлогоднего. Помещиков в прошлом году было на сем празднике не более 10-и, а ныне до 200 человек. Для вящего подействования на униатов, чудотворная икона принесена была на кладбище, где погребено несколько и новообращенных из унии. Отпета над прахом их лития в сей важный для того края день произвела глубокое и умильное на всех впечатление.... Обстоятельство весьма важное, ибо пленить народ совершенством богослужбных обрядов значить уже расположить его к признанию совершенства самих догматов Церкви, в которой оные догматы исполняются» [3].

Такі потужні результати у всіх напрямках життєдіяльності монастиря – від духовно-богослужбового до місіонерського та будівельного – стали підставою для присвоєння монастирю статусу Лаври.

11-го жовтня 1833 року Синод розпочав слухання справи щодо діяльності Почаївського монастиря, в результаті чого було прийнято наступне:

«...Засим Синод находит нужным определить степень и состав братства сея обители по примеру прочих православных Обителей, с применением к особенным ея обстоятельствам; и сем всеподданейше представляет на Высочайшее утверждение Вашего Императорского Величества следующие положения:

1. Почаевской обители присвоить звание Почаевской Успенской Лавры.

2. Посему занимать ей в порядке православных обителей, после трех существующих Лавр, четвертое место.

3. По примеру прочих Лавр, Священно-Архимандритом

Почаевской Лавры быть именоваться Волынскому епископу.

4. В штате сей Лавре быть по Архимандрите: Наместнику 1-му, Казначею 1-му, Эконому 1-му, Ризничему 1-му, Иеромонахам 20-и, Иеродиаконам 10-и, Монахам 10-и...» [1].

13-го жовтня цей документ був направлений імператору, а вже наступного дня утверджений резолюцією: «Быть посему. Николай, Царское Село. 14 октября 1833» [1, Лист 649].

16-го жовтня підписаний царем оригінал отриманий Синодом під реєстраційним номером №5001/335.

30-го жовтня 1833 р. на основі імператорського затвердження виданий наказ Синоду, яким приводились в дію всі положення вищезначеного документа [1, Лист 655 – 657].

Щодо статусу Лаври слід зробити одне зауваження - у підготовчих документах Синоду від 2-го серпня 1833 р. міститься ремарка: «Почаевскую Успенскую обитель по многочисленности стекающихся в оную Богомольцев, по великолепию ея церквей, обширности о огромности зданий, учредить православным Монастырем перваго класса, присвоив и наименование Лавры, каковым отличали оную и уніаты, преимущественно пред всеми своими монастырями» [2]. Тобто, можна вважати, що Синод офіційно затвердив назву «Лавра», яка вживалась щодо Почаївської обителі ще до 1721 року, а в греко-католицьких книгах - з 1768 року.

Значимість зміни статусу, мабуть, найоб'єктивніше оцінив у своїй праці митрополит Іларіон (Огієнко): «Своїми великими заслугами в обороні Православної віри в XVII віці та тяжкими терпіннями від уніатів Почаївський монастир цілком заслужив цієї почесної назви... Цією високою назвою сильно піднявся дух всієї Волині» [8, С. 264].

Під завершення 1833 року «декабря 25 дня Преосвященнейший Инокентий, епископ Волынский и Житомирский за его неусыпные труды по епархии, Высочайше

возведен в сан Архієпископа» [4, С.29].

З настанням 1834 року дальше продовжувались чудесні зцілення від Почаївських святинь. Під датою 2 березня 1834 року «Літопис» подає відомості про зцілення двохрічного сина київського чиновника Корнілія Робчевського: сім столичних лікарів визнали безнадійними намагання вилікувати конвульсивні випадки маленького Олександра - а він отримав повне зцілення силою молитви перед Почаївською іконою [4, С. 37].

Після святкування Пасхи, у травні 1834 р. відбулась зміна намісника Лаври. Антоній (Рафальський) прийняв єпископський сан і був призначений на Варшавську єпархію (у 1843 р. він буде возведений у митрополита Санкт-Петербурзького і Новгородського), а на посаду намісника призначений його соратник, випускник Волинської семінарії, економ Лаври, вдовий протоієрей Миколай Немоловський, який прийме монашество з іменем Григорій. Він обімає цю посаду до 1848 року.

У червні 1834 р. Лавру відвідав тоді ще ієрарх Греко-католицької церкви Йосиф Семашко. За Богослужінням, у формі греко-католицького єпископа, йому дозволено було перебувати в олтарі Успенського собору, а коли він виходив з олтаря, «для прийняття благословення устремились к нему особенно те из крестьян, в которых господствовали еще мысли и ожидание, что базилиане скоро возобладают Почаевскою обителию» [5]. Насправді він їхав у Вільно для виконання місії приєднання білоруських греко-католиків до Православної Церкви, про що й повідомив архієпископа Інокентія, але цей епізод в літописному викладі наочно демонструє наявність масштабних проуніатських настроїв серед місцевого населення.

На початок літа 1834 року погіршилась зовнішньо-політична обстановка, почала поступати інформація, що на

австрійській стороні (а від Почаєва до кордону було десять кілометрів) готуються загони для військових провокацій проти Лаври. Архієпископ Інокентій звернувся до Генерал-губернатора Левашова з проською захистити монастир від можливого нападу, і той видав розпорядження на постійне розміщення в монастирі військової команди у складі одного обер-офіцера, двох унтер-офіцерів та сорока рядових [5, С.75]. Їхнє перебування і система забезпечення були затверджені указом Синоду №402 від 28 липня 1834 р., правда, ці провокативні напади здійснені та і не були.

1834-им роком були започатковані масштабні будівельно-реставраційні роботи. Насамперед необхідно було звести опорні стіни та загорожу з південної, західної та східної сторін. Підготовчі роботи розпочали ще осінню 1833 р., а весною 1834 р. приступили до зведення кам'яних стін. Під керівництвом архітектора Михайловського роботи виконувались будівельниками кременецького міщанина Олександра Кирилевича і тривали два роки. Через рік, у 1835 р. майстром Власієм Поздняковим із Калуги були збудовані Святі Ворота у Лавру, а кам'яні мури завершили пізньою осінню 1836 р.: ці фундаментальні споруди в своїй основі мали 1,7 аршина (близько 120 см.), а довжиною сягали 97 сажнів (майже 175 метрів) і за рахунок залучення місцевої робочої сили обійшлися Лаврі майже в десять разів дешевше від запланованої кошторисної вартості.

Окрім мурів і воріт, за цих два роки купол Успенського собору був перекритий мідними листами, залізними листами перекрили архієрейський, братський, та гостинничний корпуси, добудували галерею, звели новий службовий корпус довжиною 40 сажнів (майже 70 метрів) - про все Архієпископ Інокентій доповідав у Синод рапортом від 6-го грудня 1836 р. № 387 [5, С. 77].

У жодному документі не вдалось знайти відповіді на проблемні питання фінансового забезпечення цього масштабного будівництва. Від весни 1833 р. (від кошторису архітектора Руско) цілий рік тривала інтенсивна переписка із Синодом - разів п'ять різні суми то змінювались, то затверджувались. В результаті коштів із Петербурга не виділили, натомість у рукописному «Списании событий» чітко вказано – роботи велись на власні кошти: «Все упомянутые постройки произведены на собственную Лаврскую сумму, которой израсходовано 175578 рублей и 46,5 коп.» [5, С. 79]. Наявних грошей не вистачало, тому було продано село Красная Лука поміщику Држевецькому за 107500 злотих. Ці кошти він офіційно вніс у Кременецький повітовий суд, звідки вони передані Лаврі [5, С. 80]. Ці суми дещо різняться від даних, приведених у «Сказаніи» архімандрита Амвросія, у якому загальна сума на тисячу рублів менша і співвідношення складових інші [6, С. 199].

У 1835 році вже появилась змога для проведення внутрішніх оздоблювальних робіт і оновлення ризниці. Була виготовлена «изящной работы серебрянная решетка» на амвон перед Чудотворною іконою, на яку використано тридцять злитків срібла, загальною вагою більше одного пуда, знайдених у гробниці фундатора Потоцького [4, С.39].

Для виготовлення одіань священнослужителів у московського купця Колокольнікова закуплена парча на суму п'ять тисяч рублів [4, С.39].

З самого початку 1835 року з'явилась можливість створити систему фінансового забезпечення насельників Лаври шляхом призначення постійних річних окладів, які були визначені наступним чином:

наміснику – 1500 рублів [Для порівняння: пальто коштувало 15 рублів, черевики – 5, жива курка – 70 коп, пуд

муки – 2 рубля]:

казначею, економу і ризничому – по 500 рублів;

20 ієромонахам – по 400 рублів;

7 ієродіаконам – по 300 рублів;

10 монахам – по 200 рублів;

44 послушникам – по 100 рублів [4, С. 40].

Як і з фінансуванням будівництва, картина повторилась: 25 січня 1835 року Синод цю систему окладів затвердив, але жодної копійки не дав, тому цей фонд зарплати формувався із братської молитовної кружки.

Знаковою подією ознаменувався березень 1835 року. « В сем 1835 году из любопытства или по тайному влечению сердца прибыл в Почаев на богомолье в числе поклонников Острожского уезда села Русивля князь Владимир Четвертинский Святополк» [5, С. 81]. Пробувши декілька днів у Лаврі, в атмосфері посту, молитви і урочистих богослужінь, князь відчув нездоланне внутрішнє бажання полишити Католицькі Віру і приєднатись до Православ'я. Він звернувся з відповідним проханням до архієпископа Інокентія, після чого йому надали час для вивчення основ віри і обдумування свого рішення. 25 березня 1835 року, з дотриманням всієї строгості було звершено чинопослідування приєднання до Православної Віри. У знак глибокої вдячності князь подарував Лаври величну ікону святого князя Володимира з надписом: «... в возблагодарение Господу Богу за благодатное, молитвами Божией Матери внушение ему Латинский обряд оставить и принять Православие...» [5, С. 84; 4, С. 40-42].

Благодатна сила святинь Почаївських продовжувала дарувати людям зцілення. І в 1836 р. «Літопис» фіксує чудесне зцілення вдови священника із Аккермана Христини Чернявської. В результаті шести років намагань вилікувати сильний біль ока їй поставили страшний діагноз – рак. Вона

задалась ціллю дійти пішком до Почаєва і помолитись перед Чудотворною іконою, і коли після більше місяця важкої подорожі вона дійшла до межі Волинської губернії, одного дня, знявши пов'язку з ока раптом виявила: страшна пухлина пропала. Чернявська «... в знак благодарности пожертвовала к чудотворной иконе серебрянную в виде глаза привеску» [4, С. 43–44].

Впродовж всього 1835 року повним йшли вищезначені заплановані будівельні роботи. Окрім них на осінь 1835 р. очікувався проїзд царя Миколая I через Волинську губернію, по причині чого архієпископом Інокентієм було віддане розпорядження інтенсивної підготовки до можливого відвідування Лаври царем. Ремонтувались, підбілювались корпуси, стіни храмів, особливу увагу приділено в'їзду у Лавру: підйом до Святих воріт був занадто крутим, а внутрішня територія від воріт до братського корпусу взагалі була схожою на закидане камінням поле. Буквально за два місяці все вирівняли, обсадили травою і декоративними деревцями [4, С. 45]. Відвідування Лаври імператором не відбулось, намісник Григорій (Немолівський) 20 вересня 1835 р. отримав подяку від Синоду.

1836 рік ознаменувався придбанням великого Лаврського дзвону. Переговори щодо його виготовлення велись ще з 1833 р, намірялись виготовити вагою в 300 пудів. В результаті у 1836 р. на київському заводі Дегтярева був відлитий дзвін вагою 213 пудів [4, С. 46] і встановлений у лаврській дзвіниці.

Того ж року Успенський храм прикрасився надбанням ікони Воскресіння Христового. Як повіствує «Списаніє собитій» [5], міщанин з-під Калуги, який не побажав назвати себе, привіз в дар Лаврі ікону «Воскресіння із празниками». Оскільки риза, рамка і розміри цієї ікони були дуже схожими з аналогічними параметрами ікони святого князя Володимира, то було прийнято

рішення помістити її перед іконостасом з правої сторони на такому ж аналої, як і ікону св. кн. Володимира.

«В том же 1836 году... золотых дел мастером Тушнинским сделана к чудотворной Иконе Божией Матери серебрянная доска с золоченными лучами» [4, С. 46], - ця робота талановитого майстра надала Почаївській іконі оригінально відомого виду, який до нашого часу виділяє її у всьому ряді чудотворних ікон Пресвятої Богородиці. За роботу майстрові було заплачено дуже дорого – по 1 рублю 73 копійки за кожен фунт (453,5 грамів) срібла.

Лаврським літописом зафіксовано чергове явлення благодатно-цілительної сили Почаївської ікони. 9 травня 1936 року отримано офіційний лист аудитора Мінського гарнізонного батальйону Олександра Ашуркова, у якому той писав: довгий час він важко хворів, не отримавши жодного результату від медичних засобів, він почав молитись перед Почаївською іконою – незабаром відчув полегшення, а згодом і повне зцілення від хвороби [4, С. 47].

На початку 1837 року Архієпископом Інокентієм було прийнято рішення про оновлення внутрішнього убранства Троїцького і Печерного храмів. На той час лише в Успенському храмі був однарусний іконостас, а у Троїцькому та Печерному (достеменно не відомо чи василіанами, чи вже після них) були споруджені тимчасові іконостаси «із обломків старих іконостасів» [4, С. 47]. Робота велась майстрами під керівництвом Єферія Передошкевича, уродженця села Таранівка, Проскурівського повіту Подільської губернії, і буквально до кінця року обидва храми прикрасились новими іконостасами та чотирма пристінними кіютами.

У 1837 р. було прийнято ще одне рішення щодо василіанського насліддя: ще з 1831 р. від василіан залишились 45 антимінсів – 8 шовкових та 37 льняних, більшість із них були

з вкладеними мощами. У вересні 1837 р. духовним собором Лаври прийнято рішення передати ці антими́нси на зберігання у Житомирський кафедральний собор [4, С. 49].

За час свого перебування василіани організували у монастирі бібліотеку і навіть невеликий кабінет фізики: «Почаевския базилиане в видах распространения образования... сделали запас книг по разным отраслям наук, благодаря сему в Почаевском монастыре образовалась порядочная библиотека из многих учебных пособий и руководств лучших авторов этого времени, а также имелся небольшой физический кабинет» [4, С.49-50]. Згідно розпорядження Священного Синоду і бібліотека і кабінет фізики були передані Волинській Духовній семінарії у м. Кременець, в загальній кількості було передано 2400 томів [5, С.109].

Обидва рукописи – і «Літопис» [4, С. 50-52], і «Списаніє собитій» [5, С.88-96] під 1837 р. розміщують досить детальний опис історії з намаганням викрасти Чудотворний Образ. У 1832 р. єпископ Амвросій прийняв в число братії провінціала Боніфратського ордену Ансельма Яна Навроцького, який був пострижений з іменем Павел. Освіченому монаху були доручені розбір архівів (на польській та латині) і ведення бухгалтерії. Та невдовзі виявилось, що він почав плести інтриги, щоб змістити ризничого Маврикія і зайняти його посаду. Коли це не получилось, він відверто об'явив свою ціль – викрасти Чудотворну ікону – годинникарю Андрієвському, якого зваблював великими грошами, щоб той дістав чи виготовив ключі від ризниці.

Хто зна як могла завершитись ця історія, але на початку 1837 р. поступає в Лавру сповіщення від Римо-католицької колегії про минулу неблаговидну діяльність і суд Навроцького. В результаті 2 квітня 1837 р. він був звільнений зі штату Лаври, за власним бажанням споряджений документами для слідування

у Пензенську єпархію, але згодом виявиться, що він втече назад у Римо-католицький монастир біля Тернополя.

Чудесна дія Божої сили була явлена у 1837 р. у випадку спасіння від неминучої смерті маляра Нікіти. Він працював на куполі Успенського собору сидючи на дощечці, закріпленій шнуром до вершини купола. Необачний рух – він падає і в останню мить зачіпляється за дощечку, на якій сидів, однією ногою. Народ внизу застиг в очікуванні страшної трагедії, допомогти ніхто нічим не міг, нога поволі зісковзувала з дощечки. «Между тем, пока стоявшие внизу судили да радили, совершилось что-то необычайное: Никита, висевший на дощечке лишь только одною кистью ноги и совершенно обезсиленный, вдруг без всякой видимой помощи поднялся вверх и сел на дощечку» [4, С. 52-53]. І лише розлита Нікітою по карнизах купола чорна фарба ще довгі роки нагадувала людям про цей чудесний випадок.

1838 рік проходив без особливих здобутків. Часті неурожаї і бідові положення приписних селян стали причиною суттєвого зниження доходів обителі; Синод намагався всім керувати і вимагав повної звітності – але жодні централізовані кошти так і не поступали. Тому впродовж 1838 р. проводились лише ремонтні роботи, нічого нового не будувалось.

Весною 1838 р. намісник Лаври архімандрит Григорій був нагороджений орденом Анни 2-го ступеня.

Спромоглись поповнити лаврську ризницю: у московського купця Колокольнікова була закуплена велика партія парчі для чотирьохколірної зміни одного архієрейського, шести ієрейських і п'яти діаконських облачень. За все було заплачено 274 червінця, 1330 рублів асигнаціями та 1 рубель сріблом [4, С. 54].

Літом 1838 р. відбулась ще одна знакова подія – архієпископ Інокентій зустрівся із Київським митрополитом

Філаретом (Амфітеатровим), знаковість і значимість полягала в тому, що це була перша зустріч священноархімандрита Почаївської Лаври і Митрополита Київського, мабуть, за останні 120 років. Формально архієпископ Інокентій підпорядковувався Київському Митрополиту, але реально його діяльність до найдрібніших деталей регламентувалась розпорядженнями Синоду із Петербурга, а Митрополит Київський жодного впливу на життєдіяльність Лаври не мав. Документи того часу не містять жодної інформації про будь-яке спілкування між двома лаврами, та й взагалі богослужбовий устрій Почаївської обителі формувався Петербурзької Лаври, а не Києво-Печерської.

Літописець подає обережне висловлювання: архієпископ Інокентій зустрічався з митрополитом Філаретом в рамках «особистого спілкування» [5, С. 110]. Візит видався дуже успішним, і 4-го вересня 1838 р архієпископ Інокентій повернувся у Почаїв, подарувавши братії монастиря книги, придбані у Києві.

З настанням 1839 року економічна ситуація погіршувалась, і не тільки в монастирі, а загалом у суспільстві. Кріпосне право доводило до зубожіння селян, а сільське господарство – до занепаду, по всій імперії селяни або бунтували, або мовчазно саботували виконання різного роду земельних повинностей. «Літопис» у виваженій формі описує: «Крайня неспособность крестьян лаврских имений весьма чувствительно отражалась на ведении лаврского хозяйства» [4, С. 59]. Селяни не мали ні своїх волів, ні реманенту, ні особливого бажання добросовісно працювати, тому обробіток лаврських земель проводився неякісно і в останню чергу. Для виправлення положення Собором Лаври було прийнято рішення закупити 18 пар волів, очистити поля від заростів, оптимізувати роботу семи лаврських пасік і загалом покращити умови праці селян [4, С. 58- 59].

Фінансово-економічні проблеми Лаври у 1839 р. змогли вирішитись з іншої сторони – завдяки щедрим пожертвуванням.

У червні 1839 р. Лавру із двохденним візитом відвідала графиня Анна Олексіївна Орлова-Чесменська – єдина дочка сподвижника імператриці Катерини II Олексія Орлова і спадкоємниця його багатомільйонних статків. Впродовж цих двох днів графиня молилась за всіма богослужіннями, архієпископ Інокентій ознайомив її з історією обителі, духовною та господарською діяльністю. Від'їжджаючи, Анна Орлова пожертвувала Лаврі 750 рублів сріблом [4, С. 56]. «К вечеру на другой день своего приезда в Почаев Графиня отправилась обратно по дороге в Киев, открыв в тайне сердца своего благодетельную мысль, касательно устроения новой раки преподобному Іову» [5, С. 114].

Інша іменита благодійниця – дружина полковника Марія Петрівна Едінг - пожертвувала Лаврі брильянти на суму 1735 рублів, і за ці кошти були закуплені нові Євхаристичні набори, напрестольний хрест та напрестольне Євангеліє [4, С. 57].

Найбільш вагомий внесок був зроблений серпуховським купцем Іоакимом Мілютиним – він прислав архієпископу Інокентію дванадцять тисяч рублів асигнаціями [Рубель сріблом дорівнював трьом рублям асигнаціями], які просив розподілити поміж монастирями та храмами Волинської єпархії. Архієпископ розподілив наступним чином: Лаврі – 1000 рублів, Дерманському та Загаєцькому монастирям – по 500, Корецькому – 400, а решту 9600 рублів були розділені по найбільш бідніших храмах єпархії [4, С. 57].

Впродовж 1839 р. поступили пожертвування від Анни Карпівної Шрамкової – поміщиці із Харківської губернії, Наталії Амосової і ще окремі невеликі суми від цілого ряду осіб.

Благодатно-цілительна сила лаврських святинь проявила себе у 1839 р. зціленням відставного солдата Степана Іванова із

Оренбурга, про що у лаврському архіві був зроблений запис № 2974: в результаті важкої хвороби Іванов у 1834 р. отримав «совершенное расслабление..., так что не мог ни пить, ни есть». Довгі роки лікувань не дали нічого, і тоді він почав молитись перед Почаївською іконою, давши обітницю возложити на себе вериги – якщо вилікується. Буквально через два тижні він отримав повне зцілення, 6 червня 1839 року прибув у Лавру, і по благословенню архієпископа Інокентія після молебна возложив на себе вериги в знак свого чудесного зцілення [4, С. 59-61].

Початок 1840 року ознаменувався зміною правлячого Волинського архієрея, Священноархімандрита Почаївської Лаври: указом Святійшого Синоду від 1 лютого 1840 року Архієпископ Інокентій переведений на Орловську кафедру, керуючим волинської єпархії призначений архієпископ Мінський Никанор (Клемент'євський) [4, С. 62]. 7 березня архієпископ Інокентій відбув на нове місце служіння.

Із жовтня 1831 року до 1 лютого 1840 пройшло неповних дев'ять років – період надзвичайно малий у вимірі історичної хронології, і в той же час – надзвичайно важливий в інтенсивності епохальних зрушень. 118-и річна епоха перебування Почаївської обителі у складі Греко-Католицької Церкви завершилась 25-го листопада 1831 року – затвердженням акту прийомної комісії.

Але цей акт не являвся засобом автоматичного переведення експропрійованої греко-католиками обителі у русло православної духовності - він лиш регламентував собою передачу православним матеріальних та фінансових цінностей.

Тому на долю перших двох керівників-священноархімандритів Почаївської Лаври випало найважче – наповнити ці стіни духом православної аскези, молитви, богослужіння та просвітництва. Попри всі про-уніатські інсинуації від петербурзького двору до місцевого селянства та

поміщицтва, попри складну політичну обстановку у Волинському краю та постійні фінансово-економічні проблеми ці перші дев'ять років з часу повернення Лаври (1831-1840) увінчались основним успіхом: був відроджений духовний уклад православного чернечого подвижництва який у поєднанні із чудесно-благодатними дарами Почаївських святинь заклав основу формування Почаївської лаври як духовної святині українського народу та Вселенського Православ'я.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фонд Синода № 796. Канцелярія Синода. Опись № 112. Дело № 793. //СПб.: Российский Государственный исторический Архив.
2. Фонд Синода № 796. Канцелярія Синода. Опись № 209. Дело № 615. //СПб.: Российский Государственный исторический Архив
3. Фонд Синода № 797. Канцелярія Обер-Прокурора Синода . Опись № 97. Дело № 386. // СПб.: Российский Государственный исторический Архив.
4. Летопись Почаевской Успенской Лавры со времени возвращения обители той в Православное ведомство. Иоан (Якубович), архимандрит. - Рукопись. - Почаев, 1883. - Библиотека Почаевской лавры. Инв. номер 8111. – 364 с.
5. Архимандрит Григорий Лавры Наместник. Списание событий и достопамятностей Почаевскія Успенскія Лавры. Почаев, 1846. Рукопись. –216 с. // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут Рукопису. ІР МБУВ., № 254.
6. Сказание историческое о Почаевской Успенской лавре бывшего наместника Лавры архимандрита Амвросия, с дополнительными главами о позднейших покойных священно-

архимандритах Лавры, архиепископах: Агафангеле, Димитрие и Тихоне. – 3-е изд. – Почаев : Почаев. Лавра, 1886. – 323 с.

7.Хойнацкий А. О. Почаевская Успенская Лавра. Историческое описание. Почаев, 1897. – 524 с.

8.Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Свята Почаївська Лавра. Київ, 2004. – 440 с.

Зелінський Р.М.,
(м.Літин, Вінницька обл.)

МИКУЛИНЕЦЬКИЙ МОНАСТІР НА ПОДІЛЛІ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ XIX - ПОЧ. XX СТСТ.

Пам'ятки духовної культури українського народу є невід'ємною частиною національно-культурної спадщини. Історія релігійних храмів є відображенням перебігу суспільно-історичних подій, як окремих регіонів, так і країни в цілому. На прикладі дослідження історії монастирів, церков, костелів можна прослідкувати релігійні та соціально-політичні тенденції на теренах українських земель. Великий пласт історичних знань зосереджено в історії сакральних пам'яток Поділля. Проте не всі вони збереглися до цього часу. Серед таких пам'яток – Микулинецький (Рожанський) монастир, що на Вінниччині.

Історичні документи донесли до нас відомості про основні віхи в діяльності цього монастиря, щедро супроводжувані народними легендами. Вагомим джерелом з церковної історії справедливо вважати напрацювання Подільського єпархіального історико-статистичного комітету під редакцією видатних істориків церкви М. Яворського та Ю. Сіцінського. Не менш цінним історичним матеріалом є часопис «Подольские епархиальные ведомости». Саме на сторінках цього періодичного видання священник Іоанн Шипович у 1890 році опублікував об'ємну та змістовну статтю «Рожецкий или Микулинский монастырь». Закінчуючи історичний екскурс в минуле монастиря отець Іоанн зауважив, що можливо колись з цього запозичуть хоча б декілька штрихів для загальної історії чернечого життя і православ'я в цьому краї. Слова виявились

проникливими та далекоглядними: чимало дослідників історії Микулинецького монастиря використовують, як першоджерело, працю І. Шиповича.

В контексті історії Браїлівського монастиря висвітлювали сторінки минулого Микулинецької обителі такі вчені, сучасники І. Шиповича, як І. Лотоцький - у праці «Виннице-Браиловский женский монастырь и его святыни» та В. Мартиновський - на шпальтах «Подольских епархиальных ведомостей».

Не оминули увагою цю тематику й наші сучасники. Уродженець села Микулинці, що на Вінниччині, доктор історичних наук Романюк І.М. у співаторстві зі Смірновим М.А. у праці «Свято-Троїцький Браїлівський жіночий монастир» висвітлили сторінки минулого Микулинецького або Рожанського монастиря.

Назва монастиря походить від села Микулинці, що на Літинщині. Внаслідок адміністративно-територіальної реформи нині Микулинці, як і Літин, відноситься до Вінницького району Вінницької області. Однак протягом тривалого історичного періоду ця місцевість була територією Літинського повіту Подільської губернії, а згодом – Літинського району Вінницької області. Тому поняття «Літинщина» вживатимемо не в адміністративному сенсі, а в історико-географічному вимірі.

В новітню добу вперше для широкого загалу Літинщини скупі відомості про Микулинецький монастир з'являються на шпальтах газети «Радянське життя» від 20 серпня 1987 року. Так в замітці про село Микулинці під назвою «Сторінки історії» згадується, що в XVII - XVIII століттях в селі існував монастир, що слугував для місцевого населення фортецею від татарських набігів. Однак був зруйнований тими ж татарами, але згодом 1716 року відбудований, а після пожежі 1733 року споруджено новий монастир в селі Ріжку.

Згодом в газеті «Літинський вісник» тодішній директор

Літинського краєзнавчого музею Наталія Савчук у 2001 році опублікувала фрагменти статей з «Подольских епархиальных ведомостей», присвячені історії Микулинецького монастиря («Літинський вісник» від 15.02.2001 р. та 15.03.2001 р.).

Приділяють увагу дослідженню цієї тематики також наші сучасники уродженці Микулинець: доктор історичних наук Іван Миронович Романюк, колишній редактор районної газети Андрій Іванович Дубенчук, директор Микулинецького ліцею Юрій Антонович Яніцький, літинський краєзнавець Михайло Пилипович Сергійчук та інші дослідники.

Першоджерелом для цих досліджень слугували передусім публікації викладача Подільської духовної семінарії, настоятеля Іоанно-Предтеченської церкви м. Кам'янця священника Іоанна Шиповича в друкованому органі Російської православної церкви «Подольские епархиальные ведомости» під заголовком «Рожецкий или Микулинский монастырь» за 1890 рік, окремі статті в «Трудах Подольского епархиального историко-статистического комитета» та дослідження інших істориків кінця XIX – початку XX ст.

Заради об'єктивності потрібно віддати належне о. Іоанну Шиповичу за надто цінні для нас краєзнавчі нариси. Його напрацювання слугують для нащадків важливим джерелом церковної історії. Очевидно, що виклад матеріалу о. Іоанном відображає суспільно-політичні процеси того часу. А саме, хронологія подій супроводжується елементами російського шовінізму. Це є закономірністю для того історичного періоду. Адже «Подольские епархиальные ведомости», як офіційний друкований орган Російської православної церкви, дотримувався тогочасної ідеологічної тріади «Православ'я. Самодержавство. Народність». Ця догма відводила російському народу виняткову роль в поширенні православ'я. Тому після другого та третього поділів Польщі та входження до складу

Російської імперії Поділля, автор микулинецьких хронік місцеве населення називає виключно «рускімі», які були під гнітом католицизму, уніатства та об'єднались з іншими «рускімі» в лоні православ'я. Про найменування подолян українцями в публікації священника годі й говорити. Навіть слово «малороси» не вживається, лише на означення місцевого етнічного побутового колориту зустрічаємо вислови про малоросійські жіночі костюми та малоросійські візерунки на рушниках. Період уніатської належності Микулинецького монастиря дещо виходив за рамки усталеної імперської ідеології. Адже на прикладі древніх монастирів потрібно було показати, що вони здавна були православними і всіляко чинили опір поширенню уніатства в краї. Тому автор коментує цей незручний для офіційної церкви період в історії монастиря, як вимушений і необхідний задля збереження чернечого життя в обителі. Мовляв навіть монахині таємно від уніатського начальства здійснювали постриг в Молдавії православними священнослужителями. Очевидно, що таке висвітлення подій співпадало з вимогами панівного тогочасного великодержавного російського шовінізму. Натомість інший священник Василь Мартиновський допускає ідеологічну необережність на сторінках «Подольских епархиальных ведомостей», і в статті про закладення храму в с. Ріжок сміливо називає колишній Рожанський монастир уніатським. Однак, попри ідеологічні нашарування, для сучасних дослідників церковної історії публікації Шиповича мають досить вагоме значення.

Відомості про подільські Микулинці зустрічаються вже з XIV століття, коли село поряд з іншими було подароване литовським князем Вітовтом зем'янину Богдану Микулинському, який згодом загинув в бою з татарами. Дружина його та син Іван потрапили в татарську неволю, були викуплені литовським князем Свидригайлом та були поновлені

у власницьких правах. Цей древній православно-руський рід володів Микулинцями біля трьох століть (до XVII ст.). Згодом поселення переходило до Замойських, Конєцпольських, Комарницьких, а у XVIII столітті – до Кринських. У 1778 році Микулінці належали Кордишам. З плином часу маєток все більше подрібнюється, успадковується та продається різним особам, і як наслідок, належить кільком власникам.[1]

На думку Іоанна Шиповича та його сучасників у XVII столітті, а можливо й раніше, біля Микулинець існував монастир, який знаходився на півострові, що омивався ставком та затокою річки Згар, і слугував своєрідною фортецею, де знаходили сховище від татарських грабіжників навколишні мешканці.

Хоча люстрація Вінницького замку 1552 року, в якій описані й микулинецькі маєтки, не згадує про Микулинецький монастир. Іоанн Шипович припускає, що на той час монастиря ще не було або через його віддаленість та усамітненість, про що не фіксувалось у люстраціях того часу.[2]

У першій половині XVII століття Микулинецькому монастиреві судилось загинути. Пани Микулинські чомусь неприязно поставились до монастиря. Один з власників Микулинець, здійснив на монастир озброєний наїзд, але монахи зачинили перед своїм патроном монастирські ворота та стали до захисту. Микулинський безуспішно намагався взяти монастир приступом та повернув додому. Незабаром після цього він, у супроводі людей, під'їхав до монастиря через ставок на човнах, увірвався у монастирську огорожу та вчинив бешкет, завдав монахам сильних побоїв і дозволив своїм соратникам по розбою вчинити крадіжки худоби та речей. Все ж розбрат з поміщиком послабив монастир і він вже не міг протистояти нападам татарів. Під час одного з таких нападів «монахи з людьми захищались; але не вистояли і відійшли».[3] Татари спалили

монастирські церкви і зруйнували будівлі. Монастирські землі захопили микулинецькі поміщики.

Незабаром, ймовірно, через декілька років після зруйнування Микулинецького монастиря, тут оселився ієромонах Паїсій. Він мешкав на колишньому монастирському фільварку Ріжку. Переказ додає, що разом з Паїсієм в Ріжку оселилось ще декілька ченців, і вони збудували церкву. Однак Паїсій невдовзі помер, а інші монахи покинули це місце.

Коли місце стало цілковитою пустою, тоді сюди прибули черниці зайняли Рожанський монастир, де застали капличку, а за іншими даними – церкву. Згодом вони спорудили на цьому місці церкву в ім'я Воздвиження чесного Хреста Господнього.[4]

Власник Микулинець і Ріжка буський ловчий Стефан Кринський поставився до них зі співчуттям. А його нащадок, племінник Микола Кринський дарчим записом від 17.07.1716 р. посвідчив право користування черницями земельними ділянками, отримання матеріальної допомоги, дозвіл на вирубку лісу та вилов риби зі ставу по чотири відра щосуботи.[5] Завдяки підтримці поміщика, монахині вибудували келії та спорудили нову Хрестовоздвиженську церкву. Але ця церква згодом згоріла. Після пожежі на руїнах церкви була знайдена лише ікона Божої Матері, відома під іменем «Врятованої з пожежі Божої Матері».

У 1733 році брацлавський офіційний представник уніатської церкви Жураковський заклав основу нової церкви, черниці розпочали будівництво і спорудили підмурівок для церковних стін. Але управління микулинецькими маєтками цю ідею не схвалило і заперечило щодо відновлення церкви. Тоді черниці перейшли до Рожанського монастиря та пристосували тут існуючу капличку до здійснення в ній літургії, утворивши з ікон щось на кшталт іконостаса. За неприємного ставлення з

боку микулинецького управління черницям жилося матеріально скрутно, тому в цей час вони могли лише звести для себе бідні будиночки та не мали коштів на будівництво нових келій і церкви. Якимось чином їм вдалось, без відома управління, виклопотати в самого поміщика такий дарчий запис.

У цьому документі від 27.04.1745 р. Кринський дозволив користуватись монахиням сіножатями.[6]

Недовго довелось користуватися черницям дарованою сіножаттю. У 1748 році брацлавський уніат Білінський розпорядився закрити монастир та передати його майно і черниць до Вінницького жіночого монастиря. Ігуменія останнього Венедикта Ястремська взяла з Рожанської церкви церковний орнамент та прийняла до свого монастиря шестеро черниць. Решта черниць не пішли за Ястремською; навіть деякі з тих, яких Ястремській вдалось забрати з собою, розійшлися по інших монастирях або повернулося до Рожанського.

У 1773 році до монастиря прибуває з ревізією Брацлавський офіціал і адміністратор Іоанн Любинський, який раніше чув про Рожанський монастир. Після свого візиту церковний діяч залишив детальний опис матеріального стану Рожанського монастиря. Матеріальне забезпечення черниць та джерела утримання були надто бідними. В 1773 році їх невід'ємною власністю було лише подвір'я Рожанського монастиря, що складало разом з городом біля двох десятин; воно було огорожене напіврозваленим плотом. На подвір'ї було сім невеличких будиночків, що зводилися та підтримувалися не загальним монастирським коштом, а коштом мешканців цих халупок. Посеред них пролягала дорога з лісу в Микулинці і Ріжок. Власністю всієї громади була лише досить пристойно відбудована трапезна. Через відсутність монастирської землі черниці мали лише господарство з городу та корів. Вони виробляли засоби для утримання передусім ручною працею.[7]

З 1773 року по 1785 рік поміщик сс. Микулинець і Ріжка, вінницький підстолий Кордиш намагався приєднати Ріжок до Микулинецького приходу, а черниць вилучити з Ріжка.

У 1785 році до монастиря приїхав уніатський візитарій, який визнав церкву непридатною і заборонив в ній богослужіння. Однак спадкоємець Кордиша, який клопотав про закриття монастиря, надав черницям невелику ділянку орної землі і для обробітку її виділив для монастиря трьох кріпаків, а для всієї громади прислав сир, масло та інші продукти.

Підбадьорені його заступництвом, черниці відкрили церкву, полагодили її, присвятили імені «Анни зачаття» і почали запрошувати для богослужіння уніатських священників, які здійснювали в ній літургії та інші священні служби.[8] Проте сприятливі часи були скороплинними. У 1793 – 1794 роках на терені Брацлавського, Вінницького та Ямпільського повітів уніати втратили своє значення. Православний протопіп Ілля Голоскевич наполегливо і пристрасно боровся з уніатами. У 1792-1794 роках він взяв під контроль Вінницький жіночий монастир. Тоді вінницька ігуменя Євгенія Завадовська та її сестра черниця Інокентія перейшли до Рожанського монастиря. Голоскевич прибув до Рожанського монастиря в 1793-1794 роках та розігнав рожанських черниць, як симпатиків уніатів. Управління микулинецькими маєтками, зазвичай, перебрало собі орну землю, що знаходилась в розпорядженні монастиря.[9]

З приєднанням Поділля до Росії православне духовне керівництво звернуло увагу на Рожанський монастир. У 1795 році про його існування доповідав преосвященному Іоаникію літинський протоієрей Василь Рогалєв-Левицький, і 26 травня 1796 року надав Брацлавській духовній консисторії детальний опис цього монастиря. Консисторія визнала Рожанський монастир недостатньо матеріально забезпеченим і вирішила його майно передати Вінницькому монастиреві, туди ж перевели

і черниць.

Проте через відповідні зволікання Рожанський монастир лише формально вважався підпорядкованим Вінницькому. Однак 1798 року Рожанський монастир повністю підпорядкували Вінницькому.

Ігуменя Вінницького монастиря Віра відряджала до господарства колишнього Рожанського монастиря черниць для нагляду за городами та будівлями, але не давала їм коштів на прожиття. Вони, як і раніше, жили за рахунок прихильників, пожертв рожанських селян, які продовжували хоронити своїх померлих біля монастирської церкви, а також за рахунок пожертв, що збирали по навколишніх селах. Щоб збільшити дещо прибутки монастиря та виконуючи прохання населення с. Ріжка, ігуменя Віра у 1802 році звернулась до духовного керівництва з клопотанням про дозвіл відновити Рожанську церкву, яка на той час надто була занедбана, але в якій ще збереглись іконостас та престол. Однак преосвященний Іоанікій вважав, що клопотання ігумені Віри має за остаточну мету відновлення в Ріжку самостійної обителі, і наказав всі церковні споруди в цьому місці розібрати.[10]

В часописі «Подольские епархиальные ведомости» за 1891 рік опубліковано статтю В. Греченка «На згадку про подію 17 жовтня 1888 року», яка є по суті детальним репортажем про освячення преосвященним Димитрієм єпископом Подільським і Брацлавським Олександром-Невської церкви на місці Рожанського монастирища.

Цій статті передувала замітка, вже згаданого Мартиновського, про закладення Олександром-Невського храму у 1889 році. Оскільки спорудження церкви було приурочене порятунку царя та його сім'ї в залізничній катастрофі то майбутній храм мав бути особливим. Така особливість зазначена в рапорті ігумені Вінницько-Браїлівського монастиря Мелетини

до відповідних інстанцій щодо дозволу на спорудження церкви в Ріжку.

Як бачимо з цього подання, храм повинен був мати "вузьку спеціалізацію". Адже він "... буде призначений переважно для молитви за здоров'я та благоденство імператора та царського дому та для безперервного читання псалтиря за упокій загиблих при троці імператорського потяга".

Мабуть Христова дилема "кесареве - кесареві, а Богу - Боже" (Матв. 22:21) в російському православ'ї трактувалась по-своєму, а храм Божий був місцем поклоніння самодержцю. Проте, попри ідеологічну нав'язливість правлячого самодержавства, для широких мас християнської спільноти відкриття православних святинь було духовною потребою, задоволенням їх релігійних почуттів.

За народним переказом коли вилучали речі з Рожанського монастиря, ікону Богоматері не могли зрушити з місця. І лише тоді вона піддалась, коли люди взяли обітницю повернути святиню в майбутньому на це місце в новозбудовану церкву. Мабуть це повір'я також вплинуло на наміри ігумені Вінницько-Браїлівського монастиря Мелетини заснувати в селі Ріжок Олександро-Маріїнську пустинь. Але оскільки в Російській імперії православна церква була державною інституцією, то ігуменя в рапорті ідеологічно обґрунтувала свою ініціативу, прив'язавши її до події 17 жовтня 1888 року (ст. стиль). Цього дня на Курсько-Харківсько-Азовській залізниці біля села Бірки Зміївського повіту Харківської губернії сталася аварія з потягом, в якому їхали імператор Олександр III, імператриця та їхня родина. Внаслідок цієї троці всі особи царської сім'ї залишились живими. Подію назвали «чудесним порятунком царської родини», надали їй сакрального вигляду та започаткували низку пам'ятних заходів. Розгорнулась широкомасштабна ідеологічна кампанія, водночас по всій

імперії будувалися церкви і каплиці святого покровителя царя – князя Олександра Невського. Таким чином в Ріжку також вирішили спорудити на ознаменування зазначеної події храм Олександра Невського. Отже на місці Рожанського монастирища відбулися широкомасштабні заходи, що висвітлені у зазначеній статті. В рамках урочистостей освячено 30 серпня 1891 року (за старим стилем) преосвященним Димитрієм єпископом Подільським і Брацлавським храм Олександра Невського, сюди ж перевезли з Вінницько-Браїлівського монастиря ікону «Врятованої від пожежі Рожанської Божої Матері».

Документальних даних про подальшу долю Олександро-Маріїнської пустині та її святині не збереглося. Але відомо з усних переказів, що в радянський атеїстичний час пустинь була занедбана, частково відновлена в роки Другої світової війни. Серед старожилів села побутувало передання про те, що одного разу ігумена доручила черниці протерти ікону. Та виконала доручення, але намісниця зауважила, що образ брудний. Монахиня запевнила, що вона протерла ікону. Коли ж почали з'ясовувати, то побачили, що святиня вкрита миром, ніби плаче. В цьому черниці вбачали тривожний знак й, полишивши обитель, попрямували до Браїлова. Після цього в монастирі велась перестрілка між воюючими сторонами, і врешті німецькі окупанти спалили обитель.

Рожанська ікона Богоматері не збереглася до наших днів, але віднайдено її фото та два списки (копії). На підставі цих даних було реконструйовано образ ікони Рожанської Божої Матері.

Відновлений список (копія) Вінницько-Рожанської ікони Пресвятої Богородиці до 2021 року знаходився у Спасо-Преображенському кафедральному соборі м. Вінниці, а згодом його було передано відродженій Вінницькій жіночій обителі на

честь Благовіщення Пресвятої Богородиці.

Відповідно до рішення Священного Синоду Православної Церкви України від 22 листопада 2021 року № 8 «Про прославлення шанованих ікон Божої Матері «Вінницька» («Вінницько-Рожецька»), «Далешівська», «Ласкава Станіславська», Ставропігійська вирішено благословити загальноцерковне шанування ікони Божої Матері «Вінницька» («Вінницько-Рожецька»), визначивши днем її шанування 7 вересня (25 серпня ст.ст.).

Досліджуючи історичну долю Микулинецького монастиря, І. Лотоцький оповідаючи про період після зруйнування обителі татарами в XVII столітті, зауважує, що "древнє монастирише безжалісно розорюється селянами, не видно залишків будівель, поступово згладжуються величезні рови і вали, які огороджували колись обитель. Розорюються й могильні насипи, під якими спочиває прах колишніх ченців - сподвижників і ревнителів православ'я в краю". Це було сказано отцем Ігнатієм 1900 року. На сьогодні, більш як через століття, на місці монастирища й жодного сліду не залишилось про чернецьке життя. Лише пильне око археолога оглядаючи микулинецькі краєвиди виділяє ледь помітні особливості рельєфу, які віддалено нагадують монастирські вали. Викопні рештки захоронень та інші знахідки, що таїть в собі тамтешня земля достатньо не вивчені. Серед таких артефактів заслуговує на увагу кам'яний хрест по вулиці Козацькій в Микулинцях на подвір'ї приватного домоволодіння. Власники садиби з розумінням поставились до християнської святині і не наважились її прибрати з обійстя. Так хрест, єдиний свідок давніх часів, погруз у землю аж по перекладину, до цього часу не оцінений фахівцями. Інший хрест, вже дерев'яний, встановлено нашими сучасниками, місцевими церковними активістами, в с. Ріжку на уявному місці колишнього

Рожанського монастирка.

Як бачимо в історії Микулинецького монастиря існує велика прогалина. З 1891 року, з часу спорудження на колишньому монастирищі та освячення храму Олександра Невського в с. Ріжок Подільської губернії, чіткі історичні відомості відсутні. Подальша доля вже Олександро-Маріїнської пустині ґрунтується на суперечливих усних переказах. Крім цього потребують уточнення та наукового переосмислення деякі відомості, викладені у вищезазначених першоджерелах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Выпуск 9. Приходы и церкви Подольской епархии/ под ред. св. Е Сецинского. – К.-П., 1901. – С. 486-487.
2. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №26. –С.583-584.
3. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №27. - С. 611- 612.
4. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №27.- С. 615.
5. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Выпуск 5. Приложение к Подольским епархиальным ведомостям 1890-91 г. под редакцией Н.И. Яворовского, С. 343-344.
6. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №27.- С. 620.

7. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №27.- С. 622.

8. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №28.- С. 645- 647.

9. Там само

10. Шипович И. Рожецкий или Микулинский монастырь // Подольские епархиальные ведомости. – Каменец-Подольский, 1890. - №28.- С. 649- 650

Прокопчук В.С.,

*доктор історичних наук, професор
(м. Дунаївці, Хмельницька обл)*

Пентюк Б.М.,

(м. Вінниця)

ІЄРАРХИ З ПОДІЛЛЯ В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

У статті представлено колективний портрет шістнадцяти ієрархів православної церкви - уродженців Подільської землі. Окреслено основні характерні для них риси, зокрема - родинне походження, здобуття освіти, науково – дослідницька і письменницька праця, внесок у духовне життя українців та ближчих сусідів, трагізм репресованих дев'яти з шістнадцяти владик.

Ключові слова: Поділля, єпархія, владики, ієрархи, Подільська духовна семінарія, Київська духовна академія, наукові праці, духовне служіння, репресії.

Наш Подільський край дав православній спільноті України ціле гроно ієрархів, в якому Блаженніший митрополит Київський і всієї України Володимир посів вершинне місце. У книзі «Славетні подoliaни з духовного стану», яку ми підготували до друку, вміщено нариси і окремі сюжети в їх складі про 16 владик - уродженців Поділля. Навіть ця цифра засвідчує значний внесок ієрархів з Поділля в духовне життя православних вірян України і сусідніх народів, а також тяглість цього процесу впродовж майже восьми століть. Ліміт статті не дає можливості розгорнути історичне полотно їх діяльності, тому лише кількома штрихами до їх просопографічного

портрету аргументуватимемо задекларовану дослідницьку проблему.

Вже в XIII ст. першим з місцевих, а не греків, Київську митрополію очолив Кирило, уродженець Бакоти – столиці Пониззя. Впродовж майже 40 років в умовах ординської окупації він поширив православ'я на північно – східні землі, своїми контактами з монгольськими ханами Батисем, Берке, Менгу – Тимуром забезпечив православному духовенству низку пільг і відносну автономію, нейтралізував не одну конфліктну ситуацію, яка могла закінчитись репресіями проти русичів і великим кровопролиттям [2, с.54-58].

На початку XVI ст. у Смотричі, тодішній столиці Поділля, помітно заявив про себе дяк Данило, священнослужитель, книжник, научитель, у першу чергу - свого сина Герасима, майбутнього першого ректора Острозької слов'яно – греко – латинської академії, головного редактора і укладача тогочасною старослов'янською мовою Острозької Біблії (1581 р.), вченого, педагога, письменника – полеміста [7] .

Син Герасима Максим, у чернецтві Мелетій, вихованець Острозької та Віленської академій став автором граматики слов'янської мови та багатьох полемічних творів, зокрема трактату «Тренос» («Плач») (1610 р.) [3] , в якому виступив проти окатоличення православних і гнівно засудив вельмож - представників української еліти, які, перейшовши в католики, зрадили свій народ. 1620 року в Києві єрусалимський патріарх Феофан здійснив висвячення нових владик, у тому числі на митрополита Київського - настоятеля Києво – Печерського монастиря Іова Борецького, на єпископа Вітебського і Мстиславського, архієпископа Полоцького - Мелетія Смотрицького. Його приїзд у Вільно викликав піднесення православного люду й гнів католиків. Стався народний вибух, у ході якого загинув уніатський архієпископ Йосафат Кунцевич.

Влада жорстоко розправилася з повстанцями. Кров лилась, і не раз, й в інших українських землях, переслідувань зазнавали українські владики. У пошуку виходу із становища Мелетій Смотрицький здійснив подорож на Схід, мав розмову з патріархом Лукарисом, колишнім своїм острозьким учителем, і в кінцевому результаті прийшов до думки, що в складі Речі Посполитої православний український люд зможе огородити від насильства і терору перехід в унію...[7].

Аналіз життя і подвижницької діяльності владик з Поділля дає можливість виявити низку спільних ознак. За невеликим винятком усі вони вийшли з династичних священницьких родин, а отже отримали первинну домашню освіту і духовно – етичне виховання. Архієпископ Чернігівський і Новгород – Сіверський Феодосій народився наприкінці 30-х років XVII ст. в містечку Уланів у благочестивій родині священника Микити. Батьками юнак виховувався у страху Божому і християнському благочесті, освіту здобув у Київській братській Богоявленській школі. Приймавши чернецтво, пройшов сходами архидиякона Софійського собору, ігумена Корсунського, Видубецького, Свято – Успенського в Чернігові монастирів. У вересні 1692 року в сані архієпископа очолив Чернігово – Новгород – Сіверську єпархію. Був ревним пастором, справедливим і уважним до потреб вірян. 1696 рік був останнім у його земному житті, його поховали біля входу до кафедрального Борисоглібського собору. Двохсотлітній період з дня блаженної кончини святителя був багатий на різноманітні дива - зцілення розслаблених, глухих, німих, сліпих, і, навіть, іновірців, які прямо казали: *«Це - справжнє диво!»*. 2015 року Синод благословив встановлення Собору Вінницьких святих - вшанування пам'яті 15 подвижників благочестя, пов'язаних з Вінниччиною, серед них є і святитель Феодосій [9].

Спільною рисою усіх владик з Поділля є отримання ними добротної освіти, вогонь якої вони підтримували усе життя, діючи за принципом «навчаю – навчаючись». Духовне училище – Подільська духовна семінарія – Київська духовна академія – етапи інтелектуального становлення переважної більшості владик – подолян. Але одному із них випало залишитись в історії церкви не тільки «відновлювачем православ'я», але й «батьком духовної освіти» на Поділлі. Архієпископ Іоаникій (1742-1819) – родом з міста Полонне, закінчив Києво – Могилянську академію, спочатку викладав у Смоленській духовній семінарії, Петербурзькому сухопутному корпусі, створив і очолив Тамбовську духовну семінарію, управляв монастирями в Чернігові, Нижньому Новгороді, Донським у Москві [8]. А 1795 року п'ятдесятитрьохлітній єпископ Іоаникій був направлений на Поділля, щоби після інкорпорації краю до Російської імперії відновити там православ'я. З немалими труднощами і проблемами він справився з покладеною на нього місією і вже 14 січня 1796 року доповів Святійшому Синоду: *«... за помощью Божею по Брацлавской губернии церкви все числом 1090 истекшего 1795 года декабря в последних числах к православию присоединением окончены»* [6, с. 206].

Великою заслугою владика Іоаникія є створення на Поділлі духовних училищ у Шаргороді, Привороті, Кам'янці – Подільському та Подільської духовної семінарії (1797-1920), яка дала краю добре підготовлених ієреїв та ієрархів, видатних педагогів, науковців, політичних і державних діячів, серед яких Митрофан Симашкевич, викладач і ректор семінарії, митрополит Донський і Новочеркаський, Олександр Гнатович Лотоцький – міністр ісповідань в уряді гетьмана Павла Скоропадського та багато інших [8].

Чимало ієрархів з Поділля були духовними письменниками, дослідниками минулого єпархій, залишили

низку наукових праць, які не втратили наукової і джерельної цінності дотепер. Наведу кілька прикладів.

Архiepіскоп Могильовський і Мстиславський Анатолій, в миру Августин Васильович Мартиновський, народився 1793 року в селі М'ясківка Ольгопільського повіту в сім'ї священника. Закінчив Шаргородське духовне училище, Подільську духовну семінарію, був викладачем, ректором, настоятелем монастирів, у 1844 - 1860 роках очолював кафедру Могильовську і Мстиславську. Він залишив низку праць, які друкувались у тогочасних журналах, книгу «Об отношении Римской церкви к другим христианским церквям и ко всему человеческому роду» (1857), чимало віршів, зокрема й вірш-молитву, співзвучну його духовному молитовному стану:

Отче наш!

Я слышал – в келии простой

Старик молитвою чудесной

Молился так передо мной:

Отец людей! Отец небесный!

Да имя Вечное Твое

Святится нашими сердцами!... [1].

Автором багатьох статей богословсько – апологетичного і релігійно – етичного змісту був єпископ Пензенський і Саранський Павло (Іван Вільчинський) (1829-1908), уродженець с. Мала Жмеринка на Вінниччині, вихованець Шаргородського училища, Подільської духовної семінарії та Київської духовної академії, родич поета Степана Руданського[4; 5, с. 25-26] .

Яскравий слід на поприщі історико - краєзнавчого дослідження Поділля залишив митрополит Митрофан Симашкевич, член, а згодом і голова Подільського єпархіального історико – статистичного комітету. Він автор праць «Римське католицизм і його ієрархія на Поділлі» (1872), «Історико-географічний нарис Поділля» (1875), «Черченська

печера» (1879), «Дещо з життя преосвященного Іоанникія, першого архипастира Подільського» (1879), «Місцеве народне свято «Рахманський великдень» (1884), «Покажчик історико-археологічних пам'яток Поділля» (1884, історико-статистичних описів м. Хмільника і с. Почапінці та інших [10].

Чимало опублікованих творів належать Блаженнішому митрополиту Володимиру, у тому числі й поетичних. Його вірш про ромашку білу став пісенним хітом, який звучить і в наші дні.

З приємністю дізнався, що і владика Віктор (Коцаба) зробив чималий внесок у підготовку наукових кадрів у спеціалізованій вченій раді Київської духовної академії, що з вдячністю згадують вихованці кандидати богослов'я отець Борис Пентюк та отець Олександр Дацюк, завдувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту МАУП. Думаємо, науковий досвід владики знайде застосування і на Хмельниччині, особливо в діяльності Хмельницького церковно – історичного товариства, удосконаленні змісту його «Праць».

Аналіз життєписів 16 ієрархів з Поділля показує, що кожен з них писав, досліджував і залишив свій більший чи менший творчий спадок.

Доводиться констатувати і те, що більшість владик, життєдіяльність яких ми вивчали, особливо тих, кому випало жити і нести духовну службу в радянську добу, зазнали гіркої долі: з 16 ієрархів 9 були репресовані, 8 із них загинули. Серед новомучеників:

- єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії **Макарій**, в миру Григорій Якович Кармазін (1875-1937), уродженець м. Меджибіж. Арештовувався 1923, 1925, 1927, 1934 рр., відбув висилку, виправно – трудові табори, врешті, після п'ятого арешту, 3 грудня 1937 року був розстріляний;

- **єпископ Бершадський, керуючий Подільською єпархією Петро** (Петро Карпович Козуля) (1871-1937), уродженець с. Байбузівка Балтського повіту. Арештований 17 січня 1931р., засуджений на 3 роки концтаборів до Казахстану. За вироком трійки НКВС Оренбурзької області 9 жовтня 1937 р. засуджений до вищої міри покарання і наступного дня розстріляний;

- **архієпископ Дамаскін (Малюта)**, народився 1880 року в м. Тульчині. Арештований 27 квітня 1944 р., засуджений на 15 років у виправно – трудові табори. Помер у концтаборі біля Омська;

- **вікарний єпископ Проскурівський і Летичівський Валеріан (Рудич)** (1889-1938), уродженець с. Мізаківські Хутори Вінницького повіту. Зазнав кількох арештів, 27 лютого 1938 р. розстріляний;

- **єпископ Клавдій (Савинський)** (1882-1942), уродженець м. Снітків Могилівського повіту Подільської губернії. Перший раз арештований 27 грудня 1930 р. і засуджений до 5 років ВТТ. Проживав у с. Коломяги Ленінградської області. 17 липня 1942 р. арештований вдруге і 12 серпня того року розстріляний;

- **архієпископ Агафангел (Садківський)** (1892-1938), з села Михайлівка на Бершадщині, з 1924 року – єпископ Єкатеринодарський, з 1929 року – архієпископ, розстріляний 14 січня 1938 року;

- **єпископ Сімферопольський і Кримський Порфирій** (Полікарп Васильович Гулевич із с. Токарівка на Літинщині) (1864 -1937). Зазнав неодноразових арештів, розстріляний 1 грудня 1937 року;

- **вікарний єпископ Донський Юліан (Симашкевич)** (1886-1938), син митрополита Митрофана Симашкевича, розстріляний 1938 року;

- митрополит **Донський і Новочеркаський Митрофан** (Симашкевич) (1845-1933), 1923 року був висланий до Сибіру і повернувся в єпархію 1925 р. Помер, як тоді говорили, вчасно – репресії 1930-х його вже не застали. Це єдиний з 9 ієрархів, хто помер своєю смертю.

За даними, які навів у своїй книзі «**Подольский патерик XX века** или Краткие жизнеописания новомучеников, исповедников и подвижников благочестия земли Подольской» **Анатолій Сварчевський**, тільки в Україні у 1937-1939 роках зазнали репресій 25 тис. церковнослужителів. Вічна їм пам'ять! [9, с.19].

Однак все може повторитися, власне - вже повторюється: десятий рік північний сусід веде війну проти України, другий рік – повномасштабну, із застосуванням усіх, навіть заборонених видів зброї, війну гібридну, а отже ідеологічну, інформаційну, дипломатичну і політичну, намагаючись через 100 років від минулої інтервенції черговий раз задушити нашу спробу жити в незалежній суверенній державі, як і живуть усі народи світу. Сьогодні, як ніколи, зросла роль церкви в консолідації народу в протистоянні агресору. На жаль, саме в цей час не має цієї єдності і взаєморозуміння, у першу чергу - між гілками православ'я. І я не раз задавав собі питання, як у цій ситуації вчинив би наш земляк Блаженніший митрополит Володимир. Адже у нього була подібна ситуація – розкол церкви на дві гілки. Мудрою політикою новий предстоятель зумів тоді уникнути конфронтації суспільства на релігійному ґрунті, знайти порозуміння з предстоятелями інших гілок православ'я і державною владою. Це визнавали й сучасники. 5 жовтня 2009 року представники константинопольського патріарха, побувавши в Києві з метою розібратися в ситуації з українським православ'ям і знайти спосіб врегулювання проблем, зробили висновок, що *«постать митрополита*

Володимира об'єднує всіх православних України, до якої б юрисдикції вони не належали» [11].

Вважаємо, що сьогодні він би зайняв сторону свого народу і еволюціонував у бік повної автокефалії УПЦ та українізації богослужіння.

Список використаних джерел та літератури:

1. Автобиографическая записка архиепископа Анатолия Мартинковского // Подольские епархиальные ведомости. Неоф. часть. 1878. № 12. С. 772-776.
2. Блажевич Ю.І. Вони прославляли і прославляють наш край. Хмельницький, 2021. 200 с.
3. Німчук В.В. Мелетій Смотрицький. Граматика. Київ: Наук. думка, 1979. 112 с.
4. Павло (Вільчинський Іван Єлевферійович) // Київська духовна академія в іменах : 1819-1924 : енциклопедія : в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук ; відп. ред. В. С. Брюховецький. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. Т. 2 : Л–Я. С. 348–350. Режим доступу: <https://www.academia.edu>.
5. Пентюк Б.М. Степан Руданський: сторінки духовності. Вінниця: «Торговий дім «Альфа і Омега», 2022. 200 с.
6. Подолия: ист. описание / издано П.Н. Батюшковым. Санкт-Петербург: Тов-во «Обществ. польза», 1891. IX, 264, 98 с.: ил.
7. Прокопчук В.С., Прокопчук Т.К. Я спасення шукав для народу (Мелетій Смотрицький в долі народу). Кам'янець-Подільський: Мошак М.І., 2008. 64 с.
8. Прокопчук В.С. Архієпископ Іоанникій і його роль у відновленні православної церкви й розбудові духовної освіти на

Поділлі в 1795-1819 рр. // Духовні витоки Поділля: церква та релігійні діячі в історії краю: матер. VII всеукр. наук. – практ. конф. Хмельницький, 25 квіт. 2017 р. Хмельницький: ХГПА, 2017. С.43 - 51.

9. Сварчевський А.В. Краткие жития Винницких святых. 2-е изд., перераб. и доп. Винница; «Меркьюри - Подолье», 2018. 228 с.

10. Симашкевич М. К биографии Высокопреосвященного Иоанникия, архиепископа Подольского и Брацлавского (1795-1819гг.) / Каллист Симашкевич // ПЕВ. Часть неофиц. 1892. 17 окт. (№42.) С.777-779; Историко-статистическое описание заштатного города Хмельника, Подольской губернии, Литинского уезда // Подольские епархиальные ведомости. Неофиц. часть. 1869. № 10. С.415-432; №11. С.473-481; №12. С.529-544; Кое-что из жизни преосвященного Иоанникия, первого архиепископа Подольского // Там же. 1870. № 16. С. 383-391; Историко-статистическое описание прихода и церкви с. Почапинец // Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии. Вып. 1; Историко-географический очерк Подолии. Вып. 1-2. Каменец-Подольск, 1875-1876; Рахманьский великдень и его происхождение // Подольский листок. Каменец – Подольский, 1881. №41; Об иконостасной иконе, именуемой «Деисус» // Подольские епархиальные ведомости. Неофиц. часть. 1883. №33. С. 572-579; Местный народный праздник «Рахманьский великдень» // Там же. 1884. №18. С. 351-354; №19. С. 378-389; №22. С.431-438; Местный народный праздник, именуемый «Розгри» // Там же. 1884. № 23. С. 467-485; №24. С. 493-501; Местный религиозный обычай на второй день Рождества Христова // Там же. 1884. № 51. С. 1030-1032.

11. Владимир (Сабодан) [Електр. ресурс]. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%/>

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 12. –
Хмельницький, 2023. – 158 с.

[D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8](#)
[%D1%80_\(%D0%A1%D0%B0%](#) [D0%B1%/](#)
[D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD](#) (дата [звернення:](#)
12.01.2023).

Причишин-Кліновський С.М.,
кандидат богослов'я
(м.Хмельницький)

ПРАВОСЛАВНА ЕКЛЕЗІОЛОГІЯ БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА (САБОДАНА) У ВІТЧИЗНЯНОМУ БОГОСЛОВ'І

(Короткий оглядовий нарис)

Майже десять років минуло з дня смерті Блаженнішого Митрополита Володимира Київського і всієї України. Період його 22 річного керування є найбільш плідним і багатим в історії УПЦ, яка в той час набула свого найвищого розвитку в Україні. Автору цих рядків судилося тоді бути вихованцем Київських духовних шкіл, свідком архіпастирського служіння митр. Володимира, безпосередньо слухати його духовні настанови й деколи спілкуватися з ним.

Як відомо, становлення майбутнього Предстоятеля УПЦ Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України (в миру Віктора Маркіяновича Сабодана; 23.11.1935 – 05.07.2014) як архіпастиря, припадало на повоєнні роки – середину 50- 60 рр. XX ст. Характеризуючи цей період буття Православної Церкви, точніше її виживання в СРСР, слід зазначити наступні умови її існування в комуністичній тоталітарній державі: по-перше, з приходом до влади генсека М. С. Хрущова (1953-1964) відновилися гоніння на християнство в СРСР. Хоча вони не були такими страшними як в 20-поч. 40 років, без масових репресій проти кліру й мирян, проте вірники Православ'я зазнавали утисків на виробництві, в освіті, жорстке цькування в радянських ЗМІ. Знову закривалися храми, знімалися з реєстрації священники та громади вірян, руйнувалися ще вцілілі

на той час пам'ятки храмової архітектури та іконографії тощо [6, С. 344, 345].

По-друге, водночас досить масштабного нищення зазнала духовна освіта, яка тільки-но почала відроджуватися після II Світової війни. Унікальність семінарської і академічної освіти сер. 40-60 рр. XX ст. полягала у тому, що після богоборчих сталінських гонінь і страшної війни ще були в живих деякі викладачі, професори які вчилися а потім і викладали в різних богословських навчальних закладах до революції 1917 р. Це були справжні науковці-професіонали європейського рівня. Серед таких вчителів і наставників майбутнього Предстоятеля УПЦ Баженнішого Митрополита Володимира, слід відзначити видатного професора Ленінградської духовної академії, богослова-догматиста Георгія Павловича Миролюбова (1884-1964). Ще у 1908 р. він закінчив МДА із науковим ступенем кандидата богослов'я, впродовж 40 років він викладав давні мови і вітчизняну літературу. В 1962 р. Георгію Павловичу судилося стати керівником наукової роботи і головним рецензентом студента тієї ж академії Віктора Маркіяновича Сабодана під час написання і захисту ним кандидатської дисертації «Христос Спаситель – Начальник світу». Другим опонентом його був проф. Олександр Матвійович Матвеев (1914-1989), який впродовж 30 років читав лекції з морального богослов'я. Його рецензія на кандидатську дисертацію Віктора Сабодана теж була позитивною. Слід зазначити, щоби приступити до написання дисертації, що торкається найважливішої наукової області богослов'я – христології, слід було з дитинства мати «особливу євангельську закваску». Одна лише бібліографія свідчить про рівень начитаності автора і досить потужний книжний (рукописний і архівний) фундамент роботи. При цьому, як зазначав архім. Георгій (Соменок): «якщо ще врахувати епоху в яку було створено цю працю, то можна

сміливо стверджувати, що сама тема свідчить про особливу релігійну настроєність у відстоюванні власних життєвих позицій і переконань, про мужність характеру і свободу волі дисертанта» [21, С. 78, 79].

Крім фундаментальних богословських предметів, вони володіли як давніми, так і сучасними іноземними мовами. Ці викладачі були тим ланцюжком спадковості, що з'єднував стару дореволюційну і нову відроджену повоєнну богословські школи. З цього ж приводу вартим буде згадати таку могутню постать Митрополита Київського і Галицького Миколая (Ярушевича; 15.07.1941– 28.01.1944) – відомого борця за мир, невтомного проповідника, дбайливого архіпастиря і діяльного помічника двох патріархів – Сергія (Страгородського; 12.09.1943– 15.05.1944) і Олексія І (Сіманського; 04.02.1945–17.04.1970). В лічені дні хрущовських гонінь він будучи другою людиною після патріарха Олексія І, доктором богослов'я, «церковним міністром іноземних справ», як його тоді називали, був усунутим зі свого посту на спокій «за власним бажанням». Потім його було усунуто зі всіх інших своїх постів. Приниженим і омертвленим за супротив силам зла, владика Миколай незабаром закінчив свій земний шлях [11, С. 429–431]. Цей «погром» 1960–1961 рр. спричинений владою СРСР мав в подальшому досить, досить болючі та негативні доленосні наслідки для Православної Церкви, які відразу ж розгорнулися у вигляді своєрідної «ланцюгової реакції». Отже, відставки такого стійкого радника, яким був митр. Миколай (Ярушевич), а за ним дещо «обм'яклого» голови ради зі справ РПЦ при Раді міністрів СРСР Г. Г. Карпова і заміна його на більш жорсткішого В. А. Куроедова обумовили патріарха Олексія І здати свої позиції. Уряд пропонував Олексію І погодитися на вимоги влади привести «Тимчасове положення про управління РПЦ від 31.01. 1945 р.» у відповідність до радянського законодавства про

релігію . Далі було скликано своєрідний «квазі-собор», що був приурочений до дня пам'яті перенесення мощів прп Сергія Радонежського 18 липня 1961 р. Незабаром єпископи отримали запрошення на звичайне престольне свято Св.-Троїцької Сергієвої Лаври, тому ні у кого з них не було підготовлено належної дискусії, яка звичайно передбачається підготовкою до Помісного Собору. В той ж день, після урочистих святкових відправ і трапези, патріарх Олексій І скликав зібрання єпископів і озвучив повістку дня з чотирьох пунктів. Перші три стосувалися миротворчої діяльності патріархії, рішенню вступити у Всесвітню раду церков і технічному розширенню складу патріаршого Синоду і тільки другий пункт стосувався змін положень про парафії. За цією пропонованою поправкою священик позбавлявся всіх прав на парафії окрім «звершення культу». Водночас вся парафіяльна влада переходила до виконавчого органу, що складався з трьох мирян, який в свою чергу, затверджувався райрадою, тобто фактично секретарем райради. Цим заходом забезпечувалося поступове розкладення парафії, а як наслідок – внутрішньо всієї Церкви. Отже, цілком зрозуміло кого войовничо-антирелігійна КПРС збиралася призначати для керівництва парафією і з якими цілями! Як міг за таких умов священик морально керувати виконавчим органом парафії, коли останній існував сам по собі, збирався на боці без участі настоятеля і не був перед ним відповідальний? [5, С. 325, 326] Зокрема держава створювала несприятливі умови, що ускладнювали діяльність Київської духовної семінарії. Вже 8.06.1960. Учебний комітет при Священному Синоді ухвалив рішення про закриття Київської духовної семінарії.

Того ж року в Київський обл. було знято з державної реєстрації 45 церков. Ще у січні 1959 р. з Києво-Печерської Лаври було виселено всіх ченців. 13.07.1960 уряд ухвалив рішення про ліквідацію Введенського жіночого монастиря в

Києві. У 1961 р. було остаточно припинено богослужіння у Києво-Печерській Лаврі. До кінця того ж року кількість храмів у Києві зменшилась до 15. Наступного 1962 р. було зупинено видання журналу «Православний вісник» [23, С. 114, 115]. Ось за таких умов взаємовідносин держави і Церкви відбувалося становлення майбутнього Митрополита Володимира. Звісна річ, що він в період навчання у духовних школах в тій чи іншій мірі переймався питаннями взаємовідносин держави і Церкви, був свідком цих подій хрущовських гонінь. Як людина мисляча і віруюча, він ставив перед собою питання і шукав відповіді в світлі Слова Божого, патристики, історії Церкви, канонічного і державного права. Про те, що майбутній Предстоятель УПЦ був обізнаним в питаннях еkleзіології, свідчить призначення патріархом Олексієм I і Св. Синодом від 23.07.1966 р. ректора Одеської духовної семінарії архім. Володимира (Сабодана) замісника Начальника Руської Духовної Місії бути Представником при Всесвітній Раді Церков і настоятелем Богородично-Різдвяного храму в Женеві в сані єпископа Звенігородського, вікарія Московської єпархії. Дуже велике значення Блаженніший Митрополит Володимир відводив Соборності Православної Церкви.

Так, будучи єпископом Ростовським і Новочеркаським, владика Володимир був учасником одного з доленосних Соборів новітнього історичного періоду Церкви – Помісному Соборі 30 травня – 2 червня 1971 року. Діяння даного Собору не обмежилися обранням патріарха Пімена (Ізвекова). На ньому, чи не вперше за повоєнний період розглядалися питання про ті церковні угруповання православних, які в силу історичних катаклізмів і політичних переконань, опинилися за межами Батьківщини, а також молитовного і євхаристичного спілкування з Матір'ю Церквою. Тоді ж соборний розум, попри вимоги окремих радянських політичних діячів про застосування

максимальних канонічних заборон для нових лідерів цих релігійних деномінацій, керувався не політичними страстями, а духом Любові Христової: «не втрачаючи надії, що наші українські православні архієреї і їх [духовні] чада, що перебувають в розколі за кордоном, повернуться в лоно Матері Церкви» [6, С. 339, 340; 10, С. 616; 11, С. 145; 14, С. 11, 12; 15, С. 45, 46]. Цю гарячу любов і надію на навернення в соборному дусі до наших братів-українців, що опинилися за межею церковної єдності, владика Володимир проніс через все життя.

Щоби усвідомити витoki еклезіологічної доктрини Блаженнішого митрополита Володимира, як безпосереднього вчення про Церкву Христову, слід звернутися до його магістерської дисертації «Еклезіологія у вітчизняному богослов'ї у зв'язку з екуменічним рухом», яку тоді ще на посаді ректора МДА архієп. Володимир (Сабодан) успішно захистив 5 червня 1979 року. Твір був задуманий автором не як книга власне про Церкву, а як досвід розкриття синтезу вітчизняної релігійної думки в царині православної еклезіології. Задум теми: «Еклезіологія у вітчизняному богослов'ї» народився не відразу. Проте від самого початку стало очевидним, що загальним для сучасних богословських проблем є питання про те, в якому сенсі богослов'я має місце в житті Церкви, якими є джерела богословствування, в чому полягає етіологія богослов'я і в чому його сутність [17, С. 6].

Не менш важливим аргументом є правильна позиція самого Митрополита Володимира, який благословив надрукувати не лише монографію з власної магістерської дисертації, але й відгуки на неї провідних професорів МДА. Перший з них проф. В. Д. Саричев (1904 –1980), якого заслужений професор Ленінградської духовної академії Н. Д. Успенський (1900– 1987) називав «маленьким Оригеном», другий – доктор МДА проф. К. Е. Скурат (1929 –2021) [21, С. 78,

79].

Власне структура даної магістерської дисертації складається з передмови і чотирьох глав: I Уявлення про Церкву на Русі від прийняття християнства до початку шкільного богослов'я;

II. Вчення про Церкву богословів XVII- XVIII віків;

III. Богослов'я пр. Церкву в XIX віці;

IV. Православна вітчизняна еклезіологія в XX віці.

Також у структуру магістерської дисертації увійшли: висновки, примітки, джерела, література, іноземна література.

У свою чергу, не менш особливого значення набув той історичний період, коли створювалася дана магістерська дисертація, тому як вітчизняне Православ'я було представлене у Всесвітній раді церков. Отже, одним із актуальніших богословських питань на того часу, стояло сучасне визначення самої Церкви Христової і її функції в історичному просторі та часі, в умовах її участі в єкуменічному русі. Богословська проблема участі в даному русі полягала в тому, що завданням Православної Церкви було свідчити християнському світу про істинність Православ'я – як Церкви Христової, не приймаючи при цьому доктрину єкуменізму про те, що «ні одна із християнських деномінацій не зберегла в повній мірі християнської істини, про те кожна із окремо взятих деномінацій в більший чи менший мірі зберігає її». З цього приводу проф. КДА архім. Нестор Соменок (1957 –2023) писав наступне: «Власне в мене, немає особистих симпатій до єкуменічного руху, який віднімав багато здорових сил і дорогоцінного часу у Православної Церкви, коли кращі уми та колоритні особистості повинні були відволікатися від більш потрібних церковно-богословських справ і приймати участь у різноманітних конференціях, симпозіумах і зустрічах...Проте, заради об'єктивності, потрібно констатувати, що такий вихід в

світ і міжцерковне суспільство для Православної Церкви, затиснутої в лещатах тоталітаризму, був історично оправданим і вигідним. І хоча це було небезпечним безпосередньо для богословів, проте місія Церкви, її інтереси та інтереси православного богослов'я вище за власну вигоду та егоїзм, невігластво та намагання перестрахуватися. Окрім цього, наші вченні, спілкуючись і дискутуючи, розвивали таким чином богословську науку. В цьому і полягає один із позитивних моментів, яких безумовно, більше в міжконфесійних зустрічах і спілкуваннях, що проходили в церковній історії XX століття» [22, С. 123, 124].

У своїй магістерській дисертації владика Володимир встановив чіткі історичні межі зародження вітчизняної еклезіології як науки, з XVII ст., досить сміло вказуючи на неоднозначну постать митрополита Київського Петра Могили і його школу – засновника вітчизняної еклезіології. Далі в цій науковій праці надається ретельний розбір визначенням Церкви Христової вітчизняних авторів: Григорія (Постнікова), Феофана (Прокоповича), Платона (Левшина), Тихона Задонського. Підсумком XVIII ст. в трудах цих ранніх вітчизняних авторів автор називає «початок важкого повернення на шлях релігійної творчості і церковного богослов'я як подвига життя і думки» [17, С. 15].

З особливим пієтетом владика Володимир характеризує XIX ст. – як одне з самих видатних в культурному житті вітчизняного суспільства: «Це золотий вік вітчизняної літератури, філософії, мистецтва, вік великих наукових відкриттів і соціальних реформ. У сфері церковного життя це – час самовідданої праці чисельних місіонерських товариств, час початку нагородження екуменічних контактів. На зміну колишній відчуженості та ворожнечі у відносинах поміж різноманітними конфесіями прийшов дух миролюбства і

взаємоповаги. За можливе став міжконфесійний діалог» [17, С. 15]. В богослов'ї даного періоду владики Володимир вбачав три основних течії: богослов'я нової релігійної свідомості та досвіду; богослов'я класичне; богослов'я синтетичне, яке поєднує філософську думку і свідокство Божественного Одкровення.

На межі першої і другої течії владики Володимир у своїй праці ставить богослов'я славетного ієрарха – митр. Філарета (Дроздова; 1782-1867) [19, С. 131]. В історії вітчизняного богослов'я він був першим, для кого богословська наука стала завданням життя, невідкладною ступеню духовного досвіду і практики. Діяльність святителя Філарета ознаменувала новий рух у богослов'ї, близький за своїм строем до святих отців давності.

Вчення митр. Філарета про Церкву, як і все його богослов'я не було раз і назавжди сприйняте готовою формулою. Воно розвивалося, поглиблювалося і вдосконалювалося впродовж всього його життя. Найбільший інтерес його вчення представляє викладене у Катехизисі – який став символічною, віроповчальною книгою нашої Православної Церкви.

У своїх еклезіологічних дослідженнях святитель Філарет спирався на свідокство Божественного Одкровення, яке сприймалося ним, як таке, що зійшло зі своєї неосяжності щодо нашого розуміння думки самого Бога. Святитель Філарет визначав Церкву, як від Бога встановлене суспільство людей, що з'єднанні православною вірою, Законом Божим, священноначаллям і таїнствами. В цій формулі святителя Філарета кожне слово виважене та продумане. Отже, православна віра є першою та основною умовою приналежності до Церкви Христової. В свою чергу, члени Церкви об'єднанні священноначаллям, ієрархією. Цією ознакою Церква

відрізняється як від анархічних угруповань, що не мають канонічної влади, так і від протестантських громад, які не мають законної ієрархії. Звідси – Церква є тілом Христовим, а Христос – її Глава, з Яким Церква з'єднана неосяжним союзом єдиного безсмертного життя.

Власне сприйняття Церкви як містичного тіла Христового дозволяє святителю Філарету вважати окремі Церкви, або частини єдиної Вселенської Церкви, членами єдиного церковного тіла [17, С. 16, 17]. В підсумках своєї магістерської дисертації, владика Володимир досить впевнено висловлював думку на предмет того, що всеоб'ємного визначення Церква не має і в теперішній час. Проте чи може взагалі бути дане вичерпне визначення Церкви, якщо сама вона лежить в основі всіх визначень, будучи «стовпом і затвердженням істини»?

Мабуть, це неможливо, як неможливо цілком адекватно визначити життя Бога і людини, які у своєму синергізмі являють онтологію Церкви. Проте ця неможливість визначення, що таке Церква в її онтологічній глибині, не знімає з богословів і релігійних мислителів обов'язку знаходити все більш адекватні визначення Церкви, осягати безодню премудрості Божої, захованої і заявленої в її бутті» [20, С. 447]. В єдиному і виключному випадку богослов'я – є функцією Церкви. Буття богослов'я виправдано і воно існує, оскільки існує Церква. Тому розглядати богослов'я потрібно було в контексті свідчення Церкви як самої про себе і цим свідченням перевіряти богослов'я, а не навпаки. Отже звідси і вибір теми був не випадковим, не постав він свого роду богословською несподіванкою, проте втілює з великою внутрішньою необхідністю.

Джерела для отримання знань були одні. Вони були дані та доступні з самого початку появи християнства в нас. Від

греків Київська Русь прийняла всю повноту засобів Божественної економії: Священне Писання та Предання, догматику, каноніку, богослов'я св. Отців, історію богослужіння, храмову архітектуру, іконографію тощо. Все це було областю не тільки духовних переживань, але і вивчення для знаходження відповідей на стрімко зростаючий потік релігійних питань. Безсумнівним є те, що знання про Церкву наш народ знайшов у Св. Письмі (перекладі Кирила і Мефодія) [17, С. 6, 7; 18, С. 69].

Виходячи з цього, першоджерелами вітчизняної еkleзіології як науки (Слова про Церкву) виступає насамперед Св. Письмо. З цього приводу архієп. Володимир, опираючись на Св. Письмо як першоджерело, писав наступне: «І хоча ані Господь, ані св. Апостоли, як видно зі св.. Письма, не дали єдиного логічного, наукового або філософського поняття про Церкву, Св. Писання містить різноманітні відомості про Церкву. Також і її визначення, об'єднанні в одне систематично-струнке ціле дають досить повну уяву про неї. Так, Св. Письмо в собі охоплює і догматично-метафізичне Визначення про Церкву: «а вона Його тіло, повнота Того, що все всім наповнює!» (Еф. 1:23); і символічне визначення її як будови: «збудовані на основі апостолів і пророків, де наріжним каменем є Сам Ісус Христос, що на Ньому вся будівля улад побудована, росте в святий храм у Господі, що на Ньому і ви разом будетеся Духом на оселю Божу» (див. Мт. 16:16-19; Єф. 2:20-22); Тіла Його: «Щоб були ми правдомовні в любові, і в усьому зростали в Нього, а Він, Голова, Христос. А в Нього все Тіло й зв'язане допоміжним суглобом, у міру чинності кожного окремого члена, чинить зріст тіла на будовання самого себе любов'ю» (Єф. 4:15, 16; див. Кол. 2:19); нареченої: «Скажіть Сіонській доньці: ось до тебе йде Цар твій! Він покірливий, і всів на осли, на осли, під'яремної сина» (Мт. 21:5). А також алегоричне визначення її у зв'язку з вченням

про Царство Боже та визначення основних якостей Церкви: не подолання її «воротами пекла»: «І Я кажу тобі (Петрові), що ти скеля і на скелі цій побудую я Церкву Свою, і сили адові не переможуть її» (Мт. 16:18), єдності та одиниці, святості та універсальності» [18, С. 69, 70].

Щоби зрозуміти значення архіпастирської діяльності Блаженнішого Митрополита Володимира як Предстоятеля УПЦ, яке по факту було і практичним втіленням його багаторічної наукової діяльності, слід звернутися до порівняння наступних статистичних даних. Так наприкінці існування СРСР у 1986 році загалом налічувалося 6700 зареєстрованих державою православних громад. З них від половини до двох третин припадало на Україну. Реєстрація нових парафій стримувалася радянським урядом протягом десятиліть: влада керувалася принципом «достатності найбільшої конфесії на певній території». У наступному 1987 було зареєстровано лише дві нових православних парафії. Проте у ювілейному 1988 р. завдяки офіційній лібералізації радянського режиму щодо релігійного питання було зареєстровано 700 парафій, переважна більшість яких знаходилась в Україні [4, С. 282, 283].

Після проголошення Незалежності України 24.08.1991 р. ситуація стала значно поліпшуватися, попри наявність в той час в українському суспільстві церковного розколу. Так, станом на 01.04.1992 УПЦ налічувала 24 єпархії, 23 єпископи, 5478 парафій, 3 духовних семінарії, 3 духовних училища і 32 монастиря [2, С. 88].

В період скликання Харківського Архієрейського Собору 27 травня 1992 р. вперше за багато десятиліть проявилася у всій повноті Соборність УПЦ. По-перше, церковне суспільство, усвідомлюючи себе єдиним Тілом Христовим, соборно вирішувало проблеми церковного устрою, уникаючи тиску державних чиновників і політиків. Після надання УПЦ

Благословенної Грамоти патріарха Олексія II від 27.10.1990 на прохання українських архіпастирів, що збиралися 9 липня того ж 1990 р. у м. Києві з приводу обговорення і вирішення їх церковного життя на засадах незалежності і самостійності, це був другий рішучий крок щодо збереження Українського Православ'я від авторитаризму колишнього екзарха УПЦ Філарета (Денисенко). В свою чергу Харківський Архієрейський Собор виголосив недовіру колишньому екзарху і обрав нового Предстоятеля – Володимира (Сабодана), митр. Ростовського і Новочеркаського, надавши йому по життєвий титул Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України. Попри незгоду державних чиновників, подальша історія УПЦ довела, що це соборне рішення було справді доленосним.

З кончиною Блаженнішого Митрополита Володимира 05.07.2014 р. завершилася епоха в новітній історії УПЦ, яка характеризується її становленням і різнобічним розвитком у складний період трансформацій в українському суспільстві та державі. Станом на 2014 р. УПЦ складалася з 54 єпархій, в яких несли своє служіння 52 єпархіальних і 22 вікарних архієреї. Ще 9 архієреїв перебували за штатом і на спокої. УПЦ об'єднувала 11405 парафій із загальною кількістю 10963 священнослужителя, а також 231 монастир (119 чоловічих і 112 жіночих), в яких подвизалося 3632 насельника. Якщо влітку 1992 р. УПЦ мала лише один друкований орган «Православну газету», то на 2014 р. в нашій Церкві діяло понад 500 друкованих періодичних видань, теле- і радіопрограм та інтернет-проектів [3, С. 113; 7, С. 371,372; 13, С. 23].

ВИСНОВКИ:

Таким чином, витоками еклезіології Митрополита Володимира (Сабодана) є перш за все православне віровчення, яке опирається на два головних джерела Божественного Одкровення: Св. Письмо і Св. Передання. В його монографії

«Еклезіологія у вітчизняному Православ'ї», яка уявляє собою стилістично оброблену власну магістерську дисертацію, що має на меті ознайомити широке коло читачів із історією становлення вітчизняної релігійної думки в області православної еклезіології. Відправною точкою вітчизняного вчення про Церкву автор справедливо вважає богослов'я свт. Філарета (Дроздова) як таке, що у своєму вченні про Церкву Христову вбачає її і «суспільством ангелів, святих, людей живих і померлих, об'єднаних вірою в Ісуса Христа – як Бога Іскупителя...» і також в рівній мірі «Тілом Христовим». Фактично в подальшій історії вітчизняної еклезіології вчення свт. Філарета, його Катехізис з сер. XIX – поч. XXI ст. стає не тільки шкільною книгою з «Закону Божого», а по праву символічною книгою православного віровчення в межах вітчизняного Православ'я. Тому еклезіологічне вчення свт. Філарета впливало і досі впливає на подальші покоління вітчизняних і навіть зарубіжних православних богословів новітнього часу. Його Блаженство Митрополит Володимир, будучи чуйним богословом дуже тонко відчував, як із якостей Церкви Христової: Єдності, Святості, Соборності, Апостоличності – походять і якості догматів Церкви Христової, що суть, богоодкровенні істини, які містять у собі вчення про Триіпостасного Бога. Отже, в своїй науковій праці він чітко вказував межі Православ'я... І навпаки, той богословський мінімум, з якого може починатися діалог із інославною про Єдність у Христі. Тому, як наукова праця владики Володимира мала на меті визначити місце Православної Церкви у єкуменічному русі, то і в висновках автор влучно ставить проблему єднання у Христі разом з проблемою Єдності самої Церкви Христової. Тому, тут йдеться «не про «федерацію церков», не про «зовнішній союз віросповідань, навіть не про єдину «дію» всіх християн у тій чи іншій області, а про дійсне, справжнє єднання християн у

Церкві, тому Церква, як Тіло Христове і є наше єднання у Христі. Поза сакраментально-мистичним єднанням можлива лише дружба, узгодженість в спільних діях, можлива любов, проте не можливе справжнє єднання у Христі, входження в боголюдське єднання Церкви». Вчення про Церкву у Митрополита Володимира мало надзвичайно актуальне значення «тому як лише на еклезіологічній основі за можливе усвідомлення аксіоми-постулата її єдності й теоретичне вирішення самої єкуменічної проблеми. Єдність Церкви як містична і метафізична глибина її життя не може проголошуватися у відношенні до спільнот, які відділилися від неї – для них воно дещо те, що в стані пошуку і очікування. Але з іншого боку, розколи і розділення можуть мати місце лише в середині Церкви...і як слід, залишається якась спільна основа, на якій можливий діалог». Цією основою владику Володимира для діалогу з протестантами вважав перш за все той «догматичний мінімум, що містив у собі віру Св. Трійцю і в Господа Ісуса Христа, Сина Божого, Спасителя світу, визнання таїнства хрещення та авторитету священних книг Старого і Нового Завіту як Божественного Одкровення та як джерела християнського віровчення». Про те «сам по собі мінімум не може слугувати основою для возз'єднання і тим більш, для єдності Церкви. Він може бути лише підставою для єкуменічного діалогу з протестантами всіх напрямків. В єкуменічному діалозі є і залишається ключовою проблемою питання про апостольську спадковість – як основну умову справжнього церковного буття. З православної точки зору без жодна помісна церква не може бути учасницею церковної повноти, тому як позбавляється дарів П'ятидесятниці, що посилаються через харизматичний єпископат у таїнствах Церкви. Відновлення апостольської спадковості є незмінною умовою на шляху до єдності з Вселенською Церквою.

Православ'я не знає вищих гарантій церковної єдності, ніж єдність ієрархії. Проявляючись в єдиному благодатно-сакраментальному житті, єдність ієрархії є істотним виразом соборності як самої універсальної якості Церкви, яка відповідає універсальності справи Христової. Тільки через Церкву і виключно в ній «всі будуть єдино» (Ін. 17:21) [20, С. 446, 448, 449].

В своєму архіпастирському служінні Блаженніший Митрополит Володимир практично втілював принцип Соборності Церкви. За спогадами архієп. Віктора (Коцаби), «Ставши митрополитом Київським, Його Блаженство ствердив авторитет принципу соборності, намагаючись робити все не простою більшістю голосів, а досягнувши загального консенсусу. Він не нав'язував себе Церкві і не розбудовував її за власним розсудом, а сприяв прояву універсального і всеохоплюючого характеру Церкви» [2, С. 200].

Мудро втілюючи у своїй архіпастирській діяльності принцип соборності Блаженніший Митрополит Володимир відводив велике значення початку соборної діяльності Української Православної Церкви, витоків її автономного статусу в новітній історичний період. Так, владика Володимир не раз згадував у своїх промовах Всеукраїнський Церковний Собор 1918 р. – як початок автономного статусу УПЦ. Також ним вказувалися історичні умови більш чим столітньої давності, за яких з'явилася «можливість відродження традицій автономного буття Київської митрополії» [10, С. 14, 15]. Водночас «Положення про тимчасове вище управління Православної Церкви в Україні» Всеукраїнського Церковного Собору 1918 р. й досі є базовим документом, історичним підґрунтям скликання наступних Архієрейських Соборів ХХ ст. в Україні, серед яких Собор у Почаєві в серпні 1941 р., на якому було відновлено канонічний статус автономії УПЦ (АУПЦ) на

окупованих німцями територіях України, а також Патріаршою Грамоти патріарха Олексія II від 27.10.1990 р. і Харківського Архієрейського Собору від 27.05.1992 р.

Отже, визнання Його Блаженством Київського Церковного Собору 1918 р. – як початку соборної діяльності УПЦ в новітньому історичному періоді, спростовує твердження історика А. Стародуба в його введенні до монографії «Всеукраїнський Церковний Собор 1918 р.: огляд джерел» твердження про те, що даний Собор хоча і був «Єдиним Собором нерозділеної ще Української Православної Церкви», але в історії власне сучасних Українських Церков він залишився ніби то «нічийним».

Власне завдяки постановам Всеукраїнського Церковного Собору 1918 р. УПЦ були повернуті давні права автономного буття та привілеї, які були надані Константинопольськими патріархами Київській Митрополії ще до 1686 р. – часу приєднання Київської Митрополії до Московської патріархії.

Ще одною із багатьох славетних справ за часи архіпастирства Блаженнішого Володимира слід відзначити Собор УПЦ від 21.12.2007 р. На даному Соборі було ухвалено цілу низку ключових рішень. Одним з них сало внесення поправок до Статуту про управління УПЦ та ухвалено його нову редакцію, що приводили цей документ до тогочасних реалій Церкви в Україні, які істотно змінилися. Зокрема, у порівнянні до положень Статуту, ухвалених ще у 1990 р за СРСР. Збільшувалися канонічні права єпархіальних архієреїв та настоятелів парафій. Не можна обійти осторонь і вагомий внесок Блаженнішого Митрополита Володимира і в українізацію церковного життя. Ще в сані єпископа 1968-1973 рр. він ніс послух відповідального редактора журналу «Православний вісник». Це був друкований орган Українського екзархату, єдине церковне видання в СРСР, яке виходило в ті

часи у світ українською мовою. Сьогодні примірники цього журналу є не тільки бібліографічною рідкістю, окремі статті богословсько-історичного характеру, проповіді не втратили своєї актуальності й в сучасному українському житті. Дане церковне видання відіграло значну роль в становленні та розвитку української богословської мови, її стилістики, термінології.

Рясні плоди еклезіологічних поглядів Блаженнішого Митрополита Володимира, що були не лише викладені в власній монографії, але й практично втілені ним у духовне життя Української Православної Церкви, засвоюються нині наступними поколіннями православної молоді...і не лише у молитовній тиші духовних шкіл...Духовну спадщину Його Блаженства з великим інтересом і завзяттям досліджують у вітчизняних та закордонних вищих школах. Нехай же всяка людина, що ознайомиться з літературною спадщиною цього великого ієрарха сучасності, збагатить свою духовну скарбницю православним розумінням євангельських істин!

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Новий Заповіт. UKRANIAN BIBLE. United Bible Societies, 1991.

Посібники:

2. Архієп. Віктор (Коцаба). Історія Православ'я в Україні в новітній час : навчальний посібник; Розділ VII.4. Внутрішнє життя УПЦ за часів предстоятельського служіння митрополита Володимира (Сабодана): основні періоди, події та характерні риси. УПЦ у 2007 – 2011 рр. К. : Вид. від. УПЦ, 2021. 244 с.

3. Там само. – Розділ VII.5. Внутрішнє життя УПЦ за часів предстоятельського служіння митрополита Володимира (Сабодана): основні періоди, події та характерні риси. УПЦ у

2011 – 2014 рр. К. : Вид. від. УПЦ, 2021. С.110-113.

4. Головащенко С. Історія християнства. Курс лекцій: посібник; Лекція 13. Християнські конфесії в тоталітарному суспільстві радянської моделі. Православ'я. К.: «Либідь», 1999. 352 с.

5. Поспеловский Д. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР: учебное пособие (рос. мовою); Гл. 14 Хрущевские гонения и послехрущевская церковная политика. Противостояние и сдача позиций. М. : ББИ Св. Ап. Андрея Первозванного, 1996. 408 с.

6. Там само. – Гл. 15. Церковь при загнивающим социализме 1965-1991. М. : ББИ Св. Ап. Андрея Первозванного, 1996. С. 338-357.

7. Там само. – Гл. 16. Церковь во время перестройки или агонии коммунизма. Вместо заключения: Патриарх и Церковь, Церковь и общество. М. : ББИ Св. Ап. Андрея Первозванного, 1996. С. 358-380.

8. Цыпин В. А. Церковное право : учебное пособие (рос. мовою); III.26. Органы церковного управления. Высшее управление Русской Православной Церкви в период 1917-1988 гг. М. :Изд. МФТИ, 1996. 442 с.

9. Карпов Георгій Георгійович (1898-1967) // Христианство: Словарь / Под общ. Ред. Л. Н. Митрохина и др. (рос. мовою); М. : Республика , 1994. С. 192. 559 с.

10. Лисенко О. Є. Володимир (В миру Віктор Маркіянович Сабодан) // Енциклопедія історії України. Т. I (А–В). К. : Наукова думка, 2003. С. 616. 688 с.

11. Киреев А., протоиак. Епархии и архиереи РПЦ в 1943-2011 гг. ; Постоянные члены Священного Синода. Митрополиты. Блаженнейший Владимир, Митрополит Киевский и всея Украины, Предстоятель УПЦ : Изд. 4-е. дополненное. Списки епархий и биографические данные (рос.

мовою); М. : 2012. С. 145-147. 727 с.

12. Там само. – Почившие архиереи данного периода. Бывшие постоянные члены Священного Синода. Митрополит Николай (в миру Борис Дорофеевич Ярушевич) : Изд. 4-е. дополненное. Списки епархий и биографические данные (рос. мовою); М. : 2012. С. 429-431.

13. Митр. Антоній (Паканич). Історичний шлях Української Православної Церкви в незалежній Україні: до 30-річчя Благословенної Грамоти Святішого Патріарха Олексія II // ТКДА. 2020. № 33. 355 с.

14. Поместный Собор РПЦ 30 мая – 2 июня 1971 года. Выступление Экзарха Украины Митрополита Киевского и Галицкого Филарета на Поместном Соборе // ЖМП. 1971. №8. С.11, 12. 80 с.

15. Там само. – Шестое заседание Поместного Собора. // ЖМП. 1971. №8. С. 45,46.

16. Митр. Владимир (Сабодан). К двадцатилетию Благословенной грамоты Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II о даровании Украинской Православной Церкви самоуправления //ТКДА. 2010. №13. 391 с.

17. Митр. Владимир (Сабодан). Экклесиология в отечественном богословии: Монография. Магистерская диссертация (рос. мовою); Автореферат диссертации, представленный на соискание ученой степени магистра богословия. Т.IV. К., 1997. 512 с.

18. Там само. – Гл. I. Представление о Церкви на Руси от принятия христианства до начала школьного образования. Т.IV. К., 1997. С. 69,70.

19. Там само. – Гл. III. Богословие о Церкви в XIX в. Т.IV. К., 1997. С. 131.

20. Там само. – Заключение. Т.IV. К., 1997. С. 446-448.

21. Соменок Г., прот. Харьковский Архиерейский Собор.

Богословие Блаженнейшего Митрополита Владимира: монография (рос. мовою); Богословские воззрения Блаженнейшего Владимира в историческом контексте XX-XXI столетий. Характеристика советской атеистической эпохи. К. : Изд. отд УПЦ, 2007. 159 с.

22. Там само. – Богословские воззрения Блаженнейшего Владимира в историческом контексте XX-XXI столетий. Пастырско-педагогическая деятельность Блаженнейшего Митрополита Владимира. К. : Изд. отд УПЦ, 2007. С. 123, 124.

23. Українська Православна Церква: віхи історії; Православна Церква на українських землях 1917-1990 рр. Український екзархат 1945-1990 рр. Хрущовські гоніння. К. : Вид. від. УПЦ, 2021. 200 с.

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 12. –
Хмельницький, 2023. – 158 с.

ДОДАТКИ

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 12. –
Хмельницький, 2023. – 158 с.

5-го липня 2014 року відійшов у вічність Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир.

Відчуваючи наближення моменту зустрічі з Богом, Його Блаженство впродовж певного часу працював над духовним заповітом. Під час підготовки тексту заповіту використовувалися також й раніше озвучені звернення, промови, доповіді на різних наукових заходах. Остаточна його редакція була ним схвалена та підписана у жовтні місяці 2013 року. Блаженніший Митрополит Володимир благословив Високопреосвященнішому митрополиту Переяслав-Хмельницькому і Вишневському Олександру оголосити цей Заповіт після своєї кончини напередодні обрання його преемника на кафедрі Київських Митрополитів.

МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ І ВСІЄЇ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР

ДУМКИ ПРО МАЙБУТНЄ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

XX століття стало для Православної Церкви в Україні добою випробувань. Це і фізичне знищення духовенства, і голодомор 1932-1933 років, і підневільне життя Церкви в атеїстичному СРСР, і церковні розділення за часів незалежності... Більшу частину історичних випробувань, які випали на долю православного українського народу в минулому сторіччі, ми зазнали особисто, на власному досвіді. Цим досвідом, набутим протягом більш ніж 75 років життя в Церкві,

хотілося б поділитися з братами-архієреями, народом Божим і особливо з молоддю — з тими, від кого залежить майбутнє нашої Церкви.

ПОДОЛАННЯ ЦЕРКОВНОГО РОЗДІЛЕННЯ

Розділення Православ'я в Україні — трагедія для віруючого українського народу, один з головних викликів не лише для нашої Церкви, але й для повноти Вселенського Православ'я.

Розділення мають сьогодні місце в багатьох Помісних Церквах. Але порівняно з ними українська проблема є особливо важкою, як за масштабом розділення (в Україні поза євхаристичним спілкуванням із Вселенським Православ'ям перебуває приблизно третина тих, хто сповідує православну віру), так і за характером структур, що перебувають у розділенні (не визнані Вселенською Церквою, ці структури визнаються державою як правомочні релігійні організації).

Подобається нам це чи ні, але ми маємо визнати: сподівання багатьох, що автокефальний рух в Україні локалізується в західному регіоні і з часом зійде нанівець, не виправдалися. Змінилися люди, безліч наших співвітчизників прийшли до православної віри саме в межах цього руху. Змінилася й ідеологія автокефальних структур. Якщо наприкінці минулого століття керівництво самопроголошеного Київського Патріархату публічно заявляло про намір долучитися до невизнаних православних Церков, створивши таким чином «паралельне православ'я», то сьогодні ця церковна спільнота зорієнтована на інший сценарій розвитку: отримання канонічного статусу шляхом входження до складу Константинопольського Патріархату, до якого з початку свого існування й до 1686 року належала Київська Митрополія. Нам

відомо, що такі переговори хоча і з перемінним успіхом, але доволі інтенсивно тривають.

Створення на базі автокефальних структур в Україні митрополії Константинопольського Патріархату і паралельне існування двох православних юрисдикцій означатиме, що сучасний поділ Церкви і суспільства буде закріплено на багато років. Зрозуміло й інше: за сучасних умов Українська Православна Церква не має права бездіяльно дивитись на теперішнє розділення. Адже після створення в нашій країні паралельних структур, визнаних Вселенською Церквою, інших історичних можливостей для відновлення церковної єдності в Україні може вже й не бути. Увійшовши під омофор Константинополя, автокефальні структури можуть втратити не тільки можливість самостійно вести переговори про об'єднання, але й саму потребу в них — потребу в канонічному визнанні своєї ієрархії.

Ситуація, коли третина православних християн у нашій країні перебуває у розколі із Вселенським Православ'ям, є абсолютно ненормальною і вимагає негайного вирішення. Є ціла низка рішень Священного Синоду та Собору єпископів Української Православної Церкви, в яких висловлена позиція нашої Церкви щодо об'єднання. Однак, висуваючи канонічні вимоги до тих, хто відокремився, ми водночас маємо засвідчити їм свою любов і бажання єдності.

Церкві та країні катастрофічно бракує єдності, але єдність не може виникнути механічно, на політичне замовлення, неможлива вона і без справ любові. Якщо одна людина хоче примиритися з іншою, вона повинна зробити перший крок назустріч тому, з ким хоче примиритися, хоча б той був і неправий. Так само і в питанні об'єднання з тими, хто перебуває в розколі, — не треба чекати кроків лише з іншої сторони. Бо якщо ми вже сьогодні не розкриємо один одному обійми любові

й не будемо щиросердно шукати єдності, робити це завтра може бути вже пізно.

АВТОКЕФАЛІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ХИБНОГО РОЗУМІННЯ

Рух за автокефалію у новітні часи виник в Україні наприкінці 80-х років ХХ століття, коли православні клірики Галичини шукали можливості зберегти Православ'я в умовах бурхливого відродження парафій Греко- католицької Церкви на Західній Україні. Спираючись на національну ідею, автокефальний рух активно ширився Україною. З проголошенням незалежності України у 1991 році цей рух отримав підтримку від тодішньої влади, яка висунула гасло «незалежній державі — незалежна Церква» (Л.Кравчук).

Прихильники автокефалії вбачали в ній неодмінний атрибут державної незалежності. Натомість ті, хто жив цінностями великої російської культури або був прихильником збереження СРСР, стали наголошувати, що з набуттям автокефалії Церква нібито відійде від шляху спасіння.

Ці два антагоністичні підходи виявили себе у двох богословських концепціях, у кожній з яких можна бачити ознаки еклесіологічної ересі. Абсолютизуючи автокефалію, прихильники церковної незалежності від Москви створили етнофілетичну концепцію, згідно з якою національна Церква є чи не головним засобом формування українського етносу. При цьому єдність із Вселенським Православ'ям відходила на другий план. З точки зору противників нового канонічного статусу Української Православної Церкви автокефалія почала сприйматися як засіб розхитати загальноцерковну єдність.

Так проблема церковного управління була штучно перенесена в площину політичних і цивілізаційних дискусій. З

двох канонічних моделей єдності Православної Церкви в Україні із Вселенським Православ'ям (автокефалія або перебування у складі Московського Патріархату) по суті зробили дві протилежні ідеологічні моделі, які розділили український народ за ознакою політичних і культурних симпатій.

Позиція Предстоятеля Української Православної Церкви у цих дискусіях полягала в тому, що богословська або канонічна дискусія у Церкві не може відбуватися в умовах штучної політизації, а будь-які рішення щодо канонічного статусу нашої Церкви мають прийматися соборно, на підставі церковних канонів, а не політичних інтересів. Принципово утримуючись від того, щоб зайняти ту чи іншу ідеологічно зумовлену позицію, ми намагалися весь цей час дотримуватися суто церковних пріоритетів: перебування в євхаристичній єдності зі Вселенським Православ'ям і збереження єдності та соборності у внутрішньому житті Церкви.

Нам радили, а іноді й вимагали, будувати церковне життя за прикладом держав і політичних партій: Церкву російську або українську, Церкву правих або лівих, Церкву Заходу або Сходу, державну або таку, що стоїть в опозиції до держави та її інституцій. Але, ігноруючи ці поради та вимоги, увесь цей час ми, з Божої милості, намагалися в міру своїх сил сприяти розвитку справжньої християнської церковності, будуючи Церкву помісну, а не етнічну, Церкву, яка б відчувала соціальну відповідальність, але не була політизованою, Церкву, яка б не асоціювала себе лише з якоюсь частиною України, але об'єднувала вірних Сходу й Заходу, Півдня та Півночі нашої країни.

Мало не щодня ми чули від різних за своїми політичними поглядами людей однакові слова: «вам потрібно якнайшвидше остаточно визначитися», «вашій Церкві тепер

буде нелегко наздогнати політичні процеси» тощо. Уникаючи конфліктних ситуацій, ми здебільшого мовчали у відповідь. Згодом, якщо Господь давав нам таку можливість, ми намагалися пояснити свою позицію як вірним, так і цим «таємним радникам»: Церква не є «власністю» Предстоятеля або Синоду і керується своїми власними законами.

Яким буде майбутнє Православної Церкви в Україні? Чи зможуть православні в Україні об'єднатися? Чи увінчає об'єднавчі зусилля автокефальний статус, чи Українська Православна Церква й надалі реалізуватиме свою помісність у канонічній єдності з Руською Православною Церквою? Приступаючи до свого служіння як Предстоятель Української Православної Церкви, ми вважали, що остаточне вирішення цих питань відбудеться за нашого життя. Проте зараз, коли воно поволі добігає кінця, ми бачимо, що зробити остаточний вибір моделі єдності Православної Церкви в Україні зі Вселенським Православ'ям буде одним з головних завдань Української Православної Церкви за наших найближчих наступників.

Якими б не були їхні погляди на ці проблеми, до якої б моделі не схилявся в майбутньому єпископат і церковний народ — важливо, щоб проблема автокефалії розглядалася тверезо, а її розуміння було вільним від політичних впливів.

Таким чином, піклуючись про чистоту церковного життя й майбутнє Української Православної Церкви, ми, з одного боку, маємо доносити до нашої пастви правильне богословське розуміння поняття автокефалії, а з іншого — пильно стежити, щоб під прикриттям боротьби «за» або «проти» автокефалії у церковну свідомість не проникала ересь етнофілетизму, в якій би формі вона не виявлялась: проросійського «політичного православ'я» чи українського націоналізму.

СОБОРНІСТЬ, ПРЕДСТОЯТЕЛЬ І СВОБОДА ІНШИХ

У нашій Церкві перебувають люди з різними поглядами щодо її майбутнього. Одним воно бачиться у збереженні статусу, який ми маємо сьогодні. Інші сподіваються, що Українська Православна Церква в майбутньому отримає автокефальний статус і стане ще однією Церквою- сестрою в родині Помісних Православних Церков.

З політичної точки зору, Предстоятель Церкви мав би здійснювати своє управління таким чином, щоб підсилювати партію односторонців і знесилювати опонентів. Але якщо Предстоятель стане на чолі тієї або іншої «сторони» (або ідеологічної партії) всередині Церкви, то він перестане бути центром єднання і втратить моральне право на умиротворення внутрішнього церковного життя. Саме тому, маючи власні погляди на майбуття Церкви, ми свідомо намагалися стояти осторонь дискусійних пристрастей і, шануючи свободу й позиції кожного, залишатися отцем для всіх.

Чи потрібна членам Церкви свобода, і де її межа? Чи має бути соборність у Церкві способом її життя чи книжним поняттям, про яке ми згадуємо лише для пояснення того, чим православне розуміння церковності відрізняється від католицького або протестантського? Мало знати правильні відповіді на ці питання. Потрібно жити так, щоб цінності свободи й соборності були реалізовані в церковному житті. Щиро намагаючись це зробити, ми змушували себе поступатися, чекати, а деколи й змінювати свою позицію або плани, коли останні були незрозумілими або неприйнятними для інших.

Підсумовуючи наш досвід, ми можемо сьогодні звернутися з порадкою до наших наступників на посаді

Предстоятеля: пам'ятайте про те, що будь-яка єпископська влада здійснюється у Церкві та разом із Церквою. Предстоятель Церкви — це друг і слуга кожного. Звісно ж, саме Предстоятель відповідальний за єдність і стан Церкви. Однак для того, щоб церковна єдність не будувалася на адміністративних засадах, потрібно, щоби Предстоятель шанував свободу інших і не порушував соборного устрою Церкви.

Пам'ятайте, що за будь-яких умов, незважаючи на безліч обов'язків і втому, Предстоятель має залишатися людиною і відкритим, жертвовно приймаючи у свою душу всіх, хто має в цьому потребу. Цінуйте і щиро любіть ближніх, яких нам дарує Господь. Не поспішайте складати остаточну думку про людину, не оточуйте себе тими, хто схожий на вас або завжди погоджується з думками, які ви висловлюєте, не тільки вимагайте від своїх співробітників відповідального виконання покладених на них завдань, але й щиро прощайте, коли вони помиляються або виявляють слабкість. Довіряйте своїм співробітникам, але разом з тим не забувайте особисто слідкувати за станом церковних справ, пам'ятаючи, що саме на вас покладено відповідальність за Церкву. Оточуйте себе сумлінними помічниками, але не відмовляйтесь і від самостійного керування. Адже відповідальність за помилки, зроблені іншими, все одно лягатиме на Предстоятеля.

ДУМКИ З ПРИВОДУ ОБРАННЯ НОВОГО ПРЕДСТОЯТЕЛЯ

Дозволимо собі висловити кілька думок щодо виборів нового Предстоятеля Української Православної Церкви.

Історія Церкви знає Предстоятелів, поставлених з Божого благословення або ж через попущення, коли Господь, бачачи наші гріхи й недовіря до Його Промислу, попускає нам,

задля майбутнього покаяння, скуштувати плоди свавілля. Щиро молячи Бога відвернути від нас таке випробування, звертаюся до кожного з єпископів нашої Церкви: обирайте Предстоятеля не з вигоди, керуючись не власними інтересами або чужою порадою, а маючи на увазі виключно інтереси Церкви.

Обираючи з поміж себе Предстоятеля, згадайте про виклики, які стоять перед нашою Церквою і про те, що сучасний світ можна назвати надто прозорим, коли життя кожного з нас є цілковито відкритим для світу. І хоча в кожного з архієреїв, напевно, є свої особисті думки з цього приводу, ми закликаємо вас пам'ятати про ті вимоги, яким має відповідати кандидат на посаду Предстоятеля.

Виконуючи своє служіння в суспільстві, де більшість складають бідні, ієрарх не повинен любити багатство або хизуватися своєю високою посадою. Якщо в Церкві, так само як у світському житті, влада належатиме багатим, вона нічим не відрізнятиметься від світу цього.

Живучи у суспільстві, яке глибоко розділене за політичними уподобаннями, кандидат у Предстоятелі має постійно уникати політики. Бо якщо на чолі Церкви стане людина, душа якої потьмарена політичними пристрастями, то замість того, щоби сіяти в народі насіння віри, такий горе-ієрарх сіятиме пристрасті, якими сповнена його душа.

Предстоятель Української Православної Церкви повинен зсередини знати і відчувати культуру і традиції народу, серед якого він живе і виконує архіпастирське служіння. Адже людина, яка не сприймає і не відчуває місцевої культури, нездатна нести повноцінно Благу Звістку народів, серед якого проповідує.

Не обирайте й людину, про яку вам відомо, що вона безвідповідальна або владолюбна. Людина безвідповідальна не дбатиме про управління Церквою або ж фактично віддасть його

в інші руки. Що ж стосується владолюбця, то хитрощами або лестощами здобувши довіру співбратів- єпископів, він неодмінно зрадить й утискатиме їх у майбутньому.

Нарешті, головна вимога, якій беззаперечно має відповідати майбутній Предстоятель — це жива християнська віра й засвідчене життям щире бажання бути з Богом, жити згідно з Його волею, шукаючи насамперед царства Божого і правди Його (Мф. 6:33). Адже без живої віри й досвіду молитви всі інші достоїнства кандидата на посаду Предстоятеля не матимуть жодного значення.

Справжні плоди принесе лише той, хто буде здатний, ставши на чолі Церкви, забувши про власні інтереси, щиро служити повноті Церкви. Закони життя невідворотні. І один з них полягає в тому, що кандидатів на високі посади завжди більше, ніж посад. Предстоятель Української Православної Церкви — лише один, а бажаючих взяти на себе його обов'язки не бракувало вже два роки тому.

Знаючи про це і маючи щирі дружні почуття до всіх співслужителів- архієреїв, радимо всім і благаємо кожного, хто має намір претендувати на посаду Предстоятеля: ще раз тверезо погляньте на себе і на ті таланти, якими обдарував вас Господь, і подумайте, чи під силу вам нести цей послух. Пам'ятайте: багато з того, що зараз вам вибачають люди, потім вони можуть поставити вам у докір. Адже Предстоятель фактично позбавлений можливості жити приватним життям, обирати, де і коли йому служити, з ким спілкуватися. Більше того, він часто навіть не має можливості почитати улюблену книжку або завершити розпочаті раніше богословські дослідження — адже для цього теж потрібен час, якого катастрофічно бракує ієрарху, котрий добровільно погодився стати на чолі Церкви.

Важливим є і те, в якій атмосфері Українська Православна Церква прийме це доленосне рішення. У

політичному житті обрання на чільні посади звичайно передбачає конкуренцію, партійність і глибоке розділення. У Церкві ж усе має бути зовсім інакше. Проте в її історії чимало прикладів, коли боротьба за владу розсварювала ієрархів і шкодила церковній єдності. Тому застерігаємо і благаємо братів-архієреїв — знайдіть у собі сили протистояти спокусі й не дайте духу лукавства і суперечок порушити церковний мир.

Пам'ятайте, що вже наступного дня після обрання Предстоятеля вам потрібно буде розбудовувати Церкву разом. Не шукайте серед себе «ворогів», не звертайте багато уваги на уявні або ж навіть і реальні людські недоліки. Адже хто б не отримав посаду Предстоятеля — людина, близька вам за своїми переконаннями чи ні, — коли Божим Промислом вона стане на чолі нашої Церкви, кожен з вас має бути її співробітником, розділяючи її молитви і труди заради церковного миру та єдності.

СПРАВИ ЛЮБОВІ

Двадцять років, які з Божої милості ми стояли на чолі Української Православної Церкви, припали на буремні часи перемін. Суспільство розділилося на бідних і багатих. Останні поспіхом відгородилися від перших високими парканами. Безліч людей, особливо похилого віку, які не змогли пристосуватися до нових суспільних реалій, опинилися за межею бідності. У цій ситуації Церква мала б стати ініціатором і посередником діалогу між багатими й бідними, не лише нагадуючи новим багатіям про їхню соціальну відповідальність, але й дієво допомагаючи знедоленим. Проте Церква, на жаль, не змогла вчасно відреагувати на нові виклики. Частково через те, що тривалий час була штучно відокремлена від суспільного життя. Частково через те, що сама на той час активно заліковувала рани, завдані

репресивною радянською машиною. Утім, слід визнати, що в цьому є і наша провина.

Сьогодні, коли наша Церква нарешті відроджує досвід соціального служіння, прийшов час особливої уваги Церкви до проблем нездолених. Дієва, реальна допомога цим людям має надаватися на всіх церковних рівнях: парафій, благочиній, єпархій. Але здійснюючи справи любові, ми не повинні вважати, ніби робимо щось надзвичайне, варте особливої подяки. Слід пам'ятати: без щоденних справ милосердя Церква не може бути образом Христової любові, а отже, не може бути собою.

«Хто затикає вухо своє від воання бідного, той і сам буде волати, — і не буде почутий» (Притч. 21:13). Коментуючи це місце з Книги притч Соломонових, святитель Феофан Затворник писав: «Ми часто дивуємося, чому Бог не чує наших молитов. Ось і причина! Це відбувається через те, що були, напевно, випадки, коли ми затикали вуха від слів, якими благали нас нужденні, ось і нас не чує Господь. Не велика біда, коли не чується молитва про щось тимчасове, а горе, якщо не стане Господь нас слухати, коли почнемо молитися Йому про відпущення гріхів наших. А не стане, якщо воання до Нього тих, кого ми зневажили, виявиться сильнішим за наші молитви. Потрібно спішити відвернути це лихо, за прикладом Закхея, якому за його мудре рішення сказав Господь: "Нині прийшло спасіння дому цьому"(Лк. 19:9)».

ВІДНОСИНИ З ДЕРЖАВОЮ ТА СУСПІЛЬСТВОМ

Починаючи своє служіння в Україні як Предстоятель Української Православної Церкви, ми потрапили у ситуацію жорсткого неприйняття нашої Церкви та її позиції з боку державної влади. Згодом втручання державних органів у церковне життя послабшало. Ситуація поліконфесійності, в якій

опинилось українське суспільство, мало свої вади і переваги. З одного боку, це спокушало владу маніпулювати церквами, які тепер сприймалися нею саме в множині, задля просування власних інтересів. Утім, парадоксальним чином, поліконфесійність утримала і державу, і церковну спільноту від спокуси одержавлення Церкви, перетворення її на складову державної влади.

Церква у своїх відносинах з державою й надалі має, з одного боку, вітати бажання держави співпрацювати, особливо у соціальних сферах та освіті, а з іншого — цінувати й оберігати свою свободу, пам'ятаючи, що її дуже легко втратити і надто важко повернути. Пам'ятаймо, що надто тісний союз Церкви зі світом і «князями людськими» може призвести до того, що народ втратить до неї довіру, вбачатиме у Церкві лише зовнішнє, тобто сприйматиме її як державну установу, де організовується його релігійне життя й відправляються його релігійні потреби.

Натомість Церква повинна надавати більше уваги розвитку стосунків із суспільством: відчувати його прагнення і занепокоєння, належним чином реагуючи на них. Церква має виступати посередником між державою та суспільством. У конфліктах між державою і суспільством, які дісталися Україні у спадок від радянської доби, Церква має займати сторону суспільства, невід'ємну частку якого складають члени Церкви. Майбутній Предстоятель Церкви має дбати про розвиток програм допомоги суспільству - особливо його знедоленій частині.

РОЛЬ ЦЕРКВИ В ОБ'ЄДНАННІ СУСПІЛЬСТВА

Українська Православна Церква має особливу місію об'єднання українського суспільства. Україна — держава, в

політичному та культурному житті якої відчутне розділення на дві соціокультурні спільноти: східну й західну, Лівобережжя та Правобережжя. Східне українство не в останню чергу сформувалося внаслідок взаємодії української і російської культур. Західноукраїнська соціокультурна спільнота склалася переважно в результаті взаємодії з іншими європейськими культурами.

На жаль, багато політиків використовують культурні розбіжності між сходом і заходом нашої країни задля своїх власних цілей, тим самим розділяючи її. Але, з погляду Церкви, ці розбіжності є не слабкістю України, а її силою. Адже різномайття завжди містить у собі величезний потенціал для розвитку. І Церква має сприяти реалізації творчого потенціалу українського різномайття. Українська Православна Церква об'єднує схід і захід, південь і північ нашої країни. Вона становить приклад для об'єднання України, де ніхто не вважає іншого менш вартим. Наш наступник має дбати про єдність Церкви та українського народу на засадах взаємоповаги та терпіння, що їх заповідавав Господь.

ОБ'ЄДНАВЧЕ ЗНАЧЕННЯ КИЇВСЬКОЇ СПАДЩИНИ

Передаючи давню кафедру Київських Митрополитів нашому наступнику, ми також маємо сказати кілька слів про значення богохранимого града Києва для України та нашої церковної свідомості.

Усвідомлюючи місце Русі у світовій історії, давньоруські книжники символічно ототожнювали її з головним містом держави — Києвом, перебудованим за часів Ярослава Мудрого за взірцем Єрусалима. Так виникла «київська ідея», яка намагалася визначити місце Русі та України у світовій історії через сприйняття давнього Києва як «нового Єрусалима».

Витоки цієї ідеї сягають доби Київської Русі. «Повість врем'яних літ» з її переданням про виникнення Києва з благословення апостола Андрія Первозванного, ідея Києва як міста Божого обрання та Присутності у «Слові про закон і благодать», Київ як «другий руський Єрусалим» митрополита Іова Борецького або образ небесного «святого Києва» у Тараса Шевченка... Варто лише назвати кілька видатних постатей вітчизняної історії та культури і стає зрозуміло: ідея Києва як нового Єрусалима дійсно здавна відіграє символічну об'єднавчу роль в українській свідомості та культурі.

Поклавши надію на Господа, будемо просити в Нього допомоги та щедрої милості й вірити, що разом з нами за народ України та її Церкву молитви до Господа та Пресвятої Богородиці підносять і сонми святих Землі Руської: святий рівноапостольний князь Володимир і благовірний князь Ярослав Мудрий, святителі Іларіон, Михаїл, Макарій і Петро, митрополити Київські, святитель Димитрій Ростовський, святі Антоній, Феодосій і всі преподобні отці Києво-Печерські, преподобні отці Іов Почаївський, Афанасій Берестейський, Микола, князь Луцький, Макарій Канівський, Федор князь Острозьський, священномученик Володимир, митрополит Київський і Галицький, з усіма новомучениками та сповідниками віри, які стражданнями та кров'ю засвідчили свою вірність Воскреслому, й увесь сонм святих, що прославилися на нашій землі.

НАСАМКІНЕЦЬ

Хочемо нагадати всім вірним Української Православної Церкви, а передусім нашим співбратам-архієреям, декілька мудрих слів із заповіту святого князя Ярослава Мудрого, часи правління якого назавжди лишаються «золотою добою» в історії Київської

Русі:

«От я і відходжу із цього світу, а ви, сини мої, живіть між собою в любові... Якщо будете жити в любові між собою, і Бог буде з вами, і підгорне під вас ворогів ваших, і будете мирно жити. Та коли будете в ненависті жити, у сварках і міжусобицях, то й самі загинете, і землю батьків і дідів своїх полюбите, яку здобули трудом великим» (Повість врем'яних літ).

Тож будемо уникати спокус, зберігати мир у душах, оберігати єдність Церкви і нашої земної Батьківщини, і тоді, підійшовши до воріт смерті, ми з Божої милості потрапимо до того вічного міста, яке побачив тайновидець-апостол: «І я, Іоанн, бачив місто святе, Новий Єрусалим, що сховався з неба від Бога...» (Одкр. 21:2).

Благодать Господа Нашого Ісуса Христа, любов Бога Отця і причастя Святого Духа нехай перебуває з усіма вами.

**+ВОЛОДИМИР
МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ І ВСІЄЇ УКРАЇНИ
ПРЕДСТОЯТЕЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
20.X.2013**

Metropolitan Volodymyr of Kyiv and All Ukraine

REFLECTIONS ON THE FUTURE OF THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH

XX century was the era of trials for the Orthodox Church in Ukraine. It faced physical elimination of her clergy, and the famine of 1932-1933, the servile life of the Church in the atheistic Soviet Union and ecclesial dissents after gaining independence ... I personally experienced in my life most of the historical challenges that befell the Ukrainian Orthodox people in the last century. I would like to share this experience that I have gained during more than 75 years of life in the Church with my brothers bishops, the people of God, and especially with the youth who influence the future of our Church.

OVERCOMING CHURCH DIVISION

The division of Orthodoxy in Ukraine is a tragedy for the faithful Ukrainian people, being one of the main challenges not only for our Church but for the plenitude of universal Orthodoxy.

Splits exist in many local churches nowadays. But the Ukrainian issue is especially complicated if compared with the said, both by the scale of division (in Ukraine about a third of those who profess the Orthodox faith are out of Eucharistic communion with universal Orthodoxy) and by the character of entities that are in split (being not recognized by the Universal Church, these entities are recognized by the state as legally competent religious organizations).

Whether we like it or not, we have to admit: the hopes of many that the autocephalous movement in Ukraine gets localized in

the western region and eventually comes to naught are groundless. People have changed, many of our compatriots have converted to the Orthodox faith within this movement. The ideology of autocephalous entities has changed as well. While at the end of last century, the leaders of the self-proclaimed Kyiv Patriarchate publicly stated their intention to join the unrecognized Orthodox Churches, thus creating the “parallel Orthodoxy,” today this church community is committed to a different scenario: obtaining canonical status by joining the Ecumenical Patriarchate’s jurisdiction, to which the Kyiv Metropolis belonged from its inception until 1686. I know that these negotiations proceed rather intensively, although with varying degrees of success.

Establishment of a metropolis of the Ecumenical Patriarchate based on autocephalous entities in Ukraine and the parallel existence of two Orthodox jurisdictions mean that the current division of church and society will remain fixed for many years. There are other evident things: in current conditions the Ukrainian Orthodox Church has no right to idly contemplate the present division. Indeed, following the establishment in this country of the parallel entities recognized by the Ecumenical Church, there may be no further historic opportunity to restore the ecclesial unity in Ukraine. Coming under the omophorion of Constantinople, autocephalous entities may lose not only the opportunity to negotiate a union, but the very need of it – the need for the canonical recognition of their hierarchy.

The situation where one third of Orthodox Christians in our country remain in split with universal Orthodoxy is absolutely abnormal and needs to be urgently addressed. There are a number of decisions of the Holy Synod and the Council of Bishops of the Ukrainian Orthodox Church, which outlined the position of our Church on the unification. However, applying the canonical requirements to those who are in split, we have yet to witness them our love and desire of unity.

The Church and the state sorely lack unity, but the unity cannot be recovered mechanically, on a political request, it is impossible without deeds of love. If someone wants to reconcile with another person, he must make the first step towards the person he wants to reconcile with, even if the latter were wrong. Similarly, in the matter of reunification with those who are in split – we should not be waiting for the steps from the other side only. If today we fail to open an embrace of love and to sincerely strive for unity, doing it tomorrow may be too late.

AUTOCEPHALY AND THE ISSUES OF ITS MISINTERPRETATION

The movement for autocephaly in modern times originated in Ukraine in late 80-ies of XX century, when the Orthodox clergymen of Galicia sought for opportunities to preserve Orthodoxy in the situation of rapid revival of the UGCC congregations in western Ukraine. Based on the national idea, the autocephalous movement was actively spreading throughout Ukraine. From the time of Ukraine's declared independence in 1991, the movement was supported by the then government, which put forward the slogan "Independent church to independent state" (Kravchuk).

The autocephaly adherents considered it an indispensable attribute of independence. Instead, those who professed the values of the great Russian culture or was a supporter of the preservation of the USSR emphasized that upon acquisition of the autocephalous status the Church will allegedly depart from the path of salvation.

These two antagonistic approaches revealed themselves in two theological concepts, both carrying obvious signs of ecclesiological heresy. Absolutizing autocephaly, the adherents of ecclesial independence from Moscow generated an ethnophyletic concept, according to which a national church is nearly the main

means of forming the Ukrainian nation. Thereby, the unity of Universal Orthodoxy receded into the background. In the perspective of the opponents of the new canonical status of the Ukrainian Orthodox Church, autocephaly was reinterpreted as means to undermine the unity church-wide.

Thus, the problem of church administration was artificially transferred to the plane of political and civilizational debate. Two opposing ideological models were created out of the two models of canonical unity of the Orthodox Church in Ukraine with universal Orthodoxy (being autocephalous or remaining part of the Moscow Patriarchate) that divided the Ukrainian people on the basis of political and cultural sympathies.

The position of the Primate of the Ukrainian Orthodox Church in these discussions was that the theological or canonical discussion in the Church should not develop in the situation of artificial politicization, while any decision concerning the canonical status of the Church should be conciliar, based on the church canons, and not the political interests.

Refraining in principle from adopting a particular ideological stance, I tried all the time to strictly adhere to religious priorities: remaining in Eucharistic unity with universal Orthodoxy and maintaining the unity and conciliarity in the internal life of the Church.

I was advised, and sometimes required to arrange the ecclesial life following the example of states and political parties: Russian or Ukrainian Church, the Church of the right or the left, the Church of the West or the East, the state Church or the one that stands in opposition to the state and its institutions.

However, ignoring these requirements and advice, all this time, by God's mercy, I tried to the best of my abilities to promote the development of the true Christian Church, building up a local and not an ethnical church, a church that would assume social

responsibility, but would not be politicized, the Church that would not associate herself only with a certain part of Ukraine, but would unite the faithful of East and West, North and South of our country.

Almost every day I heard from people of different political views the similar words: “you have to decide definitively as soon as possible,” “your Church would now face difficulties catching up with the political process” and so on. To avoid conflicts, I mostly kept silent in response.

Subsequently, if the Lord gave me such opportunity, I tried to explain my position both to the faithful, and these “secret advisers”: the Church is not a property of either a Primate or a Synod, but is guided by her own laws.

What the future of the Orthodox Church in Ukraine should be like? Will the Orthodox in Ukraine manage to unite?

Will the autocephalous status crown our unification efforts or will the Ukrainian Orthodox Church continue to actualize its local status via the canonical communion with the Russian Orthodox Church? Assuming the office of the Primate of the Ukrainian Orthodox Church, I believed that these issues would be finally resolved in my lifetime. But now, as my life is slowly coming to an end, I see that making the final choice of the model of unity of the Orthodox Church in Ukraine with Universal Orthodoxy remains one of the main objectives of the Ukrainian Orthodox Church for my immediate successors.

Whatever their views on these issues should be, whatever a model the hierarchs and church people should prefer – it is important that the issue of autocephaly is considered soberly, and its understanding is free from political implications.

Therefore, being concerned about the purity of ecclesial life and the future of the Ukrainian Orthodox Church, I, on the one hand, have to convey to my flock the correct theological understanding of the concept of autocephalous church, on the other – to closely

monitor that the ethnophyletic heresy does not penetrate the church reason under the guise of fighting “for” or “against” the autocephalous church, whatever form it might take: the pro-Russian “political orthodoxy” or Ukrainian nationalism.

CONCILIARITY, CHURCH PRIMATE AND FREEDOMS OF OTHERS

Our Church unites people with different views regarding her future. Some see it in the status that we have today. Others hope that the Ukrainian Orthodox Church of the future will obtain autocephalous status and become yet another sister Church in the family of the local Orthodox Churches.

From the political perspective, the Primate of the Church should perform governance with a view to invigorate the like-minded and harass opponents. But if the Primate takes one or another side (or ideological party) within the Church, he ceases to be the center of unity and loses the moral right to appease the internal church life. Therefore, professing my personal views on the future of the Church, I deliberately tried to stand aside the heat of discussion and respect the freedom and outlook of everyone, being father to all.

Do the church members need freedom, and where are its limits? Should the conciliarity be a way of ecclesial life or a literary concept, which I mention only to explain how the Orthodox concept of the Church differs from the Catholic or Protestant ones? Only a few know the right answers to these questions. You need to live so that the values of freedom and conciliarity were implemented in ecclesial life. Sincerely trying to do this, I urged myself to acquiesce, take time and sometimes change my position or plans when the latter were confusing or upsetting others.

To sum up my experience, I can now give advice to my successors in the office of Primate, keeping in mind that any

episcopal power is exercised within the Church and collectively with the Church. The Primate of the Church is a friend and servant to all. Of course, it is the Primate who is responsible for the unity of state and church. But in order that the church unity was not based on administrative principles, the Primate should respect freedom of others not violating conciliar principle of church organization.

Remember that in any case, despite multiple duties and fatigue, the Primate should remain humane and open, selflessly accepting in his soul everyone who needs it. Appreciate and sincerely love your neighbor, which the Lord gives you. Do not rush to make a final opinion about a person, do not surround yourself with those alike or always agreeing with the views that you express, do not only require from employees responsible performance of their tasks, but also sincerely forgive if they make mistakes or show weakness. Trust your employees, but at the same time do not forget to personally monitor the status of church affairs, being aware that you are responsible for the Church. Surround yourself with conscientious assistants, but do not refrain from personal management. After all, the responsibility for the mistakes made by others still rests with the Primate.

THOUGHTS ON THE ELECTION OF A NEW PRIMATE

Let me express some views on the election of a new Primate of the Ukrainian Orthodox Church.

The ecclesial history knows Primates enthroned with the blessing of God or by God's will, when the Lord saw our sins and distrust of His Providence, for the sake of our future of repentance, he lets us harvest the fruits of tyranny. While imploring God open-heartedly to deliver us from this trial, I appeal to all the bishops of the Church: elect a Primate not being guided by benefit, not guided by your own interests or someone else's advice, but keeping in mind

only the interests of the Church.

Choosing the Primate from among yourselves, think about the challenges facing our Church and that the modern world can be called too transparent when our lives are entirely open to the world. Although any and all of the bishops probably have personal opinions on the matter, I urge you to remember those requirements to be met by the candidate for the Primate.

In carrying out his ministry in a society where the majority is poor, the Archpastor should not love wealth or flaunt his high position. If the power belongs to the rich in the life of the Church, as it is the case in the social life, she becomes no different from this world.

Living in the society that is deeply divided by political preferences, a candidate for the Primate should always avoid politics. If the Church will be led by a man whose soul is obfuscated by political passions, instead of sowing the seeds of faith in the people, such a pseudo-hierarchy will sow passion that has taken possession of his soul.

The Primate of the Ukrainian Orthodox Church should know and feel from inside the culture and traditions of the people among whom he lives and performs his archpastoral ministry. The one who does not accept and does not perceive the local culture is incapable to fully carry the Good News to the people among whom he preaches.

Do not choose the man, whom you know to be irresponsible or power-lusty. An irresponsible man will not take care of the Church governance or will actually surrender it to other people. A power-lusty man, having gained confidence of his brothers bishops by artifice or flattery, would betray and oppress them in future.

Finally, the main requirement, which the future Primate should undoubtedly meet – he must have a living Christian faith and witness with his life his sincere desire to be with God, live according to His will, be concerned about God's kingdom and his righteousness

(Matt. 6:33). Without a living faith and prayer experience all the other virtues of the candidate for the Primate will have no value.

Only the one who can, becoming the head of the Church, forget about his own interests, sincerely serve the Church plenitude, is capable of bringing the real fruit. The laws of life are inevitable. And one of them is that there are always more candidates for a high office than the posts. The Primate of the Ukrainian Orthodox Church is the only one, and the hierarchs willing to assume this office were numerous already two years ago.

Knowing this and having sincere friendly feelings to all the concelebrating bishops, I exhort and encourage all of you who intend to apply for the position of the Primate, to soberly look once again at yourselves and those talents that God bestowed you, and consider whether you are capable of performing this obedience. Remember, lots of things that people forgive you now, will be brought against you. The Primate is actually deprived of the opportunity to live a private life, to choose where and when to serve, with whom to communicate. Moreover, he often is not able to read a favorite book or complete his theological studies started earlier – this also takes time, which the hierarchy who voluntarily agreed to become the head of the Church painfully lacks.

The climate in which the Ukrainian Orthodox Church will take this fateful decision is also important. In political life the election to senior positions usually involves competition, partisanship and deep division. In the Church, everything has to proceed differently. But in the history there are many examples how the struggle for power set the hierarchs at variance and compromised their unity. Therefore I warn and exhort my fellow bishops – find strength to resist temptation and do not let the spirit of wickedness and disputes disrupt the ecclesial peace.

Remember that the day after the election of a Primate you will need to build the Church together. Do not search for “enemies”

among yourselves. Do not pay much attention to imaginary or even real human flaws. After all, whoever is appointed as Primate – be it a person close to your beliefs or not - when he becomes the head of the Church, each one of you shall become his co-worker, sharing his prayers and works for peace and unity of the Church.

DEEDS OF LOVE

The twenty years that I led the Ukrainian Orthodox Church by God's grace fell for the turbulent times of changes. Society got divided into the rich and the poor. The latter hastily separated themselves from the former with high fences. Many people, especially the elderly who could not adapt to new social realities found themselves below the poverty line.

In this situation, the Church should be initiator and mediator of dialogue between the rich and the poor, not only reminding the new rich of their social responsibility, but also effectively helping the disadvantaged. However, the Church, unfortunately, failed to timely respond to new challenges, partly because it had long been artificially separated from public life, and partly because it was actively healing the wounds inflicted by the Soviet repressive apparatus. However, I must recognize that I am also to blame.

Today, when our church is finally reviving the practice of social service, it is time that the Church pay special attention to the problems of the disadvantaged. Effective real aid to these people should be provided at all church levels: parishes, deaneries, dioceses. But doing the deeds of love, we must not assume that we are doing something extraordinary, which is worth special gratitude. One should keep in mind: without the daily affairs of Mercy, the Church cannot be the image of Christ's love and, therefore, cannot be what she is.

“Whoever shuts their ears to the cry of the poor will also cry out and not be answered.” (Prov. 21:13). Commenting on this place from the Parables of Solomon, St. Theophanes the Recluse wrote: “We often wonder why God does not hear our prayers. That is the reason! This is because that was probably the case when we shut our ears from words that the poor begged us, so the Lord does not hear us. It is not a great problem when the prayer for something temporary is not heard, but woe to us if the Lord does not hear us, when we start to pray to Him for forgiveness of sins. And he would not if the cries of those whom we neglected are more intensive than our prayers. You need to hurry to avert this disaster, like Zacchaeus, to whom the Lord said for his wise decision, “Today salvation has come to this house” (Lk. 19: 9).

RELATIONS WITH STATE AND SOCIETY

Starting my ministry in Ukraine as the Primate of the Ukrainian Orthodox Church, I happened to face a situation of strict rejection of the Church and its positions by the government. Subsequently, the interference of state agencies with the church life weakened. The multi-denominational situation, existing in Ukrainian society, had its drawbacks and advantages. On the one hand, the power was tempted to manipulate the churches now perceived as plural, to advance its interests. Yet, paradoxically, multiple denominations kept both the state and the church community from the temptation of governmentalization of the Church, turning her into a government component.

In her relations with the state, the Church will continue, on the one hand, to welcome the willingness of the state to cooperate, especially in the social sector and education, on the other hand – to value and protect our freedom, remembering that it is very easy to lose and too difficult to recover. Remember that too close an alliance

of the Church with this world and the “princes of men” can lead to the fact that people lose their trust in the Church, consider her only as an external entity, i.e. to a government institution, which organizes their religious life and satisfies their religious needs.

Instead, the Church should pay more attention to developing relations with society, being aware of its aspirations and concerns, adequately responding to them. The Church must mediate between state and society. In the conflict between state and society, which Ukraine inherited from the Soviet era, the Church should side with society, as the church members are its integral part. The future head of the Church must support programs of social aid – especially for the underprivileged population.

ROLE OF THE CHURCH IN SOCIAL CONSOLIDATION

The Ukrainian Orthodox Church has a special mission to unite Ukrainian society. Ukraine is the state of perceptible division into two socio-cultural communities, the eastern and western, the Left Bank and Right Bank ones. Eastern Ukrainians were educated not in the least by interaction of Ukrainian and Russian cultures. The western socio-cultural community developed mainly as a result of interaction with other European cultures.

Unfortunately, many politicians exploit cultural differences between the east and the west of our country for their own ends, thereby dividing it. But from the ecclesial perspective, these differences are not the weaknesses of Ukraine, but its power. After all, diversity always carries great potential for development. And the Church must boost the creative potential of Ukrainian diversity. The Ukrainian Orthodox Church unites east and west, north and south of our country. She provides for Ukraine an example of the association where no one considers other people less worthy. My successor shall work towards the unity of the Church and the Ukrainian people on

the basis of mutual respect and patience commanded by God.

UNIFICATION VALUE OF KYIVAN LEGACY

Ceding the ancient throne of the Kyivan Metropolitans to my successor, I will also say a few words about the importance of the God-preserved city of Kyiv for Ukraine and our ecclesial mind.

Conceptualizing the place of Russia in world's history, ancient scribes symbolically identified it with its main city of the state - Kyiv, rebuilt in the time of Yaroslav the Wise on the model of Jerusalem. Thus the "Kyivan idea" emerged that intended to determine the place of Russia and Ukraine in world's history through the perception of ancient Kyiv as the "New Jerusalem."

The origins of this idea date back to the times of the Kyivan Rus. "Tale of Bygone Years" with its legend on the emergence of Kyiv with the blessing of the Holy Apostle Andrew the First-Called, the idea of Kyiv as a city elected by God and the place of His Presence in the "Sermon on Law and Grace," the idea of Kyiv as the "second Russian Jerusalem" by Metropolitan Job Boretsky or "the image of the heavenly Holy Kyiv" in Shevchenko's works ... naming but a few prominent figures of national history and culture and it becomes clear: the idea of Kyiv as a new Jerusalem had really played a fateful role in consolidating the Ukrainian consciousness and culture for a long time.

Resting our hopes in the Lord, let us pray for His assistance and abundant grace and believe that together with us the hosts of saints will lift their prayers for the people of Ukraine and their Church to the Lord and the Blessed Virgin Mary: St. Volodymyr and Prince Yaroslav the Wise, saints Hilarion, Michael, Macarius and Peter, Metropolitans of Kyiv, St. Dimitrius of Rostov, St. Anthony, Theodosius and all the venerable fathers of the Kyiv Caves, the venerable fathers St. Job of Pochayiv, St. Athanasius of Brest, St.

Nicholas, the Prince of Lutsk, St. Macarius of Kanev, St. Theodore, the Prince of Ostroh, Hieromartyr Volodymyr, Metropolitan of Kyiv and Galicia, all the martyrs and confessors of faith who witnessed by their suffering and blood their fidelity to the Risen Lord, and the entire host of saints, who shone forth in our land.

EPILOGUE

I would like to remind to all the faithful of the Ukrainian Orthodox Church, and first of all to my brothers bishops, the wise words of the testament of St. Prince Yaroslav the Wise, whose reign will forever remain the “golden age” in the history of Kyivan Rus: “Now that I depart from this world, you, my sons, live together in love ... If you live in love with each other, then God will be with you and will conquer your enemies so you could live peacefully. And if you live in hatred, quarrels and strife, then you will ruin yourselves and lose the land of your fathers and grandfathers that was gained with such a great difficulty” (Tale of Bygone Years).

Let us avoid temptations and keep peace in our hearts, preserve the unity of the Church and of our terrestrial home so that coming to the gate of death, by God's mercy we get to the eternal city seen by the mystic Apostle: “And I John saw the holy city, new Jerusalem, coming down from God out of heaven ...” (Revelation. 21: 2).

May the grace of our Lord Jesus Christ, the love of God and the communion of the Holy Spirit be with you.

+VOLODYMYR
Metropolitan of Kyiv and All Ukraine
PRIMATE OF UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH

20.10.2013

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Архієпископ Хмельницький та Старокостянтинівський Віктор, керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ, кандидат богослов'я

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, кандидат богослов'я, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Добош Олексій – священник, доктор богослов'я, професор Київської Духовної Академії (м.Київ).

Зелінський Руслан Мар'янович – головний спеціаліст Літинської селищної ради Вінницького району Вінницької області (Вінницька обл.).

Пентюк Борис Миколайович – кандидат технічних наук, кандидат богослов'я, доцент (м.Вінниця).

Прокопчук Віктор Степанович – доктор історичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України (м. Кам'янець-Подільський).

Причишин-Кліновський Сергій Максимович – кандидат богослов'я, протоієрей, клірик Хмельницької єпархії УПЦ (м. Хмельницький).

Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 12. –
Хмельницький, 2023. – 158 с.

НУКОВЕ ВИДАННЯ

Історія, культура та освіта: християнський вимір НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104490

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 140 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук.
пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. –
Вип. 12. – 158 с.

Відповідальний за випуск:

Білий Л.Г., директор Хмельницького інституту МАУП,
кандидат педагогічних наук, доцент

Комп'ютерний набір та верстка: *Парандій В.О.*
Макет обкладинки: *Парандій В.О.*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 63-03-05, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.taup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Здано в набір 30 листопада 2023 р. Підписано до друку 1 грудня 2023 р.
Формат 60x84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.

*Наділені силою Божою,
будьте благоуспішними у
вашій справі і завжди,
подібно до апостолів,
радісними, хоча б і
спіткали вас горе,
життєві негаразди та
різні лихі пригоди*

+ Митрополит Володимир